

Roderik Ponds, Gerard Marlet
Clemens van Woerkens

Mind the Gap?

Verschillen in **Brabant** op de kaart

Eindredactie: Nadine van den Berg

Atlas voor gemeenten
Postbus 9627
3506 GP UTRECHT
T 030 2656438
F 030 2656439
E info@atlasvoorgemeenten.nl
I www.atlasvoorgemeenten.nl

© Atlas voor gemeenten, Utrecht, 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Mind the Gap? Verschillen in Brabant op de kaart

Inhoud

Samenvatting en conclusies	7
1 Inleiding	11
2 Ongelijkheid: oorzaken en gevolgen	14
2.1 Dimensies van ongelijkheid	14
2.2 Oorzaken van ongelijkheid	16
2.3 Is ongelijkheid erg?	18
2.4 Ruimtelijke ongelijkheid en segregatie	21
3 Ongelijkheid op de arbeidsmarkt	24
3.1 Baanpolarisatie: verdwijnt het midden?	25
3.2 Flexibilisering op de arbeidsmarkt	29
3.3 Regionale verschillen in de kans op werk	32
4 Economische ongelijkheid	41
4.1 Inkomensongelijkheid	41
4.2 Ruimtelijke verschillen in inkomen	47
4.3 Vermogensongelijkheid	53
5 Ongelijkheid en de trek naar de stad	58
5.1 De selectieve trek naar de stad	58
5.2 Toenemende verschillen?	62
5.3 Verschillen binnen steden	66
6 Vertrouwen, welzijn en geluk	72
6.1 Vertrouwen	72
6.2 Gezondheid en eenzaamheid	77
6.3 Geluk	79

Mind the Gap? Verschillen in Brabant op de kaart, Atlas voor gemeenten

Samenvatting en conclusies

De aandacht voor maatschappelijke verschillen en (ruimtelijke) ongelijkheid is de laatste jaren toegenomen. De verschillen en ongelijkheid in de samenleving zouden toenemen en de negatieve effecten ervan steeds groter worden. Ongelijkheid heeft daarnaast ook een geografische component: mogelijke scheidslijnen in de maatschappij zouden steeds sterker letterlijk 'op de kaart' zichtbaar zijn. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ongelijkheid en vooral hoe daar mee om te gaan als een van de maatschappelijke vraagstukken van deze tijd wordt gezien.

Het is goed om te beseffen dat een groot deel van het (wetenschappelijke) onderzoek naar ongelijkheid dat is voorafgegaan aan deze discussie niet is gebaseerd op de Nederlandse situatie, laat staan op die van Brabant. In dit onderzoek is in opdracht van BrabantKennis daarom voor verschillende dimensies gekeken naar verschillen in Brabant: zowel tussen groepen mensen in Brabant als tussen gemeenten en regio's in Brabant.

Ongelijkheid op de arbeidsmarkt

Een groot deel van de discussie over ongelijkheid gaat over economische ongelijkheid. Dat hangt samen met trends op de arbeidsmarkt die deze ongelijkheid zouden versterken. Het gaat dan onder andere om baanpolarisatie (waarbij banen in het middensegment verdwijnen) en toenemende flexibilisering. Deze trends gaan niet aan Brabant voorbij, zo blijkt. In Brabant concentreert de werkgelegenheidsgroei zich in banen waar óf een hoog óf juist een laag opleidingsniveau voor wordt gevraagd. Het aantal banen waar een middelbaar opleidingsniveau voor wordt gevraagd neemt af. Dit zet de kans op werk (op eigen opleidingsniveau) voor middelbaar opgeleiden onder druk. De mate van flexibilisering van de arbeidsmarkt is in Brabant vergelijkbaar met die in Nederland als geheel en in vergelijking met andere landen groot. En de kans op een vast contract vanuit een flexibel contract is tijdens de crisis duidelijk afgenomen. Door deze trends nemen de verschillen tussen mensen met een relatief sterke en een relatief zwakke arbeidsmarktpositie op het gebied van inkomen en inkomenszekerheid toe.

Ook zijn er duidelijke regionale verschillen in de kans op werk. Die is in Brabant het grootst in de regio Eindhoven (en 's-Hertogenbosch) en het kleinst aan de oostelijke en westelijke randen van de provincie. Dat was niet

altijd zo: er is sprake geweest van een duidelijke verschuiving tussen 1995 en 2015. De kans op werk was in 1995 het grootst in West-Brabant met Breda en de gemeenten tussen Rijnmond en Breda als zwaartepunt. Maar door de jaren is dat zwaartepunt steeds oostelijker in de provincie komen te liggen. De opkomst en het succes van de ene regio (Brainport Eindhoven) lijkt dus hand in hand te gaan met de relatieve achteruitgang in de kans op werk in West-Brabant – die overigens niet los valt te zien van de economische ontwikkeling in de regio Rijnmond.

Economische ongelijkheid

Deze ontwikkelingen hebben echter (nog) niet tot een grote divergentie op inkomensgebied in Brabant geleid. Het beeld dat de rijken steeds rijker worden en de armen steeds armer lijkt dan ook niet op te gaan in Brabant. Wel zijn er in Brabant duidelijke ruimtelijke verschillen. Het (mediane) inkomen (per persoon) is relatief hoog in die gebieden waar de kans op werk groot is: de regio's Eindhoven en 's-Hertogenbosch. Maar dit is geen één-op-één-relatie: ook inwoners van de stad Breda en een deel van de buurgemeenten hebben een relatief hoog inkomen. Langs de lijn Oss-Helmond en de gemeenten ten oosten daarvan is het inkomen relatief laag, net als in de grensgemeenten in het zuidwesten. Waalre is de gemeente met het hoogste mediane (bruto) inkomen per persoon, dat ruim 30% hoger ligt dan in de gemeente met het laagste mediane inkomen: Rucphen. Het mediane inkomen per persoon ligt in verreweg het grootste deel van de gemeenten echter in het midden tussen deze twee extremen. Er is dan ook geen sprake van een duidelijke tweedeling tussen gemeenten op het gebied van inkomen.

De vermogensongelijkheid is in zowel Brabant als Nederland veel groter dan de inkomensongelijkheid. In Haaren, de gemeente waar het mediane vermogen het grootst is, is dit bijna 33 keer groter dan in de gemeente waar dit het kleinst is (Tilburg). Daarnaast valt op dat in een groot deel van de gemeenten in de Kempen dit vermogen relatief groot is, terwijl het juist in de grote en middelgrote steden relatief klein is. De verdeling van gemeenten naar vermogensklasse is veel schever dan in het geval van inkomen: zowel aan de bovenkant als aan de onderkant van de verdeling bevinden zich relatief veel gemeenten. Deze verdeling is niet zodanig scheef dat we over een eenduidige tweedeling kunnen spreken. Maar wel is duidelijk dat eventuele scheidingslijnen tussen rijke en arme gemeenten eerder op het gebied van vermogen dan van inkomen zijn te vinden.

Ruimtelijke ongelijkheid en de selectieve trek naar stad

De (inter)nationale trend van een selectieve trek naar de steden gaat evenmin aan Brabant voorbij. De laatste jaren is de groep 15-64-jarigen vrijwel alleen nog maar in de vijf steden gegroeid en is er in de rest van Brabant sprake van krimp. Door de trek naar de stad zijn de ruimtelijke verschillen in opleidingsniveau sterk toegenomen. Hoogopgeleiden zijn in toenemende mate oververtegenwoordigd in de grote steden, terwijl het aandeel laag- en middelbaar opgeleiden juist structureel hoger ligt in de middelgrote steden en landelijke gemeenten. De tegenstellingen tussen 'de stad' en de rest van de provincie zijn op het gebied van opleidingsniveau dan ook veel groter dan twintig jaar geleden. Zo is het aandeel middelbaar opgeleiden vaak relatief groot in de gemeenten waar het aandeel hoogopgeleiden laag is, en omgekeerd.

De trek naar de stad heeft op inkomensgebied gezorgd voor een afname van de ruimtelijke verschillen in Brabant. Was het aandeel hoge inkomens rond 2000 nog relatief groot in de meer landelijke gemeenten en juist klein in de steden; in 2014 zijn de verschillen gering. Vanaf 2012 is er zelfs sprake van licht toenemende ongelijkheid omdat het nu de steden zijn waar het aandeel hoge inkomens groter is dan gemiddeld (en toeneemt) terwijl de landelijke gemeenten juist een steeds kleiner aandeel hoge inkomens hebben.

Het is goed denkbaar dat deze verschillen de komende jaren groter worden: de economische groei concentreert zich in toenemende mate op plekken met een ruim aanbod hoogopgeleiden (*human capital*) waardoor de kans op werk en daarmee de aantrekkingskracht van die steden op hoogopgeleiden verder wordt vergroot. Het economische succes van de regio Eindhoven (en andere stedelijke regio's) heeft dan als neveneffect dat de verschillen met andere gebieden in Brabant groter worden.

Niet iedereen in de stad en haar omgeving lijkt te profiteren van het economische succes van de steden. Steden zijn niet alleen in toenemende mate de plek waar sociaal-economisch kansrijken zich concentreren, maar ook (nog steeds) de plekken waar sociale problemen zich concentreren. De selectieve trek naar de stad leidt er dan ook toe dat het juist de steden zijn waar de verschillen tussen groepen mensen het grootst zijn. Zowel het aandeel hoogopgeleiden als het aandeel mensen in de bijstand is het grootst in de steden. In de steden is er daarnaast sprake van segregatie: mensen met een bijstandsuitkering en lage inkomens zijn relatief sterk geconcentreerd in

een beperkt aantal wijken. Het zijn dan ook de steden waar de sociaal-economische verschillen in Brabant het meest uitgesproken zijn.

Vertrouwen, welzijn en geluk

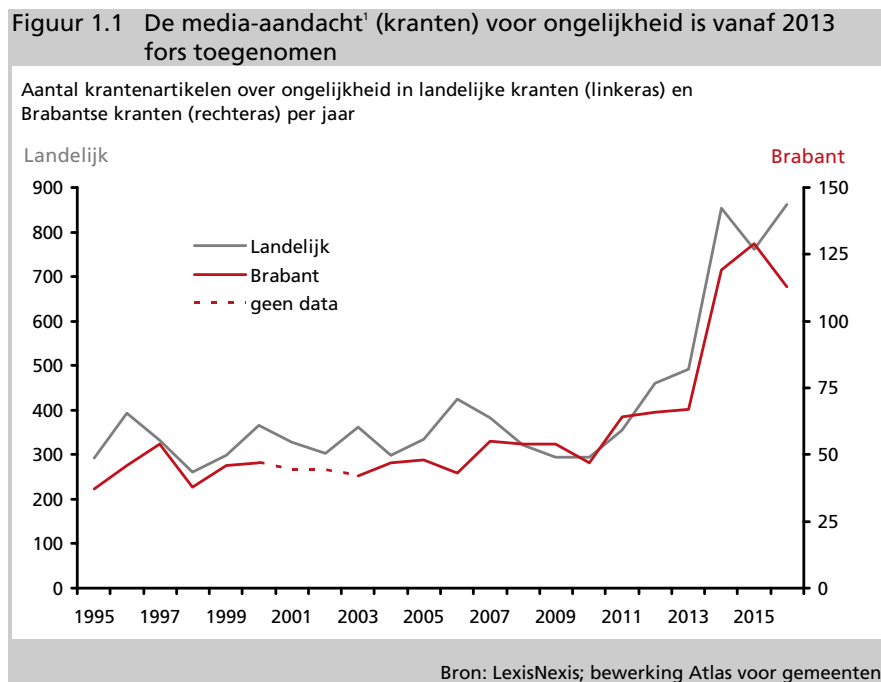
Toch is het niet zo dat de tegenstelling tussen de steden en de rest van Brabant een heel duidelijke scheidslijn vormt. Daarvoor zijn de gemeenten in de rest van Brabant te divers, maar ook de verschillen tussen de steden onderling te groot. Zeker als er wordt gekeken naar andere aspecten van ongelijkheid zoals sociaal-culturele verschillen – bijvoorbeeld de mate waarin mensen elkaar vertrouwen of vertrouwen hebben in de landelijke politiek. Als het gaat om dit (maatschappelijk) vertrouwen staan in Brabant de steden 's-Hertogenbosch, Eindhoven en deels ook Breda aan de ene kant (relatief veel vertrouwen) en steden als Helmond, Bergen op Zoom en Roosendaal aan de andere kant. Laatstgenoemde steden bevinden zich ook onderaan de ranglijst van Nederlandse steden als het gaat om vertrouwen. Op regionaal niveau valt mede ook het verschil tussen Noordoost-Brabant (veel vertrouwen) en West-Brabant (weinig vertrouwen) op.

Ook wat betreft welzijn vallen zowel de steden als de regio West-Brabant op als gebieden met een relatief klein aandeel mensen met een goede gezondheid en een relatief groot aandeel eenzame mensen. Steden zijn traditioneel, door onder andere het grote aandeel mensen met sociaal-economische problemen, de plekken die hier minder goed op scoren. Dat de regio West-Brabant – samen met verschillende grensgemeenten – hier relatief slecht op scoort, kan voor een deel met opleidingsniveau te maken hebben: het aandeel middelbaar (en laag)opgeleiden is hier groter.

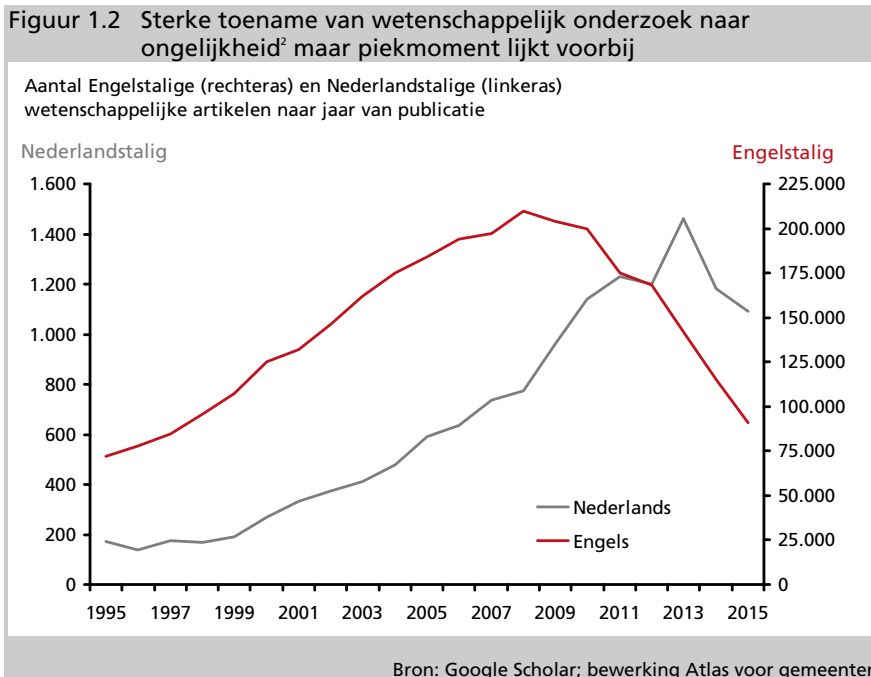
Ruimtelijke verschillen in geluk hangen duidelijk samen met verschillen op economisch gebied (inkomen en vermogen) en welzijn (gezondheid en eenzaamheid). Opleidingsniveau is een belangrijke dimensie die vaak samenhangt met gezondheid, eenzaamheid en inkomen (en daarmee indirect geluk). Ook is er een relatie tussen opleidingsniveau en sociaal-culturele opvattingen (voor zover dat tot uiting komt in stemgedrag) en inkomen. Omdat hoogopgeleiden in toenemende mate op andere plekken wonen dan laag- en vooral middelbaar opgeleiden, zou opleidingsniveau – vanwege de sterke samenhang met verschillen op andere dimensies – een belangrijke potentiële scheidslijn tussen groepen in de maatschappij kunnen zijn.

1 Inleiding

De maatschappelijke aandacht voor verschillen en ongelijkheid is de laatste jaren fors toegenomen. Illustratief is de explosieve groei vanaf 2013 van het aantal krantenartikelen in nationale en ook Brabantse kranten met ongelijkheid als onderwerp (figuur 1.1). Deze toegenomen aandacht in de media volgt op een periode waarin er veel internationaal wetenschappelijk onderzoek naar dit thema heeft plaatsgevonden (figuur 1.2). Het piekmoment van de wetenschappelijke aandacht – in aantal wetenschappelijke publicaties – lijkt echter alweer enkele jaren geleden te liggen (in 2008). De trends in internationaal wetenschappelijk onderzoek lijken met enige vertraging door te sijpelen naar Nederlands onderzoek waar dit piekmoment recenter ligt (in 2013). De toename in media-aandacht volgde hier weer op.

¹ De figuur is gebaseerd op het aantal artikelen in kranten dat in de database van LexisNexis naar voren kwam bij de zoekterm ongelijkheid. Hiervoor zijn alleen kranten geselecteerd die zowel in 1995 als in 2016 waren opgenomen in de database (kranten die pas na 1995 zijn opgericht zoals *Metro* of *NRC Next* of kranten die pas later in de database zijn opgenomen zoals *de Telegraaf* zijn buiten beschouwing gelaten): *AD*, *het Financieele Dagblad*, *NRC*, *het Parool*, *de Volkskrant* en *Trouw*. Voor Brabant zijn de artikelen van het *Brabants Dagblad* en het *Eindhovens Dagblad* meegenomen. *BN DeStem* kwam in 2003 niet voor in de database en is dus ook niet meegenomen.

Er zijn aanwijzingen dat de ongelijkheid tussen mensen groter is geworden, en dat deze ongelijkheid steeds zichtbaarder zou zijn op de kaart, bijvoorbeeld tussen regio's in Nederland, tussen steden en landelijk gebied en tussen wijken in steden. Deze (ruimtelijke) ongelijkheid zou vervolgens kunnen leiden tot scherpe(re) maatschappelijke scheidslijnen waar verschillende negatieve effecten van uit kunnen gaan.

BrabantKennis stelt met de verkenning *Mind the Gap!* de vraag centraal wat een (mogelijke) toename van verschillen en ongelijkheid voor de Brabantse samenleving betekent. Brabant koestert het beeld van één regio zonder al te grote verschillen binnen de provincie. De vraag is echter of dit beeld nog wel in lijn is met de werkelijkheid. Misschien zijn de (ruimtelijke) verschillen wel groter dan verondersteld. En als dat het geval is, roept dit weer de vraag op of dit ook daadwerkelijk een probleem is, waarom en voor wie?

² De figuur is gebaseerd op het aantal hits in Google Scholar met als steekwoorden inequality en ongelijkheid. Een deel van de hits zal geen betrekking hebben op economische of sociale ongelijkheid maar ongelijkheid in een andere context. Omdat er geen reden is om aan te nemen dat er een heel sterke bias zit in de relatieve omvang van dit deel biedt de figuur een goed beeld van de trend, maar zijn de absolute aantallen mogelijk een (kleine) overschatting.

Dit onderzoek draagt bij aan de in de verkenning *Mind the Gap!* gestelde vragen door een beeld te geven van de (ruimtelijke) ongelijkheid in Brabant op verschillende dimensies. Hierbij zal zoveel mogelijk de link worden gelegd met inzichten uit de wetenschappelijke literatuur. Enerzijds door een beknopt overzicht van de literatuur over oorzaken en gevolgen van verschillen en ongelijkheid (hoofdstuk 2). Anderzijds door met empirische analyses een beeld te geven van de feitelijke mate van (ruimtelijke) ongelijkheid in Brabant en deze in verband te brengen met inzichten uit (ander) onderzoek. In hoofdstuk 3 staat ongelijkheid op de arbeidsmarkt centraal en in hoofdstuk 4 economische ongelijkheid. In hoofdstuk 5 wordt bekeken of er ook in Brabant sprake is van een selectieve trek naar de stad en wat dat betekent voor de ruimtelijke ongelijkheid in Brabant. In hoofdstuk 6 wordt gekeken naar verschillen in (maatschappelijk) vertrouwen en welzijn en geluk.

Dit onderzoek is niet het enige onderzoek dat plaatsvindt in het kader van *Mind the Gap!* Zo heeft Josse de Voogd³ een analyse gemaakt van ruimtelijke verschillen in het stemgedrag in Brabant. In dit stuk zal op verschillende plekken worden verwezen naar inzichten en bevindingen uit het onderzoek van Josse de Voogd.

---

³ J. de Voogd, 2016: *Brabants Mozaïek, politieke scheidslijnen op de kaart* (BrabantKennis, Tilburg).

---

2 Ongelijkheid: oorzaken en gevolgen⁴

Net als in elk ander land bestaan er in Nederland verschillen tussen groepen mensen op economisch, sociaal en cultureel vlak. Deze verschillen tussen mensen kunnen als ongelijkheid worden gezien, en dit kan in meer of mindere mate als een probleem worden ervaren. Het SCP⁵ concludeert dat verschillen en ongelijkheid door politici en beleidsmakers al snel met problemen worden geassocieerd (*“emotionele kramp over gelijkheid en ongelijkheid”*, op pagina 9) terwijl dat niet noodzakelijkerwijs terecht is. Voordat een beeld wordt geschetst van de ongelijkheid in Brabant wordt daarom in dit hoofdstuk eerst een beknopt overzicht gegeven van de grote hoeveelheid (wetenschappelijke) literatuur over dit onderwerp. Daarmee kunnen de resultaten van de analyses in het bredere perspectief van bestaand onderzoek naar ongelijkheid worden beschouwd. In paragraaf 2.1 worden de verschillende dimensies van ongelijkheid besproken, vervolgens de oorzaken van ongelijkheid (2.2) en ten slotte de gevolgen van ongelijkheid (2.3). In paragraaf 2.4 wordt specifiek ingegaan op ruimtelijke ongelijkheid en in het bijzonder segregatie.

2.1 Dimensies van ongelijkheid

In de internationale en Nederlandstalige literatuur is er veel aandacht voor (groeïende) verschillen in inkomen en vermogen: economische ongelijkheid. Instellingen zoals de OECD,⁶ de Wereldbank,⁷ maar ook de WRR⁸ hebben de afgelopen jaren veel gepubliceerd over de ongelijke groei van inkomens en vermogens. Hoewel de ongelijkheid tussen landen afneemt, lijkt binnen landen de sterkste groei van inkomen en vermogen zich te concentreren bij mensen die relatief gezien al de hoogste inkomens en de grootste vermogens hebben. In combinatie met beperkte of zelfs dalende inkomens en vermogens (door bijvoorbeeld dalende huizenprijzen) van groepen in de middenklasse leidt dit tot een toenemende economische ongelijkheid.

---

⁴ Dit hoofdstuk is voor een belangrijk deel gebaseerd op een uitgebreide literatuurverkenning die in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken is gemaakt: R. Ponds, M. Van Ham en G. Marlet; 2015: Verschillen, ongelijkheid en segregatie (Atlas voor gemeenten, Utrecht).

⁵ C. Vrooman e.a., 2014: Verschil in Nederland - Sociaal en Cultureel Rapport 2014 (SCP, Den Haag).

⁶ Zie o.a. OECD, 2011: Divided we stand: why inequality keeps rising (OECD, Parijs) en OECD, 2014: Focus on Inequality and Growth (OECD, Parijs).

⁷ B. Milanovic, 2012: Global income inequality by the numbers; in history and now – an Overview. World Bank Policy Research Working Paper Series 6259 (World Bank, Washington).

⁸ Bovens e.a., 2014: Gescheiden Werelden (SCP en WRR, Den Haag).

Naast economische ongelijkheid kan er op ook andere dimensies sprake zijn van ongelijkheid. Het gaat dan enerzijds om andere, relatief eenduidig meetbare, sociaal-economische dimensies als opleidingsniveau en gezondheid. Anderzijds kan het gaan om minder 'zichtbare' dimensies, zoals levensstijl en attitudes (zoals normen en waarden, en opvattingen). Maar ook om verschillen in (institutionele) organisatie: de mate waarin bepaalde groepen in 'eigen' maatschappelijke instituties als politieke partijen, vakbewegingen of belangenorganisaties zijn georganiseerd.⁹

Er lijkt sprake te zijn van een samenhang tussen ongelijkheid op verschillende dimensies, zonder dat er overigens een eenduidige causale relatie is. Zo blijkt opleidingsniveau samen te hangen met inkomen, levensstijl en gezondheid,¹⁰ maar ook bijvoorbeeld met politieke voorkeuren en sociaal-culturele opvattingen rond kwesties als internationalisering. Ook etniciteit speelt een rol. Verschillen in etnische achtergrond vallen soms samen met verschillen op andere dimensies.

Als verschillen tussen groepen op meerdere dimensies samenvallen kan dit leiden tot maatschappelijke scheidslijnen.¹¹ Het SCP¹² spreekt van maatschappelijke scheidslijnen als verschillen tussen groepen op meerdere dimensies samenvallen, er (mede hierdoor) geen of nauwelijks contact tussen die groepen bestaat en mensen zich ook steeds meer identificeren met een bepaalde groep (en zich daardoor afsluiten voor mensen uit andere groepen). Een accumulatie van verschillen tussen steeds dezelfde groepen mensen kan een maatschappelijke tweedeling tot gevolg hebben met mogelijk negatieve gevolgen zoals sociale onrust.

Het SCP en de WRR concluderen dat er in Nederland geen sprake lijkt te zijn van een dergelijke tweedeling. Wel zijn er verschillende groepen te identificeren die op een groot aantal dimensies van elkaar verschillen (variërend van inkomen en opleidingsniveau tot normen en waarden en de diversiteit van sociale netwerken). Dat leidt op dit moment niet tot scherpe maatschappelijke scheidslijnen waarlangs bepaalde groepen zich afkeren van de rest. Toch is er wel een risico dat op termijn een zekere mate van

---

⁹ C. Vrooman e.a., 2014: Verschil in Nederland - Sociaal en Cultureel Rapport 2014 (SCP, Den Haag).

¹⁰ Zie bijvoorbeeld G. Bijwaard e.a., 2013: De invloed van opleiding en intelligentie op gezondheid, in ESB, jaargang 98 (4659), p.280-283.

¹¹ Zie ook B. Steur en A. van Ravenzwaaij, 2013: Nieuwe scheidslijnen in de samenleving: een inleidende beschouwing, in: J. de Voogd, 2013: Nieuwe scheidslijnen op de kaart (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag).

¹² C. Vrooman e.a., 2014: Verschil in Nederland - Sociaal en Cultureel Rapport 2014 (SCP, Den Haag).

‘natuurlijke spanning’ tussen groepen (in het bijzonder hoog- en laagopgeleiden en mensen met verschillende etnische achtergronden) kan leiden tot sociale vermijding: *living apart together*.

2.2 Oorzaken van ongelijkheid

Er zijn verschillende oorzaken voor ongelijkheid tussen mensen. In de literatuur is er veel aandacht voor oorzaken van sociaal-economische verschillen tussen mensen (en verschillen tussen landen). Hierbij worden onder andere ‘intergenerationele’ factoren, de rol van nationale instituties, maar ook ontwikkelingen op de arbeidsmarkt onderscheiden.

Intergenerationele factoren bestaan uit factoren die ervoor zorgen dat bepaalde kenmerken van ouders bewust of onbewust worden ‘overgedragen’ op kinderen waarmee bestaande ongelijkheid tussen groepen min of meer wordt doorgegeven.¹³ Zo spelen erfenissen en giften bijvoorbeeld een rol in het ontstaan van vermogensverschillen. Kinderen van vermogende ouders profiteren vaak van vermogensoverdracht waardoor verschillen in vermogen ontstaan bij de volgende generatie. Maar ouders verschillen ook in hun opvatting over wat een ‘goede’ opvoeding is waardoor mensen opgroeien met verschillende normen en waarden en sociaal-culturele opvattingen. Schoolprestaties blijken – bovenop verschillen in genetische factoren – te worden beïnvloed door de betrokkenheid van ouders bij bijvoorbeeld taalvaardigheid, lezen en schrijven¹⁴ of het onderwijs zelf.¹⁵ Verschillen tussen gezinnen op deze aspecten dragen bij aan verschillen in opleidingsniveau bij kinderen, en daardoor op latere leeftijd in inkomensverschillen.¹⁶ De discussie over intergenerationele overdracht raakt aan het *nature or nurture* debat: welk deel van de verschillen tussen mensen kan worden verklaard door aangeboren kenmerken en welk deel door opvoeding?

---

¹³ Zie voor een overzicht van de literatuur over intergenerationele mobiliteit op het gebied van opleidingsniveau en inkomen: S.Black en P.Devereux, 2010: Recent developments in intergenerational mobility. NBER Working Paper 15889 (National Bureau of Economic Research, Cambridge).

¹⁴ Zie o.a.: E. Dearing e.a., 2004: The promotive effects of family educational involvement for low-income children’s literacy. In: Journal of School Psychology 42, p. 445-460.

¹⁵ Zo blijkt uit CBS-cijfers dat kinderen van hoogopgeleide ouders vaker een advies voor hoger onderwijs krijgen dan kinderen van laagopgeleide ouders – ook al hebben ze dezelfde CITO-score.

¹⁶ Zie ook paragraaf 5.3 ‘De erfelijkheid van loonongelijkheid’ in: P. de Beer, 2014: groeiende beloningsverschillen in Nederland, in: Bovens e.a., 2014: Gescheiden Werelden (SCP en WRR, Den Haag).

Ook politieke en institutionele factoren spelen een belangrijke rol. Als het gaat om inkomens- en vermogensverschillen heeft de inrichting van het sociale zekerheids- en belastingstelsel een grote invloed. Zowel in Nederland als in andere landen is er sprake van een herverdeling via het sociale zekerheids- en belastingstelsel waardoor verschillen in besteedbaar inkomen kleiner zijn dan de (bruto) inkomensverschillen.¹⁷ De ‘verzorgingsstaat’ functioneert daarmee dus als buffer tegen al te grote verschillen. Een (nog onbeantwoorde) vraag is dan ook in hoeverre (mogelijke) veranderingen in de sociale zekerheid en het belastingstelsel zullen doorwerken in de samenleving. Een andere belangrijke factor is het onderwijssysteem. De inrichting en toegankelijkheid van het onderwijs heeft een duidelijke relatie met de mate van maatschappelijke en economische ongelijkheid in een land.¹⁸ Als goed onderwijs vrij toegankelijk is, zijn de kansen op een goede opleiding in principe onafhankelijk van bijvoorbeeld herkomst of inkomen van de ouders. De ongelijkheid zal hierdoor minder zijn dan in een onderwijssysteem waar voor goed onderwijs veel betaald moet worden.

Op het gebied van vermogensongelijkheid speelt ook de woningmarkt een rol.¹⁹ Huishoudens met een koopwoning bouwen vaak, fiscaal gestimuleerd, meer vermogen op dan huurders. Wijzigingen in de wet- en regelgeving en macro-economische ontwikkelingen (zoals een crisis) kunnen een positief of negatief effect hebben op de ontwikkeling van vermogens in eigen woningen. Het effect op de vermogensontwikkeling hangt sterk samen met het historische moment waarop een woning is aangeschaft – net voor een periode van prijsstijgingen of juist net voor een periode met prijsdalingen.

Ook technologische ontwikkelingen zijn belangrijk in de ontwikkeling van inkomensverschillen. Technologische toepassingen kunnen enerzijds de productiviteit en inkomens van bepaalde beroepsgroepen verhogen. Anderzijds verdwijnen bepaalde beroepen onder invloed van technologische ontwikkelingen omdat er geen vraag meer naar is (zie ook hoofdstuk 3).

Verschillen en ongelijkheid op economisch gebied kunnen tot slot ook het gevolg zijn van (bewuste) keuzes van mensen. Zo zullen mensen met een hoog ‘arbeidsethos’ misschien eerder geneigd zijn om meer te werken

---

¹⁷ Zie bijvoorbeeld J. Gornick en M. Jantti, 2013: *Income inequality. Economic disparities and the middle class in affluent countries* (Stanford University Press, Stanford).

¹⁸ OECD, 2014: *Focus on Inequality and Growth* (OECD, Parijs).

¹⁹ Zie bijvoorbeeld W. Salverda, 2015: *Vermogensongelijkheid op recordhoogte*. In: Me Judice, 13 april 2015, en W. Salverda e.a., 2013: *Growing Inequalities and Their Impacts in The Netherlands. Country report for the Netherlands*. Beschikbaar via www.gini-research.org.

waardoor hun inkomen hoger zal zijn dan dat van mensen met een lager arbeidsethos. Voor een deel komen inkomensverschillen dan voort uit verschillen in voorkeuren van mensen in de uitruil tussen vrije tijd en inkomen. Een deel van de verschillen tussen mensen kan dus ook voortkomen uit eigen keuzes (en daardoor niet noodzakelijkerwijs als nadelig worden ervaren door die mensen).

2.3 Is ongelijkheid erg?

Verschillen tussen mensen zijn er altijd al geweest en daarmee ongelijkheid ook. De mate waarin ongelijkheid als problematisch wordt ervaren wisselt door de tijd, per land en per individu. Het SCP geeft aan dat er een zekere paradox zit in de mate waarin ongelijkheid als 'erg' wordt ervaren: juist in landen met relatief weinig ongelijkheid is de aandacht voor ongelijkheid vaak groot en het debat erover het felst.²⁰ De WRR²¹ onderscheidt twee manieren waarop naar (de gevolgen van) ongelijkheid kan worden gekeken.

De eerste manier is een morele benadering. Hierbij staat vooral de vraag centraal in hoeverre en op welke dimensies ongelijkheid 'erg' is of gelijkheid nastrevenswaardig is. Dit is voor een deel een filosofische en politieke vraag die bijvoorbeeld raakt aan de vraag of gelijkheid vooral om gelijke kansen gaat of (ook) om gelijke uitkomsten. Individuen kunnen sterk verschillen in hun mening over dit soort vraagstukken en de mate waarin (on)gelijkheid 'erg' of juist legitiem is. De mate waarin inwoners van een land een bepaalde mate van (on)gelijkheid legitiem vinden, kan bijvoorbeeld via stemgedrag tot uiting komen en daarmee leiden tot overheidsbeleid dat in meer of mindere mate bijdraagt aan (on)gelijkheid. De morele benadering is dan ook zeer relevant voor de maatschappelijke en politieke afwegingen over (economische) ongelijkheid maar zal nooit een eenduidig antwoord kunnen geven op de vraag welke mate van ongelijkheid objectief gezien optimaal is.

Een interessant onderscheid wat onder andere door Marc de Vos²² wordt gemaakt is 'eerlijke' en 'oneerlijke' ongelijkheid. Onder eerlijke ongelijkheid wordt ongelijkheid in bijvoorbeeld inkomen bedoeld die het gevolg is van

---

²⁰ C. Vrooman e.a., 2014: Verschil in Nederland - Sociaal en Cultureel Rapport 2014 (SCP, Den Haag).

²¹ M. Kremer e.a., 2014: WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid (WRR, Den Haag).

²² M. de Vos; 2015: Ongelijk maar fair: waarom onze samenleving ongelijker is dan we vrezen, maar rechtvaardiger dan we hopen (Lannoo Campus, Heverlee).

bovengemiddelde prestaties van mensen die een duidelijke meerwaarde voor de maatschappij creëren. Zoals Bas Haring in dagblad *Trouw*²³ zich afvraagt: *“Thomas Piketty wordt dankzij zijn boek miljonair. Met welke (morele) argumenten zouden we hem dat geld nu weer kunnen afpakken? Dat lijkt me niet eenvoudig.”* Onder oneerlijke ongelijkheid wordt door De Vos ongelijkheid verstaan die het resultaat is van activiteiten die geen meerwaarde of zelfs negatieve effecten voor de maatschappij hebben.

De tweede manier om naar ongelijkheid te kijken is de zogenaamde instrumentele benadering van ongelijkheid. Het gaat dan vooral om de gevolgen van ongelijkheid. Hier staat de vraag centraal wat de effecten van ongelijkheid zijn op andere gebieden zoals welzijn en geluk, democratie en sociale (on)rust. Uiteraard geldt vervolgens weer de (meer morele) vraag in hoeverre deze effecten erg worden gevonden.

Wilkinson en Pickett²⁴ worden op dit punt vaak aangehaald. Zij betogen dat in landen met een relatief hoge mate van inkomensongelijkheid de sociale cohesie en sociale mobiliteit lager zijn. Dat kan leiden tot minder welzijn en geluk en een grotere kans op maatschappelijke onrust.²⁵ Ook zou er een risico kunnen zijn dat er groepen ontstaan in de maatschappij die zich niet meer verbonden voelen met de maatschappij. Wilkinson en Pickett noemen ‘statuscompetitie’ als belangrijkste mechanisme waarop inkomensverschillen tot deze effecten kunnen leiden. Als inkomen in toenemende mate de positie en status van iemand in een maatschappij bepaalt, betekent dit dat bij meer inkomensongelijkheid de statusverschillen tussen inkomensgroepen toenemen. Dit zou dan kunnen leiden tot meer ‘statuscompetitie’ en ‘statusonzekerheid’ met negatieve gevolgen voor het welzijn van mensen.²⁶

Een groot deel van de analyses is gebaseerd op vergelijkingen tussen landen, waaronder Nederland. In het licht van de Nederlandse discussie is het van belang om je te realiseren dat Nederland in deze analyses steeds in de groep landen valt waar de ongelijkheid relatief laag is en de relatieve score op geluk, welzijn et cetera juist hoog is. Daarnaast zijn er ook verschillende

²³ Wat is er verkeerd aan ongelijkheid? *Trouw*, 9 september 2014.

²⁴ R. Wilkinson en K. Pickett, 2009: *The Spirit Level: why more equal societies almost always do better* (Bloomsbury, Londen).

²⁵ Zie T. Postmes e.a., 2013: *Stampij en sociale onrust in Nederland?* (Rijksuniversiteit Groningen, Groningen).

²⁶ Zie ook M. Kremer en E. Schrijvers, 2014: *Waarom inkomensongelijkheid nadelig uitpakt voor iedereen - Een gesprek met Richard Wilkinson*, in: M. Kremer e.a., 2014: *WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid* (WRR, Den Haag).

punten van kritiek op de argumenten van Wilkinson en Pickett,²⁷ variërend van methodologische punten (samenhang is nog geen oorzakelijk verband) tot het bieden van weinig inzicht in hoe ongelijkheid tot allerlei negatieve effecten leidt. Andere auteurs²⁸ wijzen er dan ook op dat een causale relatie tussen inkomensongelijkheid en sociale problemen best aannemelijk is, maar dat deze verbanden en relaties niet erg 'hard' zijn.

De WRR wijst erop dat ongelijkheid ook een negatief effect kan hebben op de economische groei van een land.²⁹ Er is op dit moment geen consensus in de literatuur of dit daadwerkelijk zo is, en bij welk niveau van ongelijkheid dit zich zou voordoen. Het is met andere woorden nog niet duidelijk of, en in hoeverre, deze negatieve effecten zich daadwerkelijk voordoen. Ook wijst de WRR erop dat grote inkomens- en vermogensongelijkheid mogelijk leidt tot een bovengemiddelde invloed van een beperkte groep op de politieke besluitvorming via lobby's en donaties. Hierdoor kunnen politieke besluiten worden genomen die gunstig zijn voor een specifieke groep, maar niet noodzakelijkerwijs voor een land als geheel. Dat kan vervolgens weer leiden tot minder vertrouwen in of een afkeer van de politiek en het democratisch systeem.

Het SCP³⁰ wijst op het potentiële negatieve effect van scherpe maatschappelijke scheidslijnen tussen groepen. Sterke maatschappelijke scheidslijnen kunnen tot afsluiting van andere groepen leiden en daarmee tot minder sociale cohesie en een grotere animositeit tussen groepen, en daarmee tot sociale onrust. Als verschillen tussen groepen op meerdere dimensies samenvallen en er sprake is van toenemende (emotionele) identificatie met mensen uit dezelfde groep kan er over een maatschappelijke scheidslijn worden gesproken. Het bestaan van ongelijkheid en verschillen tussen groepen leidt echter niet automatisch tot maatschappelijke scheidslijnen.

---

²⁷ Zie bijvoorbeeld: H. van der Werfhorst, 2014: Politieke en sociale gevolgen van inkomensongelijkheid, hoofdstuk 6 in M. Kremer e.a., 2014: WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid (WRR, Den Haag).

²⁸ K. Rowlingson, 2011: Does income inequality cause health and social problems? (Joseph Rowntree Foundation, New York, en University of Birmingham).

²⁹ Zie voor een overzicht: R. Went, 2014: Inkomensongelijkheid en groei, hoofdstuk 7 in: M. Kremer e.a., 2014: WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid (WRR, Den Haag).

³⁰ C. Vrooman e.a., 2014: Verschil in Nederland - Sociaal en Cultureel Rapport 2014 (SCP, Den Haag).

Er zijn dus verschillende aanwijzingen dat ongelijkheid negatieve maatschappelijke effecten kan hebben, maar ook dat dit lang niet altijd het geval hoeft te zijn. Dezelfde mate van ongelijkheid kan bovendien in het ene land meer en in het andere land minder maatschappelijke effecten hebben. Historische, institutionele en culturele factoren spelen daarbij een belangrijke rol, zoals de (toegang tot) gezondheidszorg en het al dan niet bestaan van sociale vangnetten.

2.4 Ruimtelijke ongelijkheid en segregatie

Ongelijkheid tussen (groepen) mensen kan ook leiden tot ruimtelijke verschillen. Door verschillen in woonvoorkeuren ontstaat immers ruimtelijke ongelijkheid. De ene groep wil graag in een grote stad wonen, de andere niet, waardoor er verschillen ontstaan in de bevolkingssamenstelling van steden en landelijke gebieden. Verschillen in woonvoorkeuren kunnen ertoe leiden dat – zeker als er op landelijk niveau geen sterke bevolkingsgroei meer is – er steden en regio's ontstaan die sterk groeien en steden en regio's die krimpen. Omdat er vaak sprake is van selectieve migratie (van bijvoorbeeld jongeren en/of hoogopgeleiden) nemen de verschillen in bevolkingssamenstelling toe.

Naast verschillen in woonvoorkeuren zijn er ook verschillen in keuzemogelijkheden tussen huishoudens. Niet elke woning is immers voor iedereen toegankelijk: bepaalde woningen zijn alleen te betalen voor huishoudens die tot de hogere inkomens en/of vermogensklassen behoren en sociale huurwoningen zijn juist alleen toegankelijk voor mensen in de lagere inkomensklassen. Omdat deze woningen vaak geconcentreerd zijn in verschillende buurten vertaalt (economische) ongelijkheid tussen mensen zich ook in ruimtelijke ongelijkheid.

Ruimtelijke ongelijkheid tussen buurten in steden (ook wel segregatie genoemd) kan dus zowel voortkomen uit persoonlijke voorkeuren en bewuste keuzes (vrijwillige segregatie) als uit een gebrek aan keuzes (onvrijwillige segregatie). Vrijwillige segregatie biedt vaak bepaalde voordelen voor de gesegregeerde groep,³¹ zoals een groter draagvlak voor

---

³¹ Zie bijvoorbeeld: G. Bolt en R. van Kempen, 2008: De mantra van de mix (Forum, Utrecht).

specifieke voorzieningen en minder overlast door het wonen naast mensen met een vergelijkbare levensstijl.

Daar staat tegenover dat er aanwijzingen zijn dat segregatie nadelen heeft, vooral als het gaat om 'onvrijwillige' segregatie. Deze nadelen hangen samen met de ruimtelijke concentratie van sociale en maatschappelijke problemen. De kwaliteit van leven kan voor inwoners van deze buurten onder het niveau komen van wat als maatschappelijke ondergrens is gesteld (wat overigens geen 'harde' grens is maar vooral door persoonlijke en politieke voorkeuren wordt bepaald). Ook is er veel aandacht voor het ontstaan van negatieve buurteffecten. Hiermee worden de negatieve effecten bedoeld van het wonen in een buurt met veel problemen, kansarmen en/of etnische minderheden. Buurteffecten bestaan als er een (causaal) verband is tussen kenmerken van de buurt en individuele uitkomsten (op het gebied van inkomen of de kans op werk), gecontroleerd voor andere individuele kenmerken. Bijvoorbeeld omdat in een bepaalde buurt werkloosheid of zelfs crimineel gedrag 'normaal' is geworden.

Onderzoek naar buurteffecten is complex. De grote vraag bij onderzoek naar buurteffecten is of er een *zelfstandig, additioneel* effect van kenmerken van de buurt uitgaat op bijvoorbeeld armoede of dat de kenmerken van de buurt alleen de ruimtelijk ongelijke verdeling van arme mensen weergeven. Een eenduidig antwoord op deze vraag is er nog niet, wel is er consensus dat individuele kenmerken veel belangrijker zijn dan een (eventueel) buurteffect (dat in het ene onderzoek niet wordt gevonden en in het andere wel).

Het verminderen van ongelijkheid is vaak een achterliggend doel (geweest) van stedelijk vernieuwingsbeleid in veel Noordwest-Europese landen. Dit beleid zet vaak in op het realiseren van 'gemengde' buurten.³² Over de effectiviteit van dit beleid is echter veel discussie.³³ Sociaal-economische ongelijkheid kan immers via ruimtelijke uitsortering weliswaar tot segregatie van lage en hoge inkomens leiden, maar het verminderen van die segregatie door in te zetten op het mengen van buurten lijkt niet de meest voor de hand liggende manier om minder (sociaal-economische) ongelijkheid te bewerkstelligen. De ongelijkheid tussen (gemiddelden van) buurten wordt

---

³² G. Galster, 2007: Should policymakers strive for neighborhood social mix. An analysis of the Western European evidence base. In: *Housing Studies*, 22, p. 523-545.

³³ Zie o.a.: J. Bakens e.a., 2014: *Soort zoekt soort* (Platform31, Den Haag) en ook E. Buitelaar e.a., 2016: *De verdeelde triomf - Verkenning van stedelijk-economische ongelijkheid en opties voor beleid* (Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag).

minder, maar die tussen mensen niet. Voor dat laatste lijken investeringen in onderwijs en ander persoonsgericht beleid een beter middel te zijn.

Maar het inzetten op het verbeteren van achterstandswijken kan ook voortkomen uit het streven naar een bepaald minimumniveau van de kwaliteit van de woon- en leefomgeving. Verschillende onderzoeken³⁴ tonen aan dat fysieke investeringen zeker tot een verbetering van de woon- en leefomgeving kunnen leiden. Als het gaat om ongelijkheid tussen buurten in steden is de vraag wat het doel is van groot belang voor de keuze voor beleid: gaat het om het verbeteren van buurten of het verbeteren van de sociaal-economische positie van mensen? Dit wordt in de literatuur ook wel *'place based'* versus *'people based'* beleid genoemd.

---

³⁴ Zie bijvoorbeeld: G. Marlet en R. Ponds, 2012: Scores in Spangen (Atlas voor gemeenten, Utrecht) en R. van Kempen e.a.; 2015: Lessen over buurtontwikkeling en buurtverval (Platform31, Den Haag).

---

3 Ongelijkheid op de arbeidsmarkt

In navolging van internationale studies, waarvan die van Piketty³⁵ wellicht het meest is aangehaald, zijn er ook in Nederland verschillende onderzoeken verschenen over inkomens- en/of vermogensverschillen. De uitkomsten daarvan wijzen lang niet altijd dezelfde kant op.³⁶ Wel lijkt er consensus te zijn dat ontwikkelingen op de arbeidsmarkt een belangrijke achterliggende factor voor verschillen in inkomen zijn.

Op de arbeidsmarkt vinden aanbod (mensen die willen en kunnen werken) en vraag (werkgevers en opdrachtgevers) elkaar. Economische trends beïnvloeden vraag en aanbod en leiden bijvoorbeeld tot een groei van de vraag naar arbeid in het ene beroep en juist een afname van de vraag naar arbeid in een ander beroep. Als gevolg hiervan zullen er verschillen ontstaan in de kans op werk en ook de ontwikkeling van lonen en inkomens tussen deze twee beroepen. Als bepaalde groepen voordelen ervaren van ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en andere groepen juist vooral de nadelen kan het gevolg een toenemende economische ongelijkheid zijn.

Baanpolarisatie en toenemende flexibilisering zijn twee trends op de arbeidsmarkt die op dit moment als belangrijke factoren voor een mogelijke toename van economische ongelijkheid worden gezien.³⁷ Deze trends kunnen per stad of regio anders uitpakken. Dat betekent dat de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt de ruimtelijke verschillen in de kans op werk binnen Brabant kunnen veranderen. In dit hoofdstuk wordt gekeken in hoeverre deze trends ook op de Brabantse arbeidsmarkt spelen en of dit tot toenemende verschillen tussen groepen op de arbeidsmarkt leidt.

---

³⁵ T. Piketty, 2014: *Capital in the 21st century* (Harvard University Press; Cambridge).

³⁶ Vergelijk bijvoorbeeld: Bovens e.a., 2014: *WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid* (WRR, Den Haag); Caminada e.a., 2014: *De ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland 1990-2012*, Department of Economics Research Memorandum 2014.02 (Leiden University) en Salverda, 2013: *Inkomen, herverdeling en huishoudvorming 1977-2011: 35 jaar ongelijkheidsgroei in Nederland in TPEdigitaal 7 (1): 66-94.*

³⁷ Zie W. van de Berge en B. Terweel, 2015: *Baanpolarisatie in Nederland – middensegment onder druk*; CPB Policy Brief 2015-3 (Centraal Planbureau, Den Haag) en R. Euwals e.a., 2016: *Flexibiliteit op de arbeidsmarkt – lusten en lasten ongelijk verdeeld*; CPB Policy Brief 2-16-14 (Centraal Planbureau, Den Haag).

3.1 Baanpolarisatie: verdwijnt het midden?

Arbeidsmarkeconomen hebben de laatste jaren veel aandacht voor baanpolarisatie. Hiermee wordt de ontwikkeling bedoeld dat de werkgelegenheid vooral groeit voor hoog- en (in mindere mate ook voor) laagopgeleiden, maar dat die voor middelbaar opgeleiden achterblijft of zelfs afneemt.

Een achterliggende reden voor baanpolarisatie zijn de ongelijke effecten die technologische ontwikkelingen kunnen hebben.³⁸ Waar in eerste instantie nieuwe technologie heeft geleid tot een sterke automatisering van fysiek zware taken en productie-activiteiten, lijken ICT-toepassingen in toenemende mate in staat om routinematige taken in ook de dienstverlenende beroepen over te kunnen nemen. Een concreet voorbeeld is de financiële sector waar internetbankieren en online vergelijkingsites hebben geleid tot een daling van de vraag naar balie medewerkers in bankfilialen en verzekeringsadviseurs. Omdat een belangrijk deel van de banen in het middensegment bestaat uit routinematige taken staat de werkgelegenheid hier onder druk.

Tegelijkertijd profiteren mensen in beroepen die voor een groot deel uit (niet-routinematige) analytische en interactieve taken bestaan van deze ontwikkeling omdat deze complementair zijn aan veel ICT-toepassingen. Dit zijn juist vaak banen voor hoogopgeleiden. De impact van deze ontwikkelingen op laagopgeleiden is kleiner omdat een groot deel van hen werkt in beroepen waar een groot deel van de taken lastig te automatiseren is. Wel kan er sprake zijn van toenemende concurrentie omdat middelbaar opgeleiden onder hun niveau gaan werken in beroepen waarvoor geen of een lage opleiding vereist is. Dit kan leiden tot een groei van de werkloosheid onder laagopgeleiden en/of een druk op de loon(ontwikkeling).

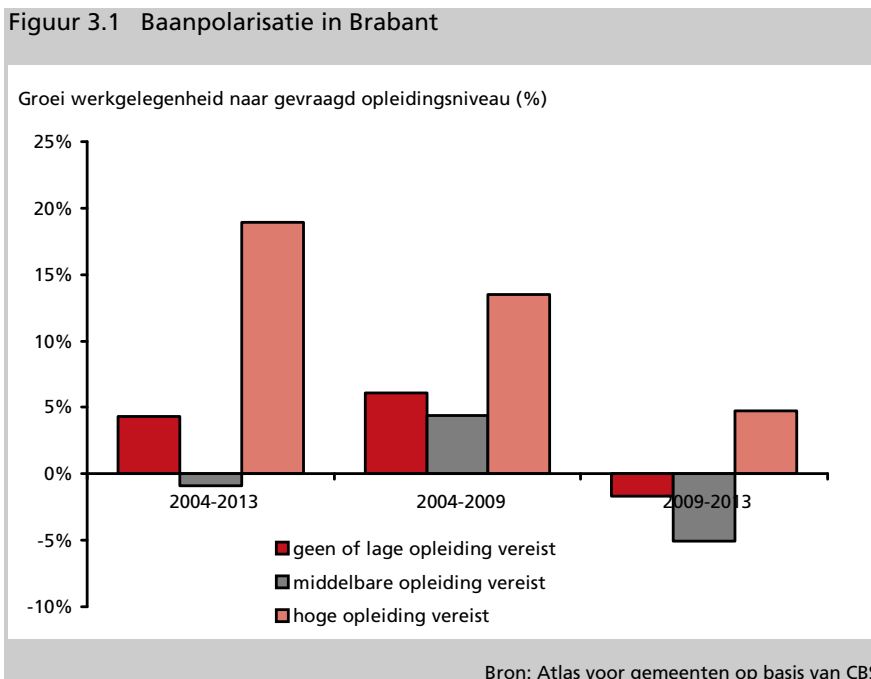
Baanpolarisatie doet zich ook in Brabant voor. Figuur 3.1 laat de ontwikkeling van de werkgelegenheid in Brabant zien, uitgesplitst naar het minimaal gevraagde opleidingsniveau van een beroep. Tussen 2004 en 2013 is het aantal banen waarvoor een hoge opleiding wordt gevraagd fors

---

³⁸ Zie bijvoorbeeld W. van de Berge en B. ter Weel, 2015: Baanpolarisatie in Nederland – middensegment onder druk; CPB Policy Brief 2015-3 (Centraal Planbureau, Den Haag) en B. ter Weel, 2015: De match tussen mens en machine. Preadviezen van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde 2015 (KVS, Amsterdam).

toegenomen. Net als het aantal banen waarvoor geen of een lage opleiding wordt gevraagd – zij het in mindere mate. Tegelijkertijd is het aantal banen waarvoor een middelbare opleiding wordt gevraagd juist afgenomen.³⁹

Voor de economische crisis (2004-2009) kwam dit vooral tot uiting in verschillen in de toename van de werkgelegenheid. Maar sinds de crisis (2009-2013) is er alleen nog sprake van een toename van banen voor hoogopgeleiden en is de afname het sterkst voor banen voor middelbaar opgeleiden.

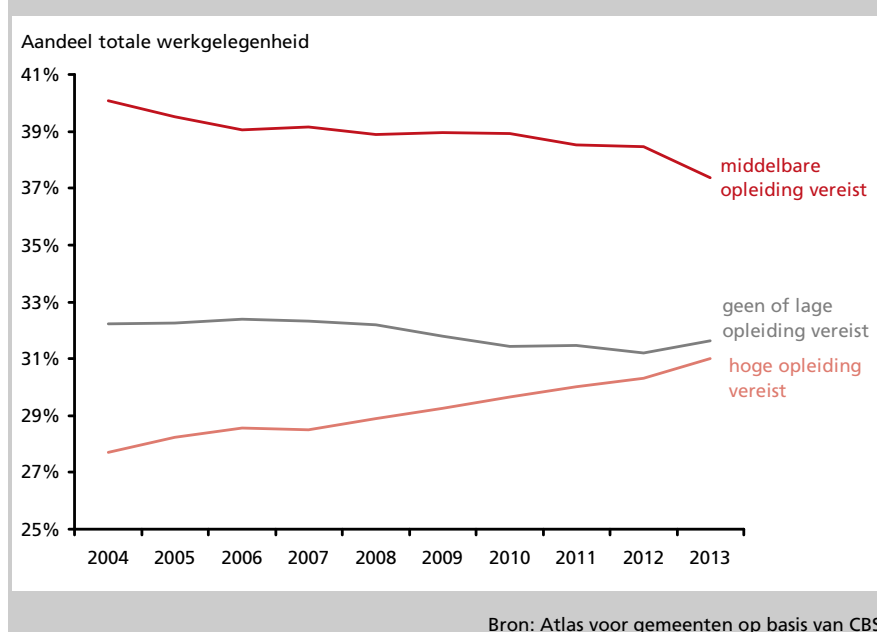

Het gevolg is een langzame, maar gestage verandering in de structuur van de werkgelegenheid in Brabant: een toenemend aandeel banen voor hoog- en laagopgeleiden en een structureel dalend aandeel banen voor middelbaar opgeleiden (zie figuur 3.2). Ondanks de afname van het aantal banen voor middelbaar opgeleiden vormt het middensegment (nog steeds) het grootste deel van de Brabantse werkgelegenheid. Het is dus niet zo dat het midden aan het verdwijnen is, maar het wordt wel stukje bij beetje wat kleiner.

³⁹ De ontwikkeling in Brabant wijkt niet structureel af van die in Nederland als geheel.

Dat deze veranderingen geleidelijk gaan is ook van belang in discussies over de impact van robotisering. Doemscenario's over het verdwijnen van grote delen van de werkgelegenheid lijken geen rekening te houden met het feit dat deze ontwikkelingen relatief geleidelijk gaan, en bovendien gepaard gaan met de ontwikkeling van nieuwe werkgelegenheid in beroepen die in het recente verleden nog niet bestonden.⁴⁰ Dat neemt niet weg dat technologische veranderingen (tijdelijk) wel degelijk nadelig kunnen uitpakken voor bepaalde groepen.

Figuur 3.2 Veranderende structuur van de Brabantse werkgelegenheid

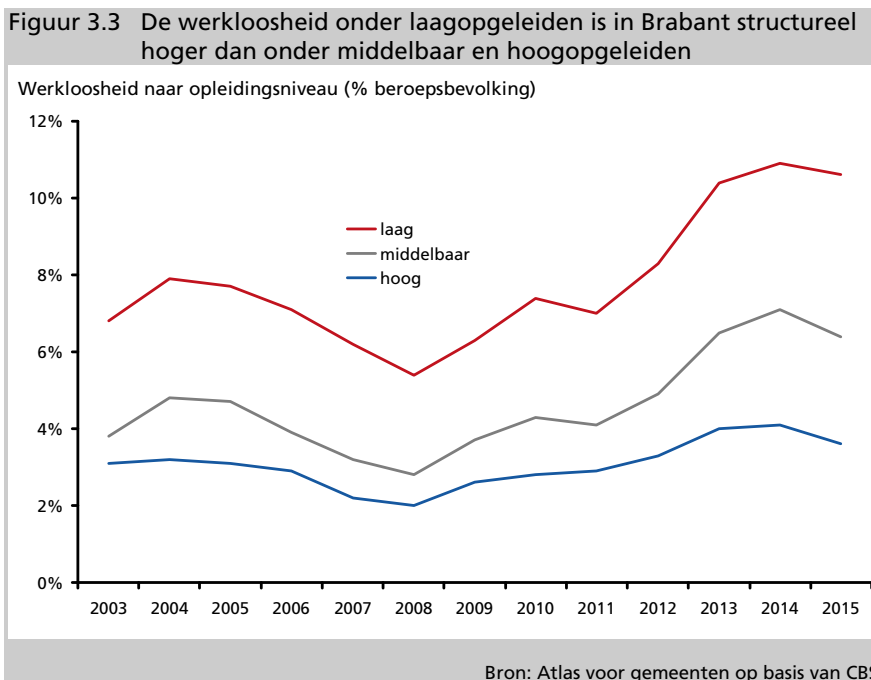

Zo komen de verschillen tussen hoog-, middelbaar en laagopgeleiden op de arbeidsmarkt ook tot uiting in de werkloosheidsontwikkeling naar opleidingsniveau (figuur 3.3). De werkloosheid onder laagopgeleiden is in Brabant altijd al structureel hoger dan die onder middelbaar opgeleiden (die weer structureel hoger is dan onder hoogopgeleiden). De schommelingen in werkloosheid zijn echter wel groter voor laagopgeleiden dan voor

⁴⁰ Zie voor een beschouwing hierover: M. Bouman, e.a., 2015: Robots in het publieke debat. Hoofdstuk 3 in B. ter Weel, 2015: De match tussen mens en machine. Preadviezen van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde 2015 (KVS, Amsterdam).

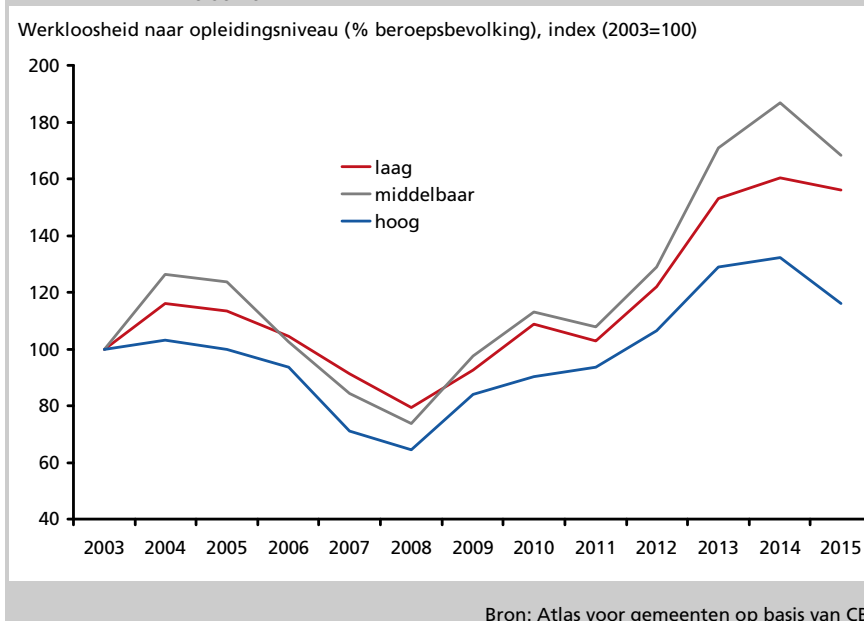
middelbaar en hoogopgeleiden. Dat heeft er onder andere mee te maken dat hoog- en middelbaar opgeleiden eventueel (al dan niet tijdelijk) onder hun niveau kunnen gaan werken waardoor laagopgeleiden ‘verdrongen’ worden.⁴¹

Opvallend is dat de werkloosheid onder middelbaar opgeleiden steeds sterker afwijkt van die onder hoogopgeleiden. Dat blijkt ook uit figuur 3.4 waar de ontwikkeling van de werkloosheid naar opleidingsniveau ten opzichte van de werkloosheid in 2003 is weergegeven. Tot 2008 is de ontwikkeling van de werkloosheid grotendeels vergelijkbaar; in de figuur blijven de lijnen relatief dicht bij elkaar en volgen ze hetzelfde patroon. Vanaf 2012 is er echter sprake van een duidelijk afwijkende ontwikkeling. De werkloosheid onder laagopgeleiden en vooral onder middelbaar opgeleiden vertoont een veel minder gunstige ontwikkeling. Deze ontwikkeling laat – op een heel andere manier – zien dat de positie van middelbaar opgeleiden op de arbeidsmarkt onder druk staat.

⁴¹ Zie bijvoorbeeld G. Marlet, R. Ponds en C. van Woerkens, 2015: De hoogopgeleide stad en de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden, in ESB 12 maart 2015, pp. 134-137.

Figuur 3.4 Toenemende divergentie in werkloosheid naar opleidingsniveau in Brabant

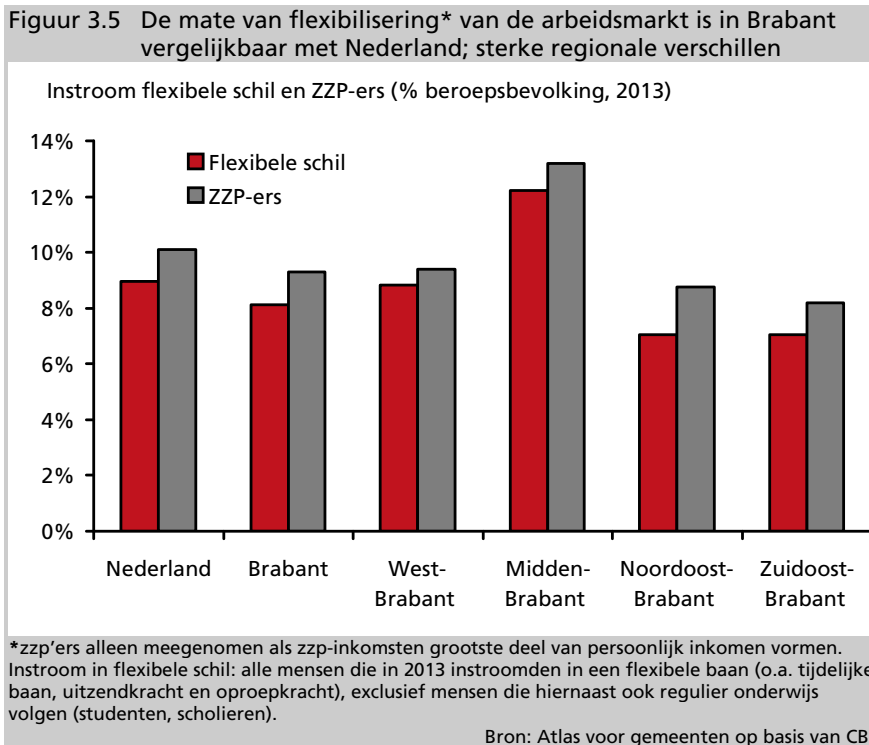

3.2 Flexibilisering op de arbeidsmarkt

Een parallele ontwikkeling is de groei van flexibele arbeid. Dit uit zich in zowel een groeiend aandeel zzp'ers als in een toename van het aandeel werkenden met een flexibel dienstverband. Hoewel deze toenemende flexibilisering een internationale trend is, is de groei van flexibele arbeid in Nederland bovengemiddeld.⁴²

Ook in Brabant is de omvang van flexibele arbeid aanzienlijk maar niet afwijkend van het Nederlandse gemiddelde, zo blijkt uit figuur 3.5. Het aandeel zzp'ers is met 9,3% net wat kleiner dan gemiddeld in Nederland en met ruim 8% ligt ook de omvang van de flexibele schil net wat onder het Nederlandse gemiddelde. Wel zijn er binnen Brabant duidelijk regionale verschillen. In de regio Midden-Brabant is het aandeel flexibele arbeid groter dan gemiddeld in Nederland, terwijl in Zuidoost-Brabant dit aandeel juist kleiner is dan gemiddeld.

⁴² Zie bijvoorbeeld R. Euwals e.a., 2016: Flexibiliteit op de arbeidsmarkt – lusten en lasten ongelijk verdeeld; CPB Policy Brief 2-16-14 (Centraal Planbureau, Den Haag).

Het CPB⁴³ wijst erop dat de bovengemiddelde groei in Nederland in elk geval voor een deel het gevolg is van wet- en regelgeving op de arbeidsmarkt. Deze wet- en regelgeving leidt tot verschillen in kosten en risico's voor vaste en flexibele arbeidsrelaties. Deze verschillen kunnen het voor mensen aantrekkelijk maken om als zzp'er aan de slag te gaan en voor werkgevers aantrekkelijk om met zzp'ers in zee te gaan of te werken met flexibele arbeidskrachten. Afhankelijk van de arbeidsmarktpositie kan dit leiden tot relatief veel voordelen of juist nadelen vanuit het perspectief van de zzp'er of (flexibele) werknemer.

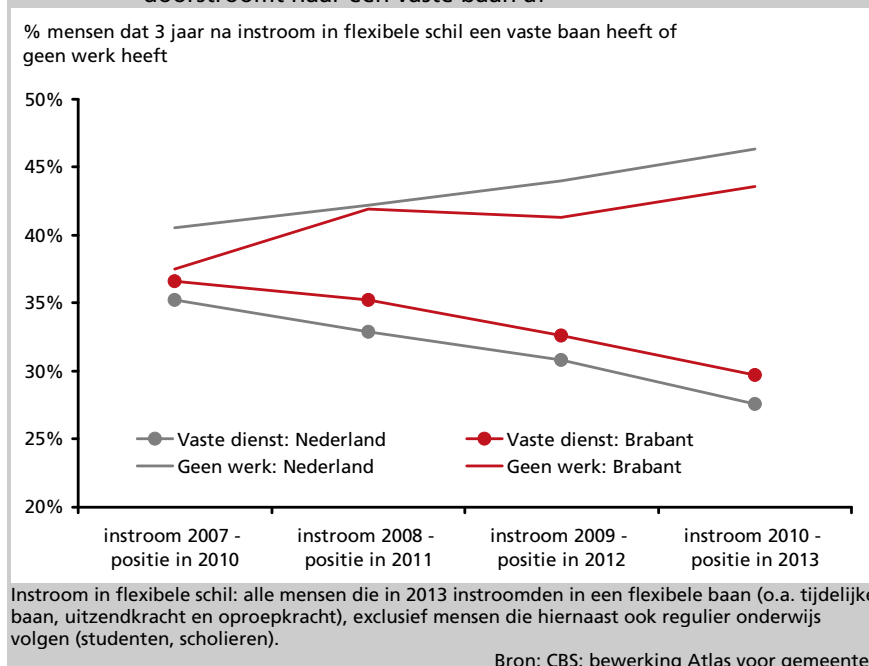
Mensen met een minder sterke arbeidsmarktpositie (zoals laagopgeleiden) blijken bovengemiddeld vaak een flexibele arbeidsmarktrelatie te hebben⁴⁴ en mensen met een flexibele arbeidsmarktrelatie hebben weer een hogere kans

⁴³ R. Euwals e.a., 2016: Flexibiliteit op de arbeidsmarkt – lusten en lasten ongelijk verdeeld; CPB Policy Brief 2-16-14 (Centraal Planbureau, Den Haag).

⁴⁴ Zie: J. Bolhaar e.a., 2016: De flexibele schil van de Nederlandse arbeidsmarkt: een analyse op basis van microdata (Centraal Planbureau, Den Haag).

op armoede⁴⁵ en werkloosheid.⁴⁶ Een groot deel van de mensen (80%) met een flexibele baan geeft dan ook aan een vast contract belangrijk te vinden.⁴⁷ De kans daarop is echter sinds de economische crisis afgenomen in Brabant en Nederland als geheel (figuur 3.6). Wel is de kans op vast werk vanuit een flexibele baan in Brabant wat groter dan gemiddeld in Nederland.

Figuur 3.6 Sinds de crisis neemt het aandeel flexwerkers dat binnen drie jaar doorstroomt naar een vaste baan af

Voor mensen met een sterke arbeidsmarktpositie kan het aantrekkelijk zijn om als zzp'er aan de slag te gaan –zo is de kans dat iemand zzp'er wordt groter voor hoogopgeleiden dan voor middelbaar en laagopgeleiden.⁴⁸ Maar dit betekent niet dat iedere zzp'er een sterke arbeidsmarktpositie heeft –zoals bijvoorbeeld het grote aandeel zzp'ers onder pakketbezorgers laat zien. Voor zzp'ers met een relatief zwakke arbeidsmarktpositie is de concurrentie

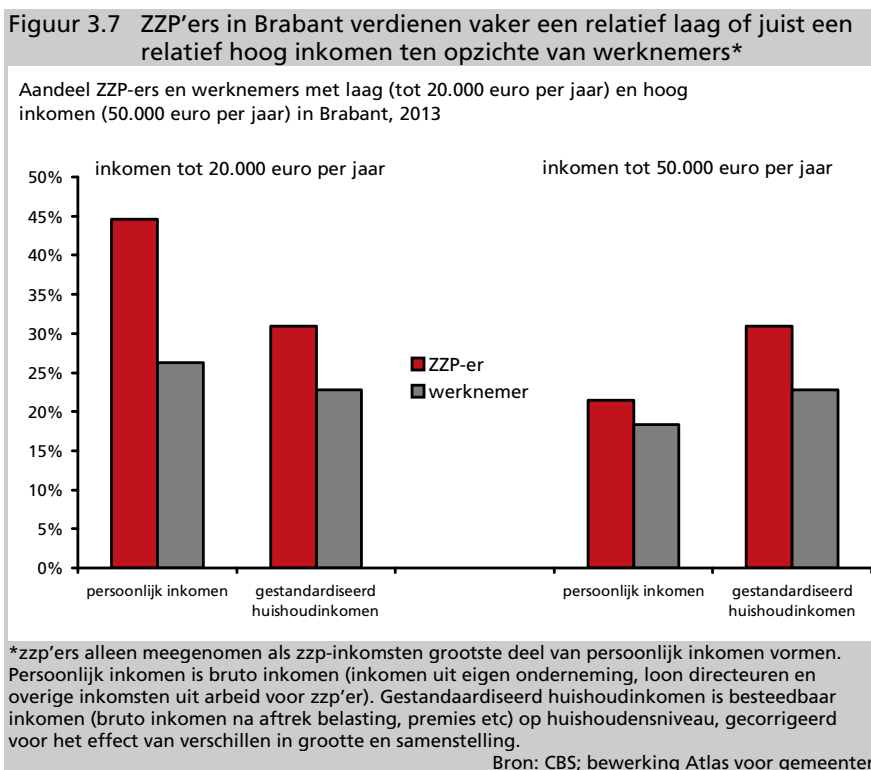
⁴⁵ L. Kösters en M. Van den Brakel, 2015: Armoederisico voor flexwerkers. ESB100(4722), p. 687.

⁴⁶ CBS, 2105: Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt (CBS, Den Haag).

⁴⁷ CBS, 2016: 1 op de 5 flexwerkers heeft voorkeur voor flexibel werk. CBS nieuwsbericht 17 mei 2016.

⁴⁸ J. Bolhaar e.a., 2016: De flexibele schil van de Nederlandse arbeidsmarkt: een analyse op basis van microdata (Centraal Planbureau, Den Haag).

groot en is er een grote prijsdruk. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in vergelijking met werknemers zzp'ers oververtegenwoordigd zijn in zowel de hogere als in de lagere inkomensklassen in Brabant (figuur 3.7). De sterke groei van het aandeel flexibele arbeid in Nederland en ook in Brabant vormt dan ook een tweede trend die leidt tot toenemende inkomensverschillen tussen mensen met een sterke en een zwakke arbeidsmarktpositie. Opleidingsniveau is een belangrijke, maar zeker niet de enige factor, die deze arbeidsmarktpositie bepaalt.

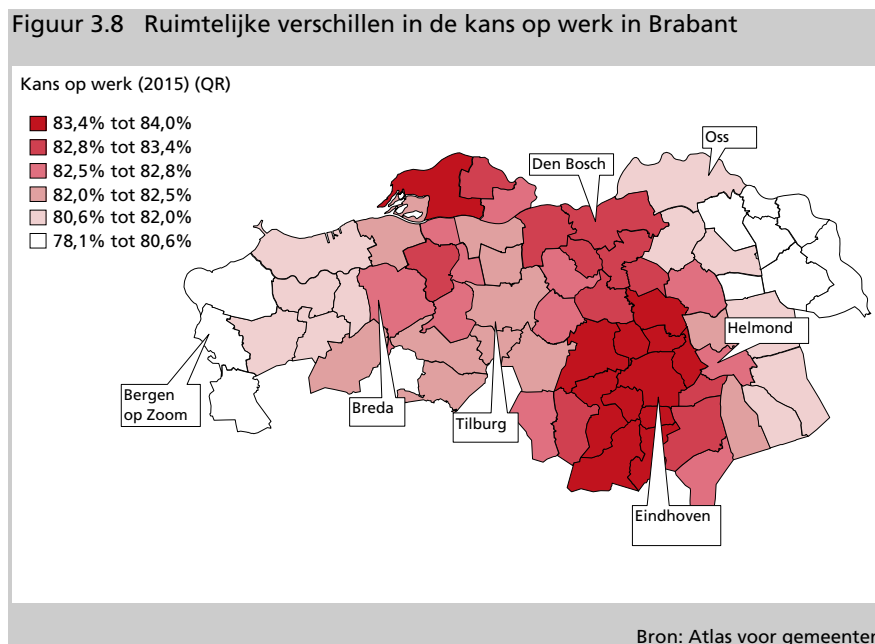

3.3 Regionale verschillen in de kans op werk

Deze twee generieke trends zorgen voor verschillen tussen groepen binnen Brabant (en Nederland). Maar niet elke plek in Brabant is gelijk. Verschillen tussen steden en regio's in de economische ontwikkeling zorgen voor plekken met relatief veel vraag naar arbeid en plekken met relatief weinig vraag naar arbeid. De kans op werk en de hoogte van het inkomen tussen

twee identieke personen die in verschillende gebieden wonen (en niet willen of kunnen verhuizen) kan daardoor sterk verschillen.⁴⁹ Dat geldt ook voor Brabant, zo blijkt uit figuur 3.8. De kans op werk is de verhouding tussen alle banen die vanuit een woonplek binnen acceptabele reistijd te bereiken zijn en het aantal mensen dat in potentie concurreert om deze banen. Deze kans op werk blijkt één van de belangrijkste factoren die verschillen in werkloosheid en bijstand tussen gemeenten en individuen (na correctie voor persoonskenmerken) verklaren.

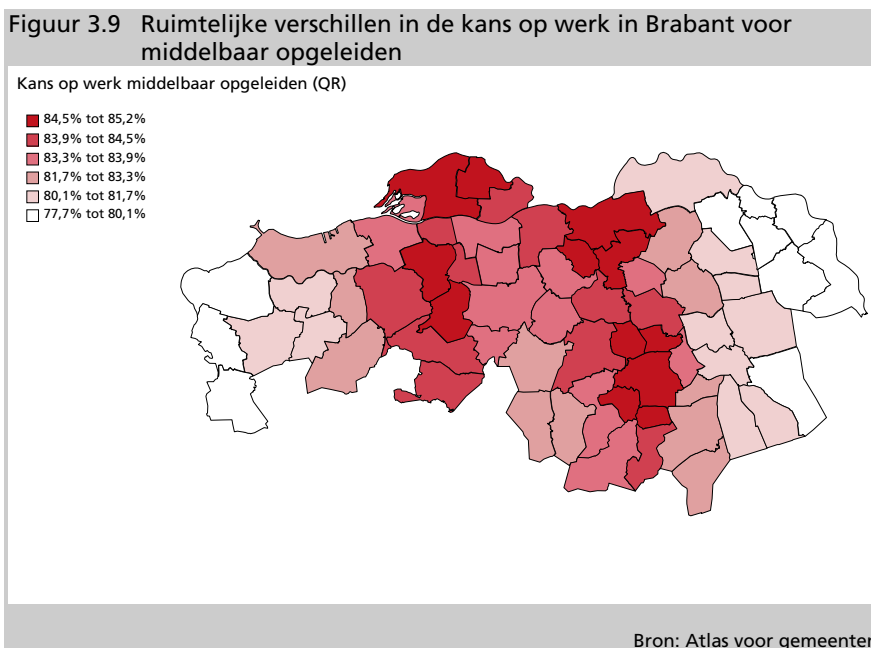

In Brabant is de kans op werk het grootst in de regio Eindhoven en het kleinst aan de oostelijke en westelijke randen van de provincie. Het economische zwaartepunt ligt in en rond Brainport Eindhoven met uitlopers richting 's-Hertogenbosch. De economische kansen zijn in Brabant vanuit ruimtelijk perspectief dan ook niet gelijk verdeeld.

Die conclusie geldt ook voor de kans op werk naar verschillende opleidingsniveaus. Figuur 3.9 laat de kans op werk voor middelbaar

⁴⁹ Zie bijvoorbeeld: E. Buitelaar e.a., 2016: De verdeelde triomf - Verkenning van stedelijk-economische ongelijkheid en opties voor beleid (Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag).

opgeleiden zien.⁵⁰ De kans op werk is relatief groot rond 's-Hertogenbosch, Eindhoven, het gebied tussen Breda en Tilburg, en in Werkendam en Woudrichem. Aan de westelijke en oostelijke rand van Brabant is de kans op werk voor middelbaar opgeleiden juist klein. Deze verschillen in de kans op werk voor middelbaar opgeleiden blijken een relatief sterke correlatie te hebben met verschillen in stemgedrag: in gebieden met een kleine kans op werk voor middelbaar opgeleiden is het aandeel stemmers op partijen aan de linker- en rechterkant van het politieke spectrum relatief groot (zie kader).

⁵⁰ Alleen banen waarvoor een middelbare opleiding vereist is en middelbaar opgeleiden zijn meegenomen.

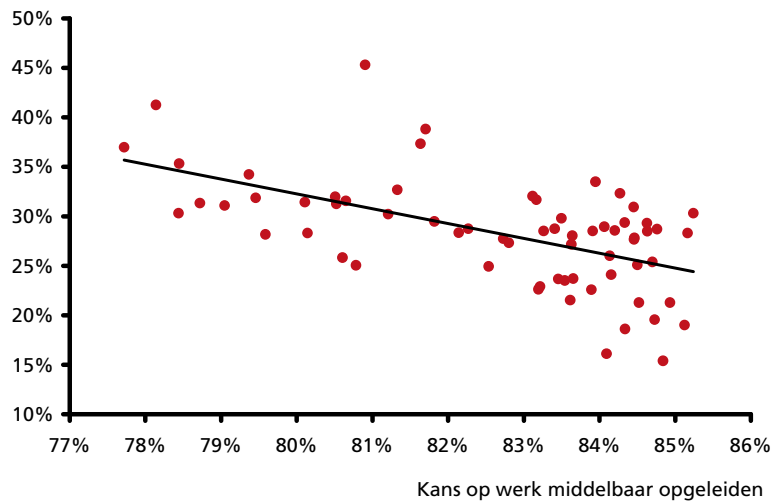
Kans op werk voor middelbaar opgeleiden en stemgedrag

Josse de Voogd⁵¹ maakt in zijn analyses naar stemgedrag vaak een onderscheid tussen de PVV en SP (en ook 50Plus) enerzijds en D66 en GroenLinks anderzijds. Deze partijen onderscheiden zich van elkaar op "een immateriële tegenstelling waarin zaken als globalisering, migratie, integratie, veiligheid en Europese eenwording centraal staan."⁵² Ruimtelijke verschillen in stemgedrag op deze twee groepen partijen laten dan ook indirect ruimtelijke verschillen in opvattingen over deze thema's zien en daarmee ook (deels) sociaal-culturele verschillen.

In verschillende kaders in dit rapport wordt gekeken of er een samenhang is tussen ruimtelijke verschillen in Brabant op een bepaald gebied en stemgedrag. Op die manier wordt inzichtelijk in hoeverre ongelijkheid op de ene dimensie (zoals arbeidsmarktsituatie, inkomens- of opleidingsniveau) samenvalt met ongelijkheid in sociaal-culturele opvattingen (voor zover dat tot uiting komt in stemgedrag). De uitslag van de Provinciale Statenverkiezingen van 2015 is hierbij als uitgangspunt genomen.

Onderstaande figuur laat zien dat er een duidelijke samenhang bestaat tussen de kans op werk voor middelbaar opgeleiden en het stemgedrag. In gemeenten met een relatief kleine kans op werk voor middelbaar opgeleiden (en daarmee een lager arbeidsmarktperspectief voor zichzelf of voor hun kinderen, burens of vrienden) is het aandeel stemmers voor de PVV en SP groter.⁵³

Aandeel stemmers SP en PVV

Bronnen: J. de Voogd, de Kiesraad en Atlas voor gemeenten

⁵¹ J. de Voogd, 2016: Brabants Mozaïek, politieke scheidslijnen op de kaart (BrabantKennis, Tilburg).

⁵² Idem pagina 4.

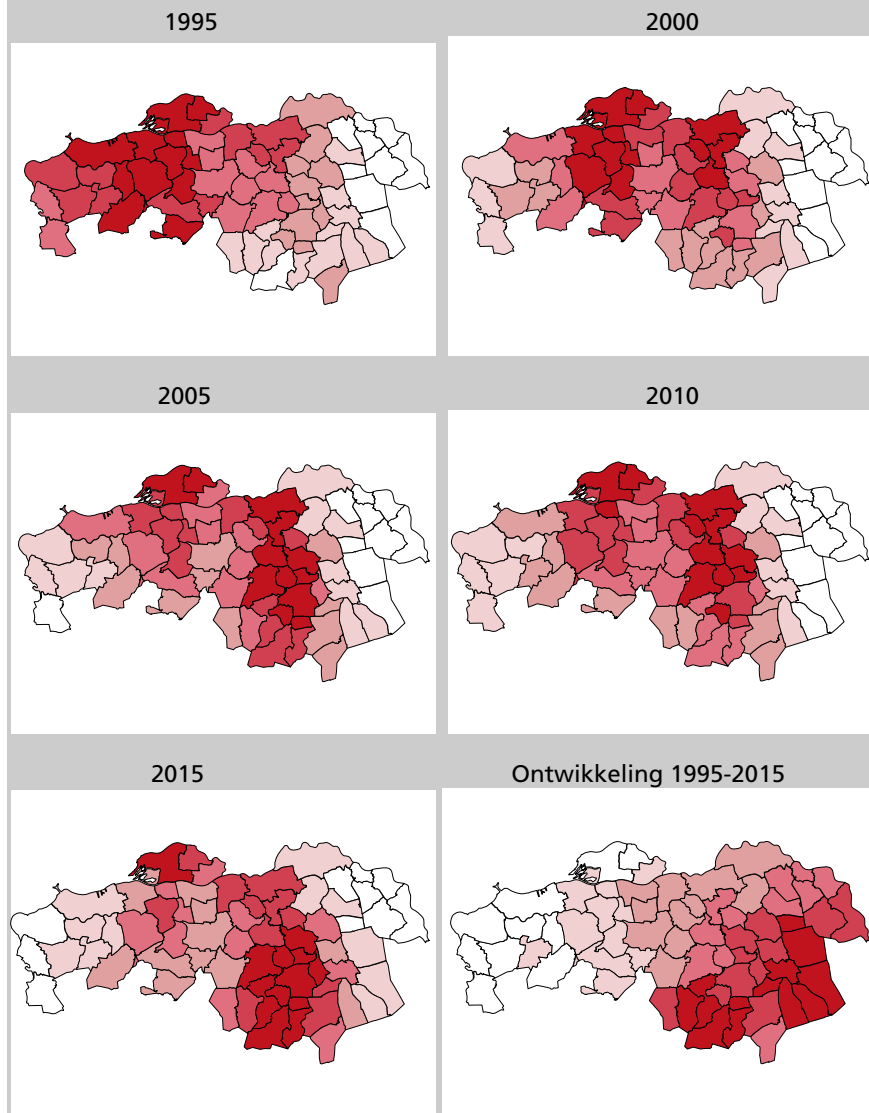
⁵³ In het Nationaal Kiezersonderzoek van het CBS uit 2015 blijkt onder andere dat een economische achteruitgang relatief vaak als dreiging wordt ervaren door stemmers op de PVV (en ook de SP) terwijl dat bij stemmers op D66 juist relatief weinig het geval is.

Algemene trends zoals baanpolarisatie kunnen van locatie tot locatie anders uitwerken – bijvoorbeeld omdat de ene stad veel banen voor middelbaar opgeleiden heeft terwijl de andere stad juist al veel banen voor hoog- en laagopgeleiden kende. Daarnaast kunnen specifiek lokale omstandigheden zorgen voor een relatief sterke economische groei of juist een economische neergang (zoals de plotselinge sluiting van vestigingen van grote werkgevers). Dit leidt ertoe dat de ruimtelijke verschillen in de kans op werk door de tijd sterk kunnen verschillen. Een stad of regio kan op het ene moment een economisch zwaartepunt zijn maar jaren later juist kampen met een relatief weinig economische activiteit.

In de provincie Brabant is er sprake geweest van een duidelijke verschuiving van het economische zwaartepunt. De kans op werk was in 1995 het grootst in West-Brabant met Breda en de gemeenten tussen Rijnmond en Breda als zwaartepunt. Maar door de jaren is dat zwaartepunt steeds oostelijker komen te liggen. In 2000 is de regio 's-Hertogenbosch een tweede zwaartepunt geworden naast Breda en omgeving, en is de relatieve kans op werk wat afgenomen in de steden ten westen van Breda. In 2005 kwam naast 's-Hertogenbosch ook de regio Eindhoven naar voren als het gebied met een relatief grote kans op werk, terwijl West-Brabant juist wat verder 'wegzakte'. In 2010 heeft die trend doorgezet en in 2015 is het economische zwaartepunt duidelijk Brainport Eindhoven geworden.

De opkomst en het succes van de ene regio (Brainport Eindhoven) lijkt dus hand in hand te gaan met de relatieve achteruitgang in de andere regio (West-Brabant). Deze ontwikkeling in West-Brabant is niet los te zien van de economische ontwikkeling in de regio Rijnmond waar de werkgelegenheidsontwikkeling onder druk staat. Omdat een deel van de banen binnen acceptabele reistijd vanuit West-Brabant zich in Rotterdam en omgeving bevindt, beïnvloedt de economische ontwikkeling daar de kans op werk in West-Brabant dus sterk.

Figuur 3.10 Het gebied met de grootste kans op werk is sinds 1995 van West-Brabant naar het zuidoosten van Brabant verschoven

Voor elk jaar zijn de verschillen in kans op werk tussen gemeenten in zes verschillende klassen die elk een vergelijkbaar aantal gemeenten tellen verdeeld. De kaartbeelden geven aan waar in een bepaald jaar de relatieve score op de kans op werk per gemeente groot (rood) of juist klein was (wit) in vergelijking met andere Brabantse gemeenten.

Bron: Atlas voor gemeenten

Deze ruimtelijke dynamiek vertaalt zich ten dele in een concentratie werkloosheid van laag- en middelbaar opgeleiden in gebieden waar de kans op werk het kleinst is of het sterkst is afgenomen. De werkloosheid onder middelbaar opgeleiden is relatief hoog langs de lijn van Bergen op Zoom tot en met Oss en de gemeenten daartussenin, waar de kans op werk in relatieve zin kleiner is geworden (figuur 3.11). Maar ook in de regio Eindhoven is de werkloosheid onder middelbaar opgeleiden hoog – een deel van de beroepsbevolking profiteert dus niet van het economische succes van Brainport.

Dat geldt ook voor laagopgeleiden: de werkloosheid is relatief hoog in Eindhoven en omgeving, maar ook in de andere steden in Brabant. Er lijkt dan ook nauwelijks een relatie te zijn met de veranderingen in de kans op werk. Andere factoren zoals verdringing in steden⁵⁴ zijn daar mogelijk de oorzaak van.

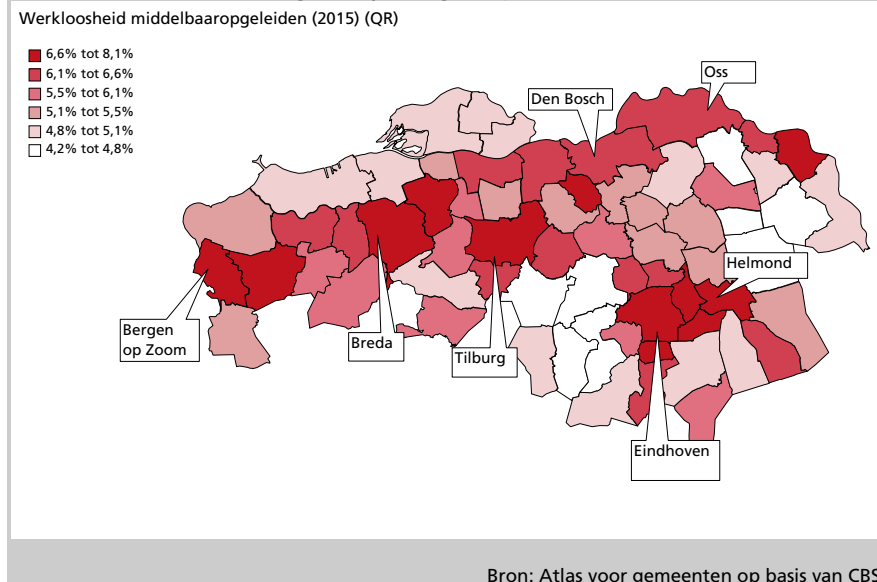
De *ontwikkeling* van de werkloosheid onder laagopgeleiden sinds 2003 is ongunstig in de gemeenten in gebieden waar de kans op werk is afgenomen: grofweg in of ten noorden van de band Bergen op Zoom-Breda-Tilburg-'s-Hertogenbosch (figuur 3.13).

Daarmee lijkt de dynamiek in de kans op werk één van de factoren te zijn die de (ontwikkeling van de) werkloosheid onder laag- en middelbaar opgeleiden beïnvloeden. Omdat algemene trends zoals baanpolarisatie en toenemende flexibilisering zich ook in Brabant voordoen, roept dit de vraag op in hoeverre dit heeft geleid tot een toename van de economische ongelijkheid in Brabant. Het volgende hoofdstuk gaat hier op in.

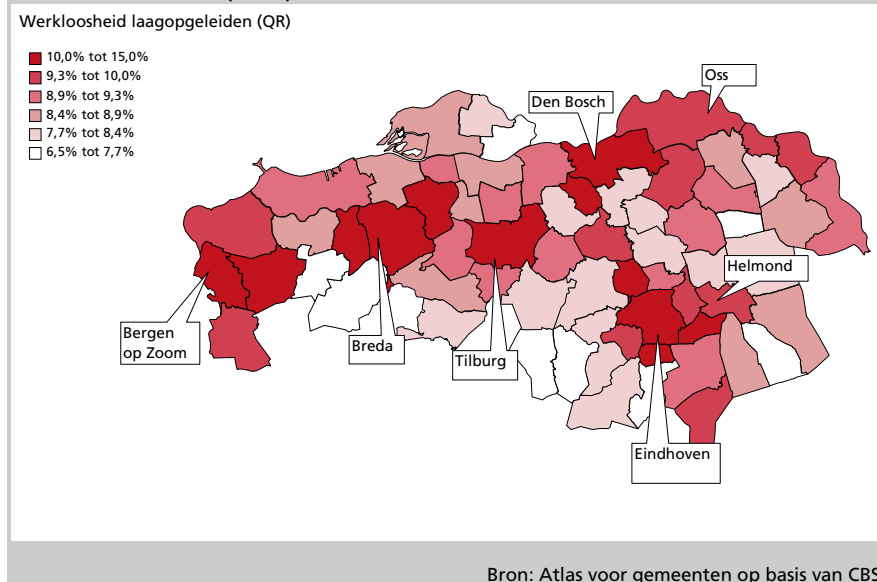

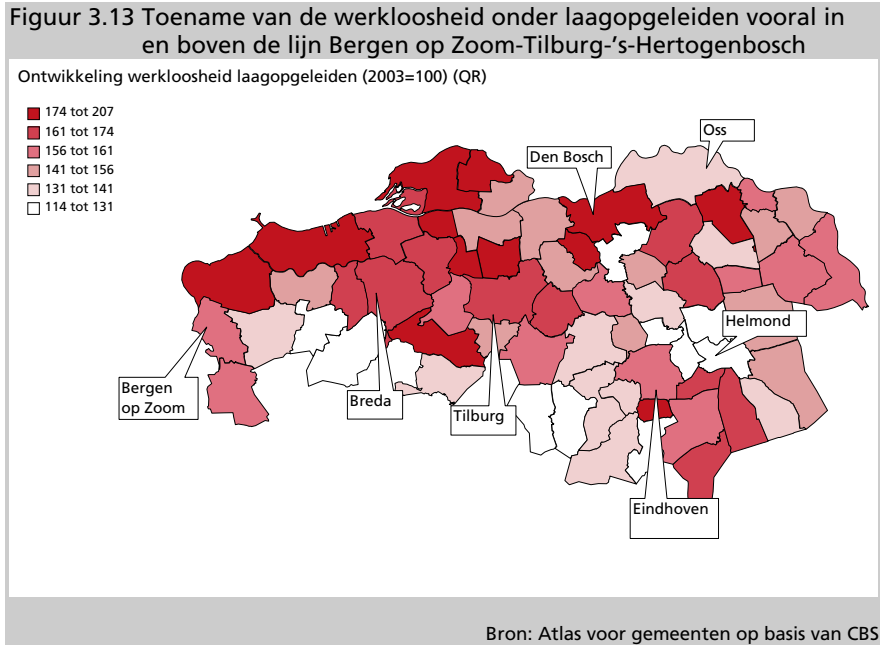
⁵⁴ Zie G. Marlet, R. Ponds en C. van Woerkens, 2015: De hoogopgeleide stad en de arbeidsmarkt voor laagopgeleiden, in ESB 12 maart 2015, pp. 134-137.

Figuur 3.11 Werkloosheid onder middelbaar opgeleiden is relatief hoog in de steden en langs de lijn Bergen op Zoom-Oss

Figuur 3.12 Concentratie van werkloosheid laagopgeleiden rondom de steden (2015)

---

4 Economische ongelijkheid

Worden de rijken rijker en de armen armer? Volgens verschillende internationale studies wel en dat zou weer deels samenhangen met de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Deze ontwikkelingen doen zich ook in Brabant voor waardoor het niet ondenkbaar is dat er ook in Brabant sprake is van toenemende inkomensongelijkheid. Maar inkomens zijn niet de enige component van ongelijkheid: vermogens zijn een belangrijke tweede component. In dit hoofdstuk staan daarom beide aspecten van economische ongelijkheid in Brabant centraal.

4.1 Inkomensongelijkheid

Er is in Nederland geen consensus tussen wetenschappers of er sprake is van een toename in de inkomensongelijkheid.⁵⁵ Deze onenigheid hangt voor een (belangrijk) deel samen met de vraag op basis van welk inkomen de mate van inkomensongelijkheid het beste kan worden gemeten. Wordt er uitgegaan van het bruto inkomen dat een persoon ontvangt (het salaris in het geval van een werknemer) of juist van het besteedbaar inkomen op huishoudensniveau (wat houdt een huishouden netto over aan inkomsten na aftrek van belasting en premies)?

Dit is meer dan een technische discussie omdat het raakt aan de vraag welk type inkomensongelijkheid als een mogelijk probleem wordt ervaren en ook welk type beleid er mogelijk is als hier wat aan gedaan zou moeten worden. In het kader wordt hier nader op ingegaan. In deze paragraaf wordt gekeken naar zowel het persoonlijk (bruto) inkomen als het besteedbaar inkomen per huishouden.

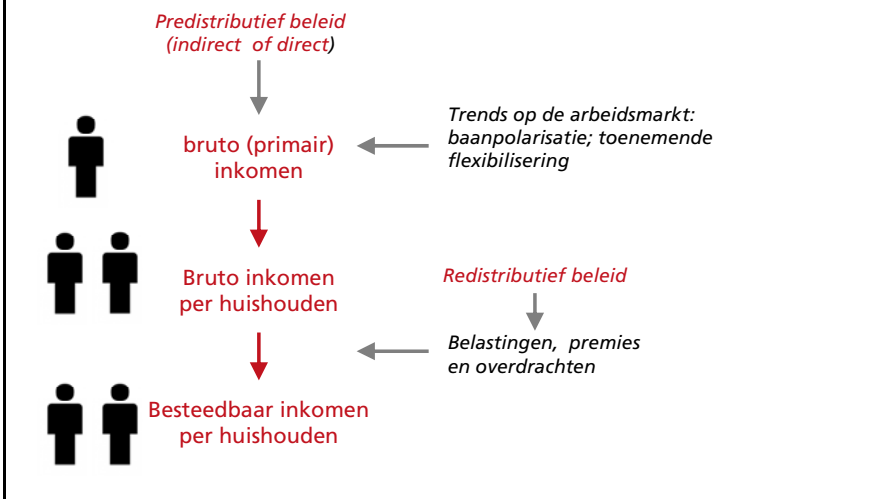
⁵⁵ Vergelijk: Bovens e.a., 2014: WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid (WRR, Den Haag); Caminada e.a., 2014: De ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomenshervdeling in Nederland 1990-2012, Department of Economics Research Memorandum 2014.02 (Leiden University); Salverda, 2013: Inkomen, herverdeling en huishoudvorming 1977-2011: 35 jaar ongelijkheidsgroei in Nederland, in TPEdigitaal 7 (1): 66-94, en Salverda, 2014: Een kwart eeuw inkomensongelijkheid in Nederland, ESB 99, nummer 4684, 2 mei 2014, pp. 276-279.

Inkomensongelijkheid en beleid: van redistributief naar predistributief?

De trends op de arbeidsmarkt lijken vooral de ongelijkheid in bruto inkomens tussen personen te vergroten. Als de vraag naar mensen met een middelbare opleiding daalt en die naar mensen met een hoge opleiding toeneemt, zullen in principe de verschillen in bruto lonen toenemen en daarmee de inkomensongelijkheid (op basis van bruto lonen). Maar dat hoeft niet te betekenen dat de verschillen in besteedbaar inkomen tussen huishoudens (wat iemand er netto aan overhoudt) ook toenemen. Dat komt omdat het sociale verzekerings- en belastingstelsel een sterk nivellerende werking heeft, in Nederland maar ook in andere landen. Een politieke wens tot het tegengaan van ongelijkheid vertaalt zich dan ook vaak in maatregelen die de nivellerende werking van dit stelsel vergroten: zogenaamd redistributief beleid.⁵⁶

Het huidige Nederlandse beleid van 'achteraf herstellen' is echter complex, gaat gepaard met relatief hoge 'transactiekosten' ('een euro herverdelen kost gemiddeld 10 eurocent en de laatste euro zelfs 50 eurocent'), waardoor er steeds vaker voor een herziening van het belastingstelsel wordt gepleit.⁵⁷ Er is dan ook steeds meer aandacht voor de mogelijkheden van predistributief beleid: het verminderen van bruto inkomensverschillen. Dat kan indirect via bijvoorbeeld een brede toegankelijkheid van onderwijs en het inzetten op continue scholing of direct via de ontwikkeling van de CAO-lonen, minimumlonen of het laten meeprofiteren van werknemers in de winst van bedrijven.⁵⁸

Op individueel niveau beïnvloeden keuzes in de privésfeer hoe het bruto inkomen zich uiteindelijk in het besteedbaar inkomen per huishouden vertaalt: wel of geen (fiscale) partner, kinderen, een koop- of huurwoning enzovoort. Daarnaast beïnvloeden individuele keuzes in bijvoorbeeld het aantal uren dat iemand wil werken uiteraard ook de hoogte van het bruto inkomen.

⁵⁶ M. Kremer e.a., 2014: WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid (WRR, Den Haag).

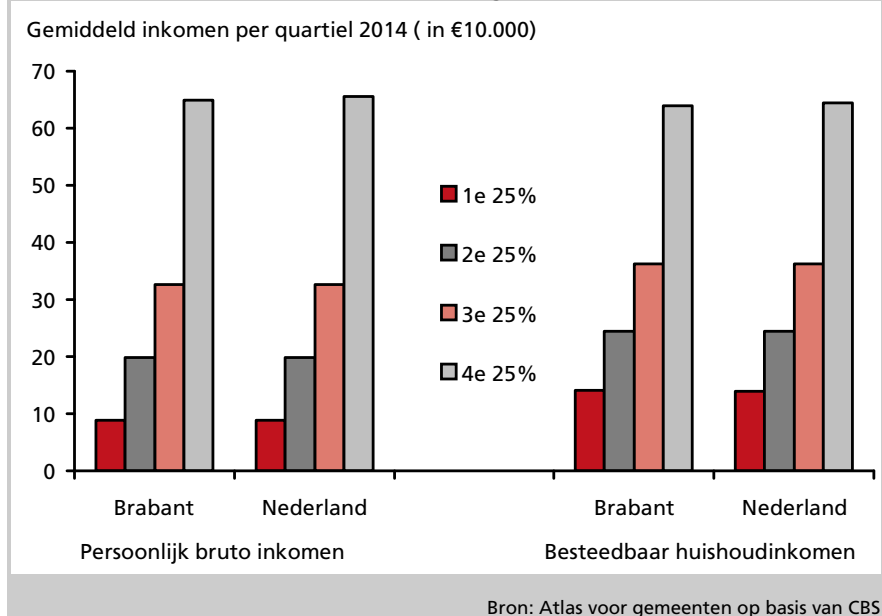
⁵⁷ B. Jacobs, 2015: De prijs van gelijkheid (Prometheus, Amsterdam).

⁵⁸ Zie voor een uitgebreide beschouwing: M. Kremer e.a., 2014: WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid (WRR, Den Haag).

Inkomensongelijkheid kan op verschillende manieren worden gemeten. In (vrijwel) alle varianten van meetmethoden worden mensen 'geordend' in klassen van laag naar hoog inkomen. Vervolgens wordt gekeken hoe scheef de inkomensverhouding is tussen de verschillende klassen. Dat is ook gedaan in figuur 4.1.

Deze figuur laat het gemiddelde bruto inkomen zien van personen (linkerdeel) en het gemiddelde besteedbaar inkomen van huishoudens (rechterdeel) naar vier klassen. De eerste klasse bestaat uit de 25% mensen of huishoudens met het laagste inkomen en de vierde klasse uit de 25% met hoogste inkomen. De grenzen zijn bepaald op basis van landelijke gegevens. Het gemiddelde bruto inkomen van mensen in de bovenste 25% is in Brabant met € 65.000 per jaar ruim zeven keer zo hoog als dat van mensen in de onderste 25% (€ 8.900). Als er naar besteedbaar inkomen wordt gekeken ligt het inkomen van de 25% huishoudens met het hoogste inkomen 4,5 keer zo hoog als dat van de 25% huishoudens met het laagste inkomen. De ongelijkheid in wat mensen bruto verdienen is duidelijk groter dan de ongelijkheid in wat huishoudens netto te besteden hebben.

Figuur 4.1 Hoge inkomens verdienen zeven (bruto, personen) tot 4,5 (netto, huishoudens) keer zoveel als lage inkomens in Brabant

De hoogte van de inkomens per klasse en daarmee ook de inkomensongelijkheid wijkt in Brabant nauwelijks af van het Nederlandse gemiddelde. Nederland heeft in internationaal perspectief een relatief lage inkomensongelijkheid als het gaat om besteedbaar inkomen.⁵⁹ Dat is mede het gevolg van de herverdeling via het stelsel van sociale regelingen en belastingen.

In figuur 4.2 en 4.3 is de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen in de verschillende klassen weergegeven voor respectievelijk het bruto inkomen per persoon en het besteedbare huishoudinkomen. Als het gemiddelde inkomen van de mensen in de bovenste klasse (met het hoogste inkomen) toeneemt en het gemiddelde inkomen van de mensen in de onderste klasse (met het laagste inkomen) daalt neemt de inkomensongelijkheid toe: de rijken worden rijker en de armen worden armer. Dat is niet het geval in Brabant.

Uit figuur 4.2 en 4.3 blijkt dat het gemiddelde inkomen per klasse relatief constant is. Wel is het zo dat de persoonlijke bruto inkomens in de bovenste 25% meer zijn toegenomen dan die in de onderste 25% (figuur 4.2). De bovenste inkomens zijn sinds 2006 zes procent toegenomen (de indexwaarde is 106) en de onderste inkomens één procent (indexwaarde is 101). Er dus hooguit sprake van een licht toenemende inkomensongelijkheid. Figuur 4.3 laat een vergelijkbaar beeld zien voor de besteedbare huishoudinkomens.

Opvallend is dat de stijging van de inkomens vooral tussen 2006 en 2008 is gerealiseerd, vanaf 2008 is er sprake van een daling van zowel het bruto persoonlijk inkomen als het besteedbaar inkomen per huishouden (figuur 4.4). In het laatste geval is er zelfs sprake van een (lichte) afname van de inkomensongelijkheid omdat de daling in het hoogste kwartiel groter is dan in de andere kwartielen.

Deze ontwikkelingen zijn echter te gering om een grote invloed te hebben op de inkomensongelijkheid. In figuur 4.5 is de verhouding tussen de 25% meest en de 25% minst verdienende klassen weergegeven in Brabant. Deze is sinds 2006 vrijwel constant – in lijn met de ontwikkeling in Nederland –

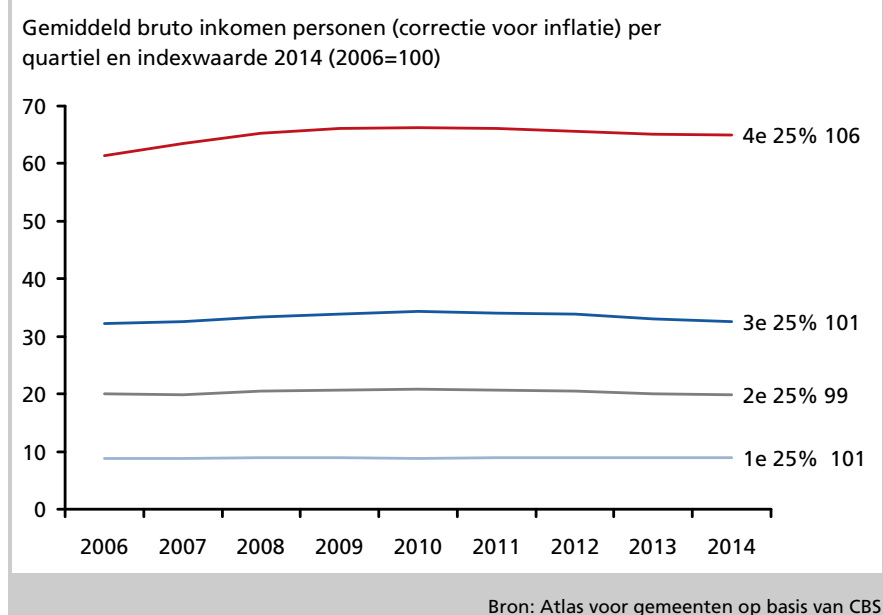
---

⁵⁹ Zie bijvoorbeeld: M. Kremer e.a., 2014: WRR-Verkenning 28: Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid (WRR, Den Haag). Uit deze publicatie blijkt ook dat Nederland op het gebied van inkomensongelijkheid in bruto lonen internationaal gezien niet meer tot de landen met een lage inkomensongelijkheid behoort.

voor zowel het bruto inkomen per persoon als het besteedbare inkomen voor huishoudens. Ook als rekening wordt gehouden met het effect van huishoudenssamenstelling (het gestandaardiseerde inkomen voor huishoudens) is de ontwikkeling stabiel.

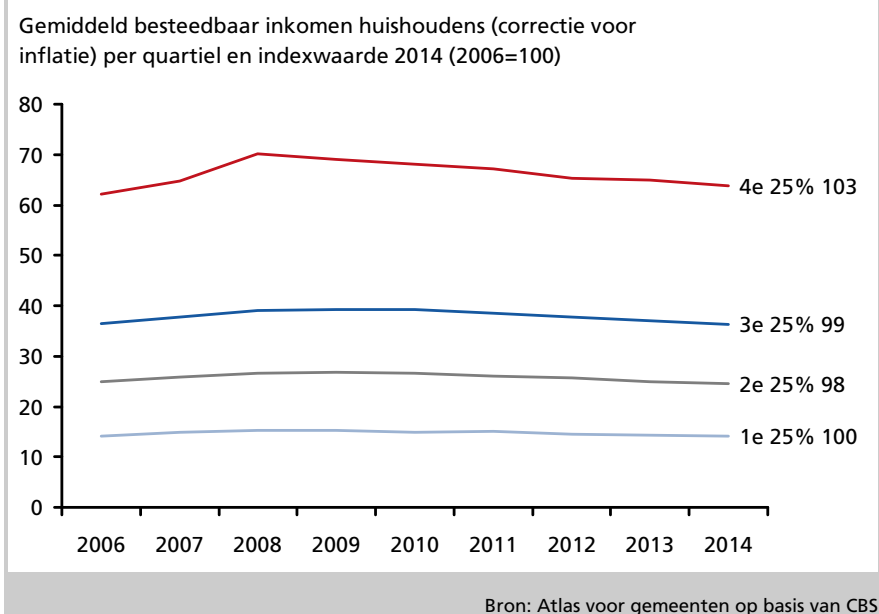
De inkomensongelijkheid in Brabant wijkt dus niet af van die in Nederland als geheel, die als laag (in internationaal perspectief) kan worden beschouwd. Daarnaast is er de afgelopen jaren geen sprake van een duidelijke toename in de inkomensongelijkheid. Inkomensverschillen zijn in Brabant stabiel, wat in lijn is met de ontwikkeling in Nederland als geheel.⁶⁰

Figuur 4.2 De gemiddelde bruto inkomens per persoon naar inkomensklasse zijn stabiel in Brabant

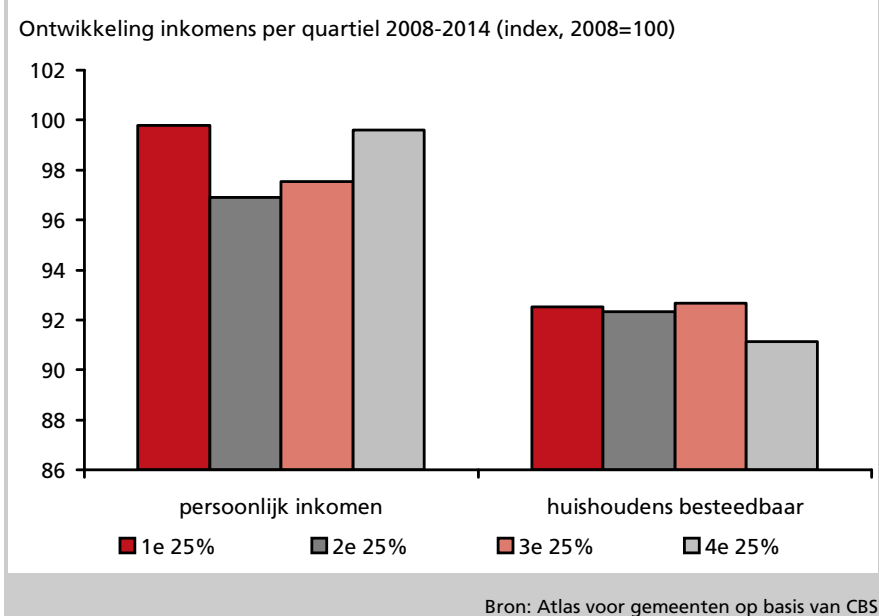

⁶⁰ Zie ook: CBS, 2016: Welvaart in Nederland 2016 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag).

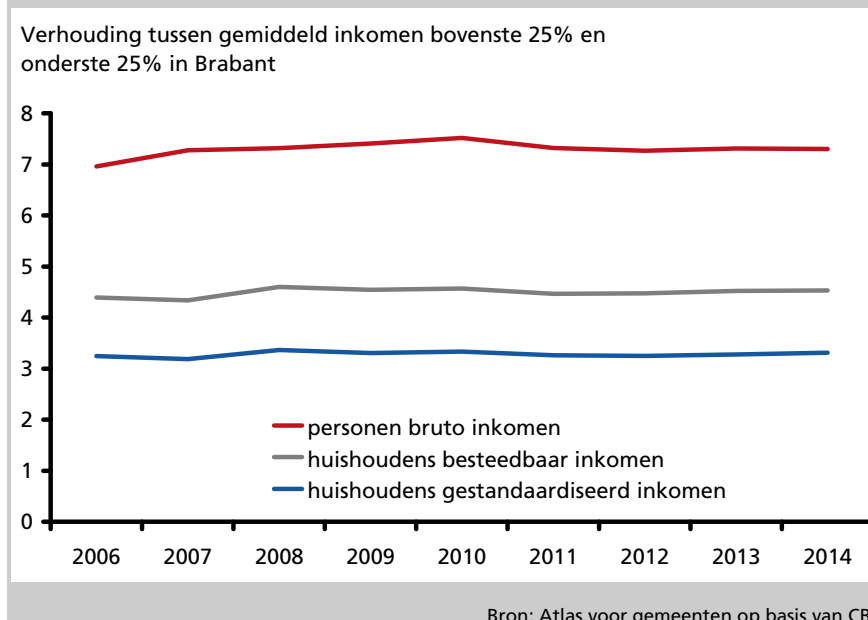
Figuur 4.3 Nauwelijks verschillen in de ontwikkeling in het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden tussen inkomensklassen

Figuur 4.4 Vanaf 2008 zijn het bruto inkomen per persoon en het besteedbaar huishoudinkomen in elke inkomensklasse gedaald

Figuur 4.5 De inkomensongelijkheid in Brabant is vrijwel constant

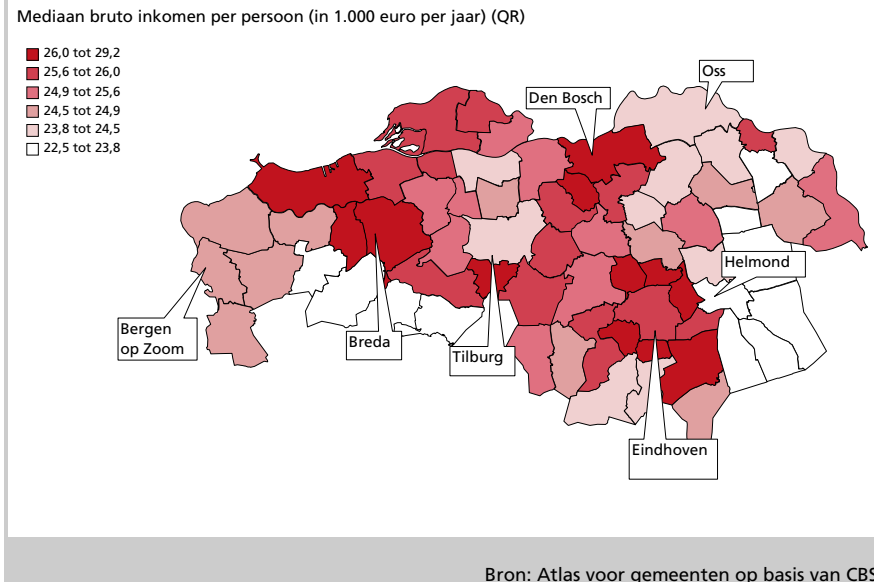
4.2 Ruimtelijke verschillen in inkomen

Binnen Brabant zijn er grote verschillen tussen gemeenten in zowel het mediane⁶¹ inkomen als de mate van inkomensongelijkheid. Het mediane bruto inkomen (figuur 4.6) is relatief hoog in de regio's Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Breda (inclusief de steden zelf). En relatief laag langs de lijn Oss-Helmond en de gemeenten ten oosten daarvan. Ook in de grensgemeenten in het zuidwesten is het persoonlijk inkomen relatief laag.

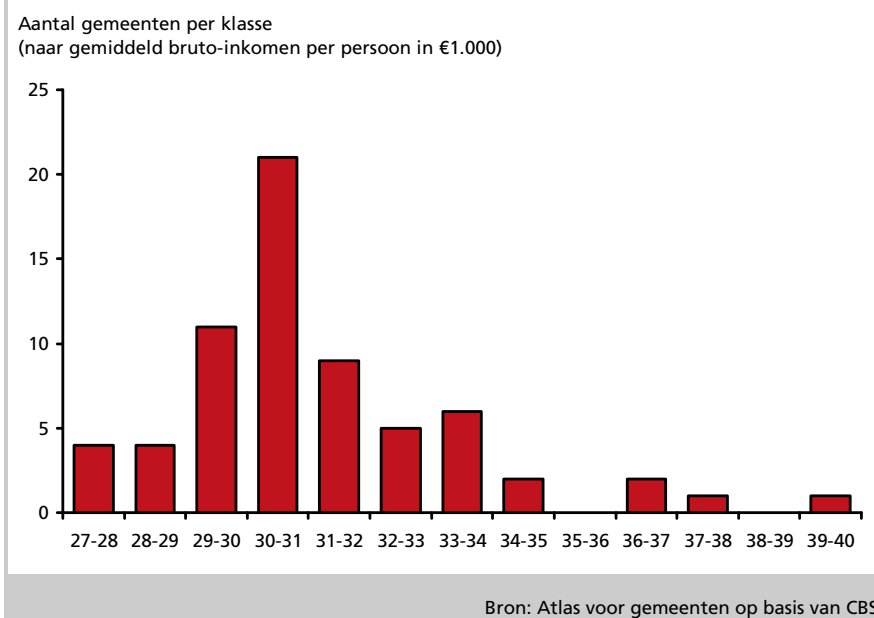
De gemeente met het hoogste mediane bruto inkomen is Waalre, waar dit ruim 30% hoger ligt dan in de gemeente met het laagste mediane bruto inkomen: Rucphen. Figuur 4.7 laat zien dat het bruto inkomen per persoon in verreweg het grootste deel van de gemeenten in het midden van deze twee extremen valt. Als er sprake zou zijn van een tweedeling zouden er juist relatief veel gemeenten in de onderste en bovenste klassen zitten.

⁶¹ Het inkomen van de persoon of het huishouden dat exact in het midden staat als alle personen en huishoudens op een rij van een laag naar hoog inkomen worden gezet.

Figuur 4.6 Verschillen tussen gemeenten in het mediane bruto inkomen per persoon (op 1-1-2014)

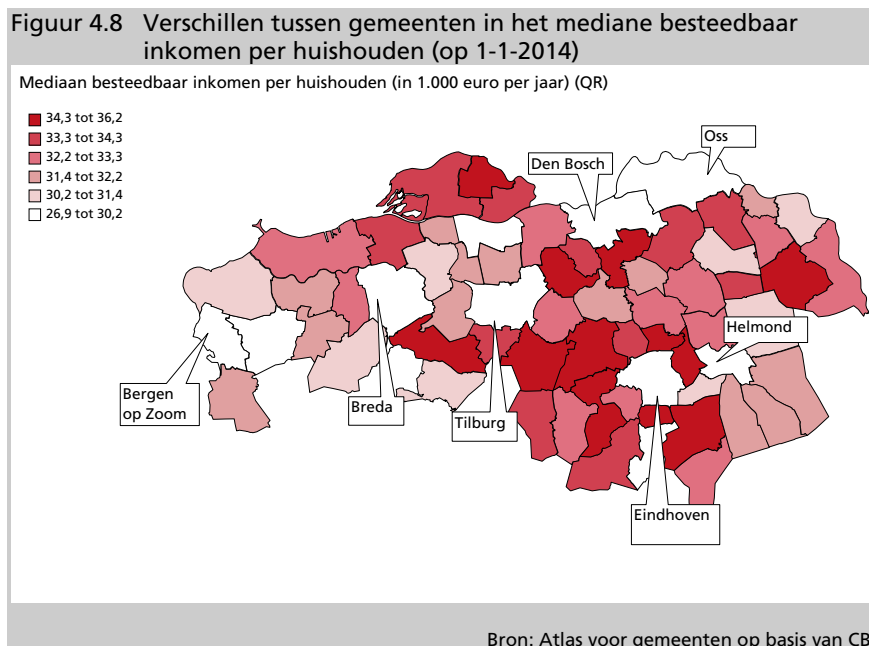

Figuur 4.7 Verdeling Brabantse gemeente naar inkomensklassen (bruto inkomen per persoon, 1-1-2014)

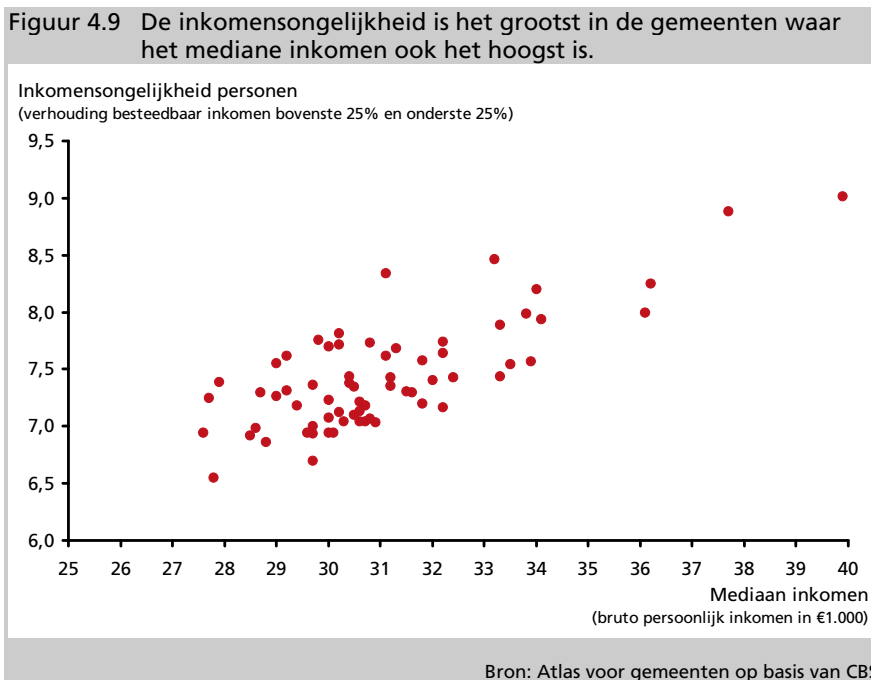

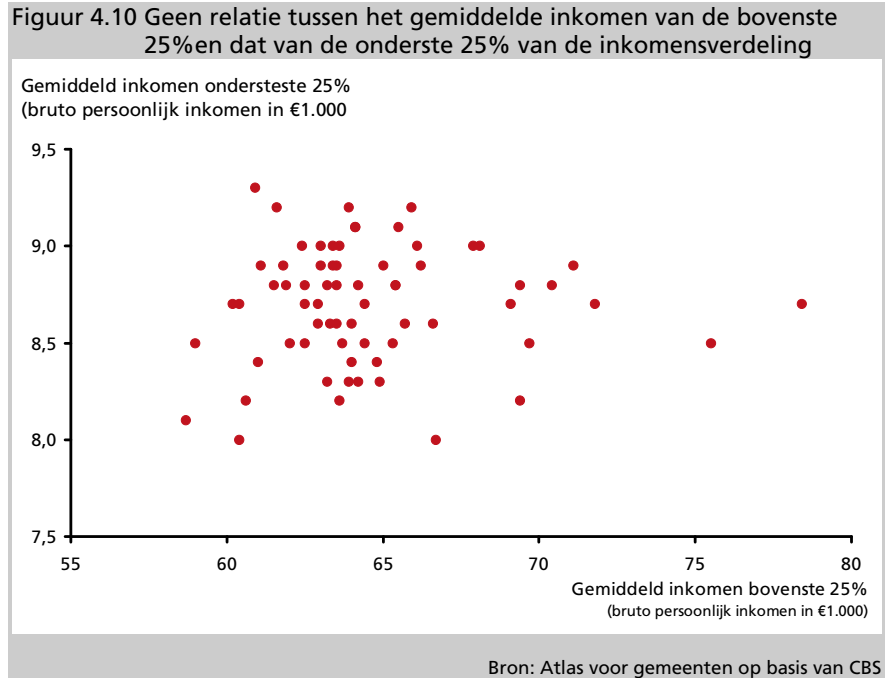

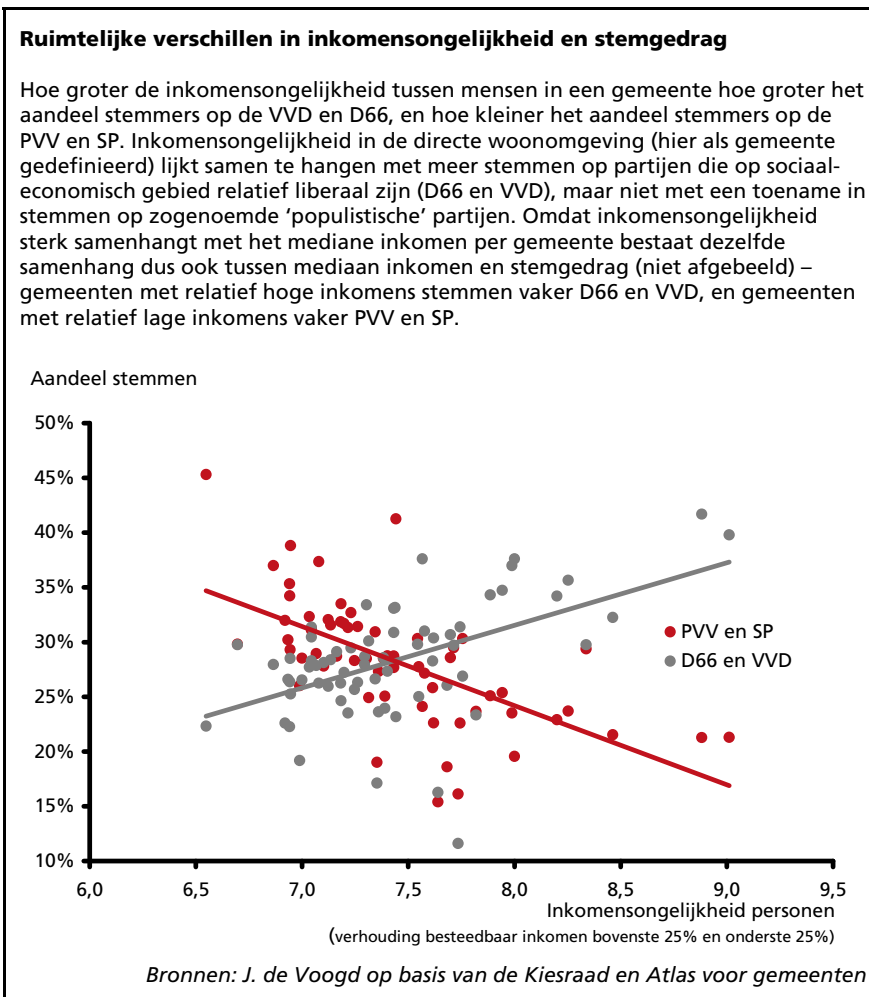
Het beeld van de ruimtelijke verschillen in het mediane besteedbaar inkomen wijkt hier op een aantal punten van af (figuur 4.8). Omdat er in steden relatief veel eenpersoonshuishoudens zijn is het mediane huishoudinkomen er laag, terwijl dat vaak relatief hoog is in de landelijke en suburbane gemeenten om deze steden. Dat hangt samen met de verhuisdynamiek van jonge hoogopgeleide mensen die naar de stad trekken en in een latere levensfase (gezin) in een gemeente in de directe omgeving van die stad gaan wonen (zie ook hoofdstuk 5). Het gaat dan bijvoorbeeld om Oirschot, Eersel en Son en Breugel bij Eindhoven, om Vught en Sint Michielsgestel bij 's-Hertogenbosch en Alphen-Chaam bij Breda. Tegelijkertijd valt op dat dit niet voor elke landelijke of suburbane gemeente geldt. Het mediane huishoudinkomen in gemeenten als Etten-Leur, Oosterhout en Geldrop-Mierlo is relatief laag terwijl het bruto persoonlijk inkomen daar rond het gemiddelde ligt.

De inkomensongelijkheid binnen gemeenten varieert sterk tussen gemeenten. De meest 'gelijke' gemeente (op het gebied van persoonlijk inkomen) is Rucphen: de bovenste 25% verdient gemiddeld 6,5 keer zo veel als de onderste 25%. De gemeente met de grootste inkomensongelijkheid is Waalre waar de bovenste 25% gemiddeld negen keer zo veel verdient als de onderste 25%. De inkomensongelijkheid is het grootst in de gemeenten waar het mediane inkomen ook het hoogst is (figuur 4.9). Dat komt niet omdat er op plekken waar het mediane inkomen hoog is het inkomen van de lage inkomens zoveel lager is dan in andere gemeenten (figuur 4.10), maar vooral omdat in gemeenten waar het inkomen van de bovenste 25% hoger is, het mediane inkomen ook naar 'boven' wordt getrokken. De mate van inkomensongelijkheid vertoont ook een zekere mate van overlap met stemgedrag (zie het kader).

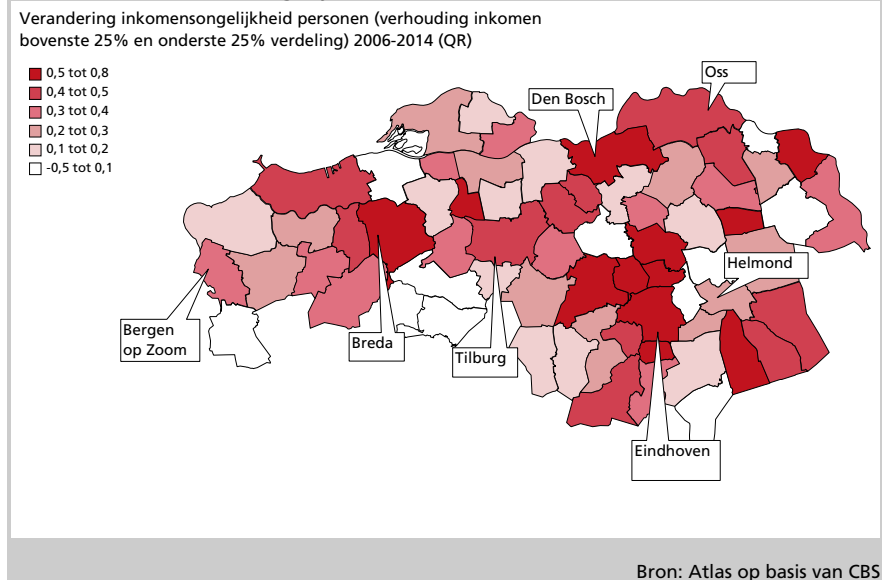

De inkomensongelijkheid in gemeenten is door de tijd niet gelijk. Vooral in de grotere steden en de gemeenten rond die steden zijn sinds 2006 de inkomensverschillen groter geworden (figuur 4.11). Dat hangt samen met een groei van de relatief hoge inkomens in de stad: de toegenomen aantrekkingskracht van steden op jonge hoogopgeleiden zorgt ervoor dat binnen de steden en in de omgeving van die steden de inkomensverschillen toenemen. Er zijn ook gemeenten waar er juist sprake is geweest van afnemende inkomensongelijkheid – dit zijn vooral relatief landelijke gemeenten aan de rand van Brabant.

Figuur 4.11 Sinds 2006 zijn er gemeenten met een toe- en een afname van de inkomensongelijkheid

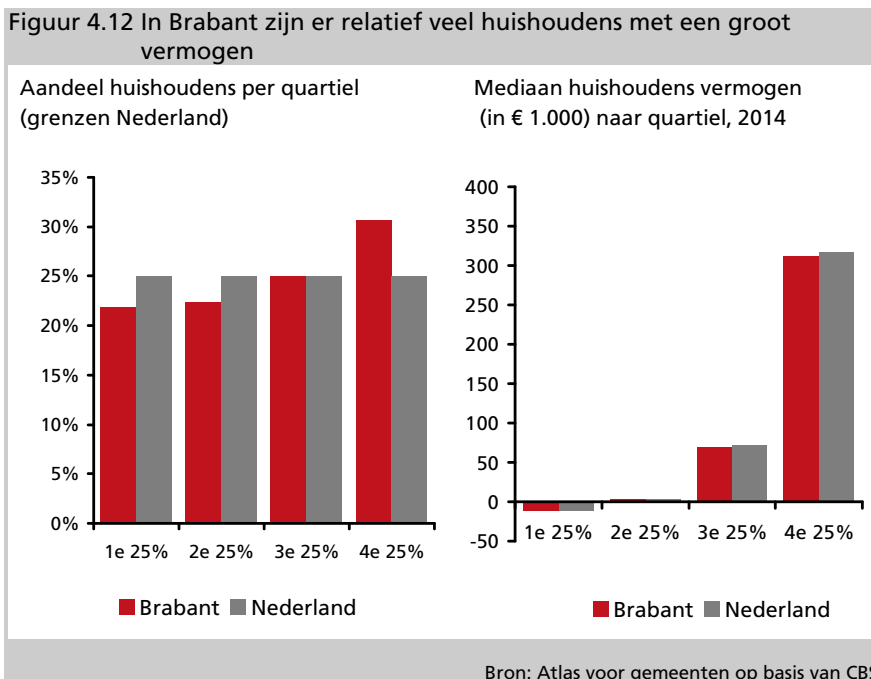

4.3 Vermogensongelijkheid

Vermogensongelijkheid is een tweede component van economische ongelijkheid. Gaat het bij inkomen om wat er elk jaar ‘binnenkomt’, in het geval van vermogen gaat het om de omvang van het (financiële) bezit. Tussen mensen met een hoog inkomen die hetzelfde percentage sparen als mensen met een laag inkomen zullen de vermogensverschillen na dertig jaar groot zijn. Een hoog inkomen gaat echter zeker niet automatisch hand in hand met een groot vermogen. Zo kan een gepensioneerde zelfstandige die zijn of haar bedrijf heeft verkocht en een afbetaalde woningen heeft een heel groot vermogen hebben, maar als er niet zelf een pensioen is opgebouwd is het inkomen met alleen een AOW-uitkering relatief laag. Omgekeerd kan iemand met een goedbetaalde baan juist een negatief vermogen (schuld) hebben omdat zijn of haar woning onder water staat en hij of zij een consumptief krediet heeft gebruikt voor de aanschaf van bijvoorbeeld een auto.

Om een beeld te geven van vermogensongelijkheid worden vaak alle huishoudens in klassen ingedeeld naar omvang van het vermogen. In figuur

4.12 is dat – net als bij inkomens in de vorige paragraaf – gedaan door huishoudens te verdelen in vier klassen. In vergelijking met Nederland als geheel zijn er in Brabant relatief veel huishoudens met een groot vermogen. Het aandeel huishoudens in het vierde (en hoogste) vermogenskwartiel is met bijna 31% fors hoger dan het Nederlandse gemiddelde. De omvang van het mediane vermogen per klasse verschilt nauwelijks tussen Brabant en Nederland. Net als in Nederland is dat verschil groot: het mediane vermogen van huishoudens in de bovenste 25% is ruim € 300.000 terwijl dat in de onderste 25% -€ 10.000 (een schuld) is.

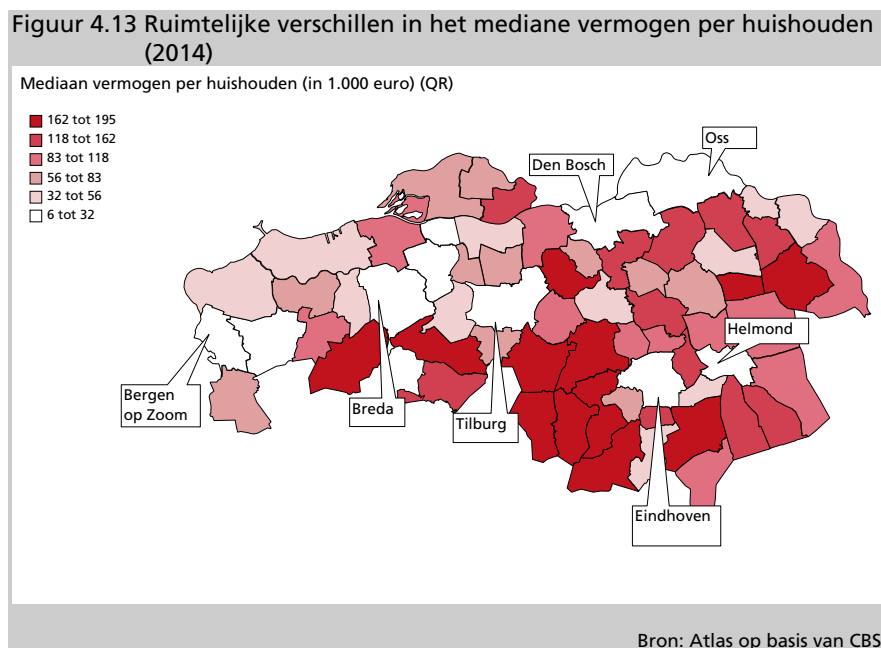

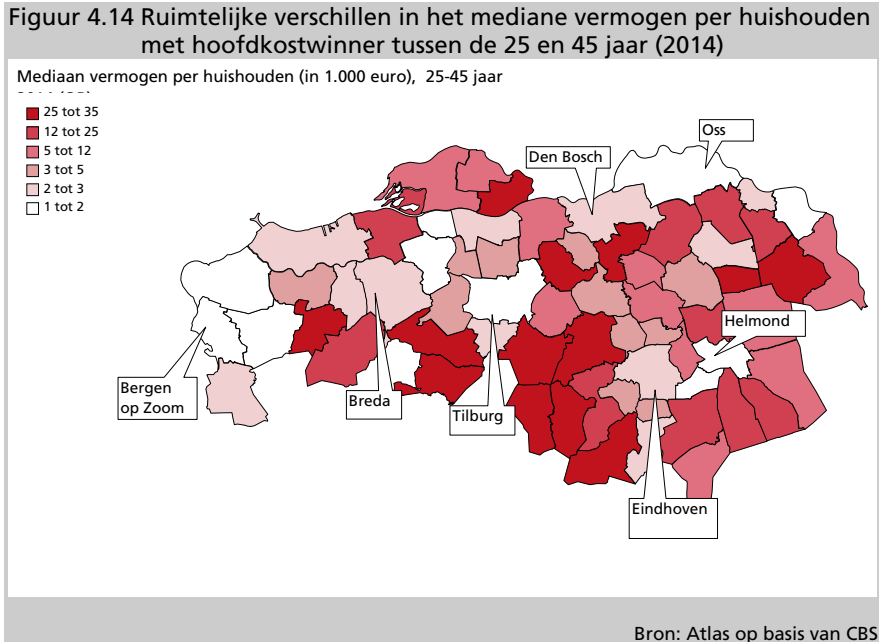
De vermogensongelijkheid in Nederland en daarmee ook Brabant is, net als in veel andere landen, veel groter dan de inkomensongelijkheid. In hoeverre de vermogensongelijkheid is toegenomen is onderwerp van discussie die weer sterk samenhangt met hoe er wordt gemeten en welke onderdelen van vermogen wel of niet worden meegenomen.⁶²

⁶² Vergelijk: K. Caminada e.a., 2014: Vermogen in Nederland gelijker verdeeld sinds eind negentiende eeuw, in: Me Judice, 27 juni en W. Salverda, 2015: Vermogensongelijkheid op recordhoogte, in: Me Judice, 13 april 2015.

Net als bij inkomens zijn de verschillen tussen gemeenten in Brabant groot. In Haaren is het mediane vermogen het grootst; bijna 33 keer groter dan in de gemeente waar dit het laagst is (Tilburg). Figuur 4.13 laat de ruimtelijke verschillen zien in het mediane vermogen per gemeente. Hier is een opvallend patroon te zien: in een groot deel van de gemeenten in de Kempen is het vermogen relatief groot, terwijl het juist in de grote en middelgrote steden relatief laag is.

Voor een deel kan dit te maken hebben met een verschil in leeftijdsopbouw: ouderen hebben nu eenmaal een langere tijd gehad om vermogen op te bouwen dan jongeren. Dan ligt het voor de hand dat in gemeenten met relatief veel ouderen het mediane vermogen groter is. Figuur 4.14 laat echter zien dat dit ruimtelijke patroon opvallende overeenkomsten vertoont als wordt gekeken naar ruimtelijke verschillen in vermogen in de leeftijdscategorie 25-45 jaar (leeftijd hoofdkostwinner van een huishouden).

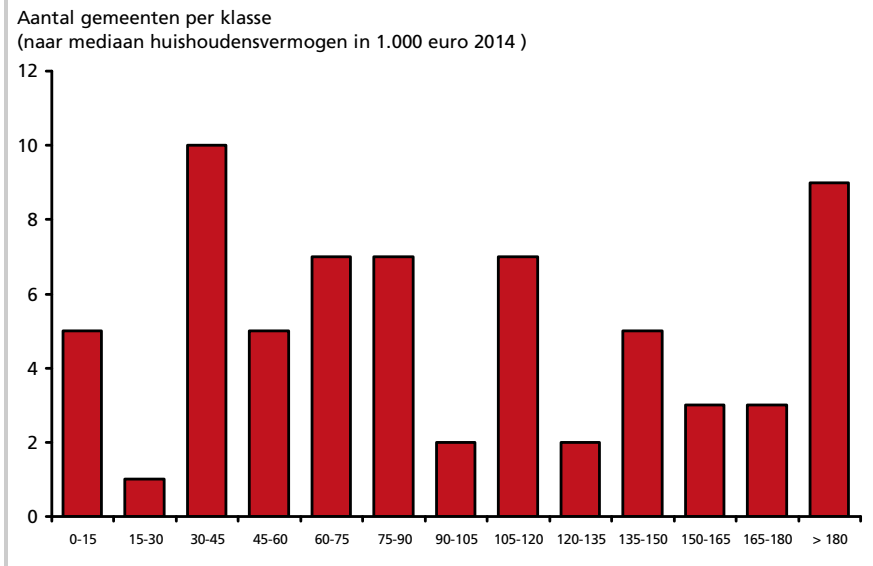

Figuur 4.15 laat zien dat de spreiding van gemeenten naar het mediane vermogen ook groter is dan bij inkomens. Waar een groot deel van de gemeenten bij het mediane inkomen in dezelfde klassen tussen de twee extremen in zaten, is er bij vermogen sprake van een relatief sterke spreiding van gemeenten over de verschillende klassen. De verdeling is niet zodanig scheef dat we over een eenduidige tweedeling kunnen spreken. Maar wel is duidelijk dat eventuele scheidslijnen tussen rijke en arme gemeenten eerder op het gebied van vermogen dan van inkomen zijn te vinden.

Figuur 4.15 Verdeling Brabantse gemeente naar vermogensklassen (mediaan vermogen per huishouden, 1-1-2014)

Bron: Atlas voor gemeenten op basis van CBS

---

5 Ongelijkheid en de trek naar de stad

Verschillen tussen en binnen gemeenten op sociaal-economisch gebied zijn niet constant door de tijd. Dat hangt sterk samen met vestigingsvoorkeuren van mensen en in het bijzonder mensen die relatief kansrijk zijn op de arbeidsmarkt zoals hoogopgeleiden. Sinds midden jaren negentig is juist deze groep in Nederland en veel andere Europese landen het wonen in de stad gaan (her)waarderen. Deze herwaardering van de stad volgt op een periode waarin suburbanisatie, de trek uit de stad naar plaatsen in de regio, juist de trend was. In dit hoofdstuk wordt gekeken of deze ontwikkeling zich ook in Brabant voordoet en wat dit betekent voor ongelijkheid binnen en tussen gemeenten.

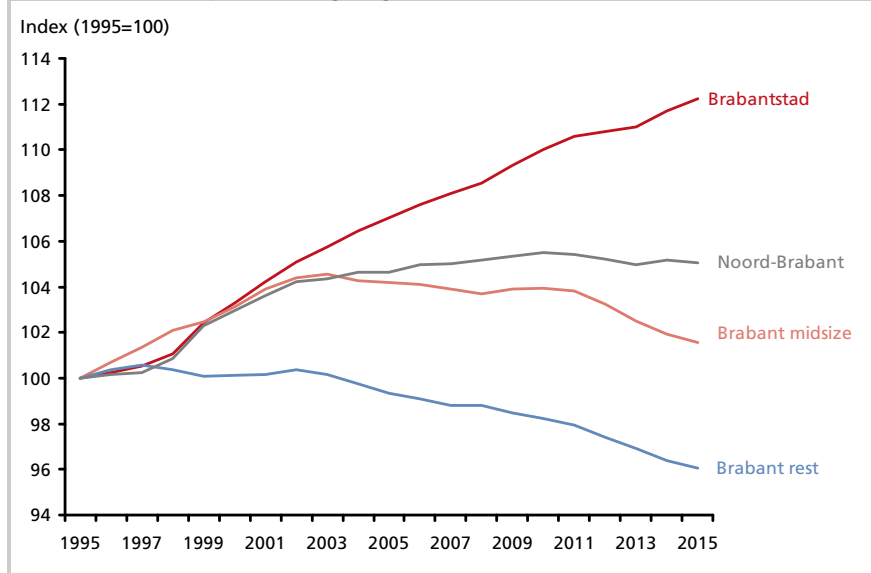

5.1 De selectieve trek naar de stad

Figuur 5.1 laat de ontwikkeling zien van het aantal 15-64-jarigen in Brabant sinds 1995. Dit is de zogenaamde potentiële beroepsbevolking: het zijn mensen van wie verreweg het grootste deel een opleiding of een studie doet of werkt (of wil werken) en daarmee 'economisch actief is'. De omvang van deze groep is in Brabant sinds 2003 min of meer constant. Maar ondanks deze ogenschijnlijke stabiliteit nemen de verschillen tussen de vijf grotere steden (Brabantstad: Breda, Eindhoven, Helmond, 's-Hertogenbosch en Tilburg) en de rest van Brabant snel toe. Alleen in de steden is er namelijk nog sprake van een groeiend aantal 15-64-jarigen. Dat gaat bij een gelijkblijvend totaal logischerwijs ten koste van de andere gemeenten. De middelgrote steden kennen vanaf 2011 een daling van de potentiële beroepsbevolking en in de overige gemeenten in Brabant is dat al vanaf 2002 gaande. Veel meer dan vroeger is Brabant dan ook een provincie van plekken met groei en krimp (van de potentiële beroepsbevolking).

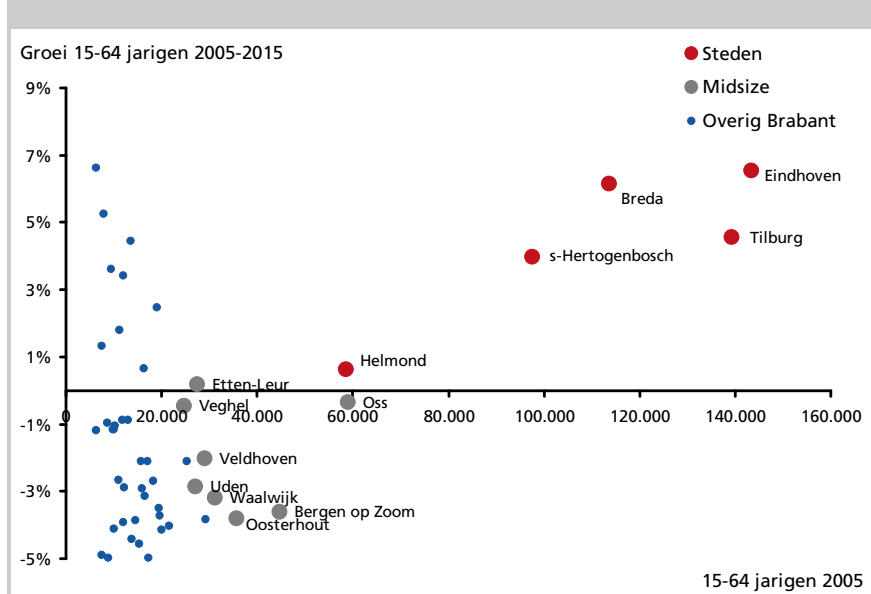
Daarbij lijkt er sprake te zijn van het zogenaamde Mattheus-effect: de grote worden groter en de kleine juist kleiner (figuur 5.2). Waar Eindhoven de sterkste groei kent, lijkt Helmond qua ontwikkeling van de potentiële beroepsbevolking meer op de middelgrote steden. Daarnaast is er niet in alle meer landelijke gemeenten sprake van een fors dalend aantal 15-64-jarigen. In gemeenten als Boekel, Aalburg en Zundert is dat aantal toegenomen terwijl er in gemeenten als Dongen, Mill en Sint Hubert en Grave juist een relatieve sterke krimp is geweest.

Figuur 5.1 Alleen in de steden (Brabantstad) groeit de potentiële beroepsbevolking nog

Bron: Atlas voor gemeenten op basis van CBS

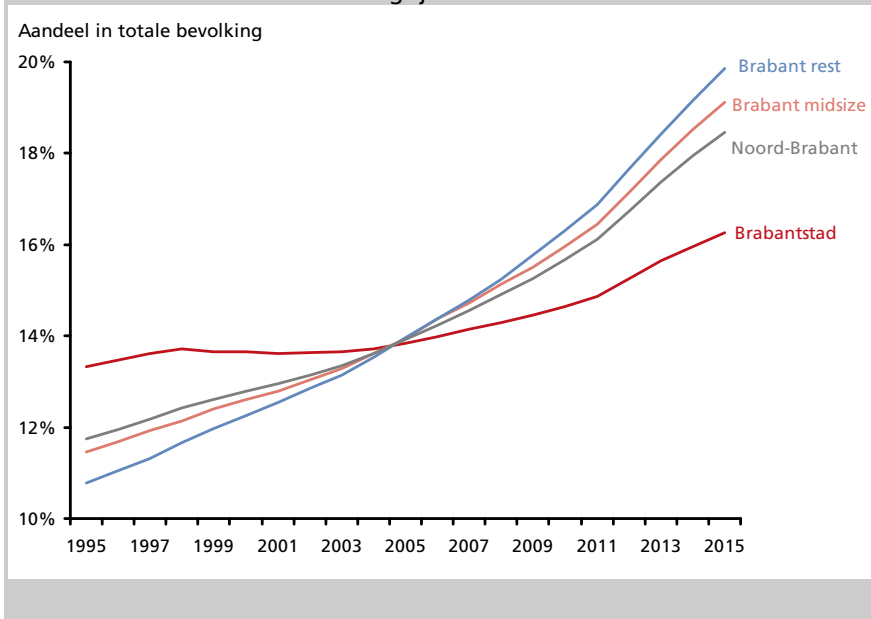
Figuur 5.2 Hoe groter hoe sterker de groei – al zijn er ook uitzonderingen

Bron: Atlas voor gemeenten op basis van CBS

Het gevolg is dat de gemeenten in Brabant ook op andere gebieden veranderen. Figuur 5.3 laat de ontwikkeling van de vergrijzing (het aandeel 65-plussers) zien. In 1995 waren de steden in Brabant nog het meest vergrijsd en de meer landelijke gemeenten juist het minst vergrijsd. Door de trek naar de stad zijn deze verschillen eerst kleiner geworden (en verdwenen in 2004) en vervolgens weer groter geworden (vanaf 2004).

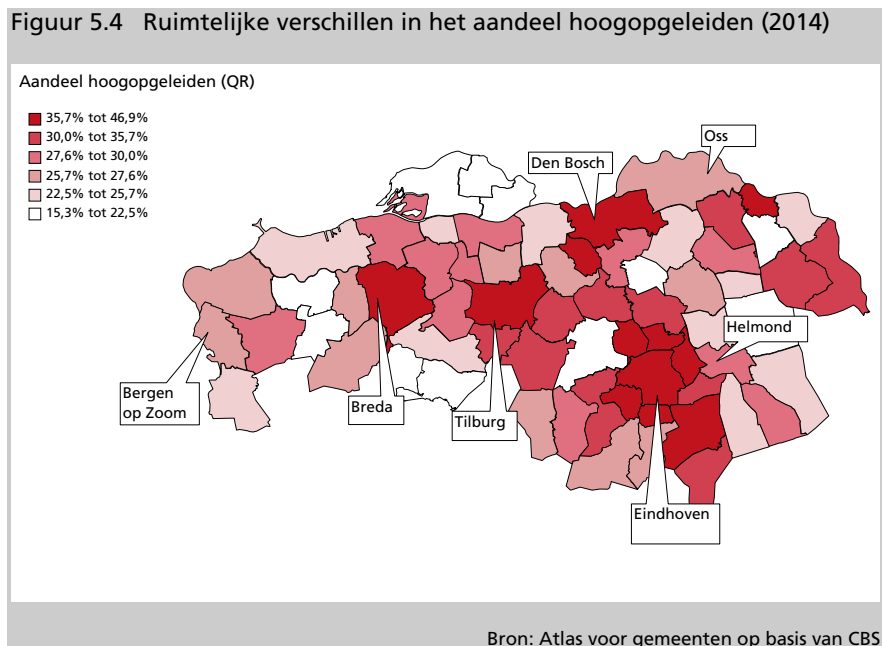
Figuur 5.3 De Brabantse steden hebben zich ontwikkeld van meest vergrijsd in 1995 naar minst vergrijsd in 2015

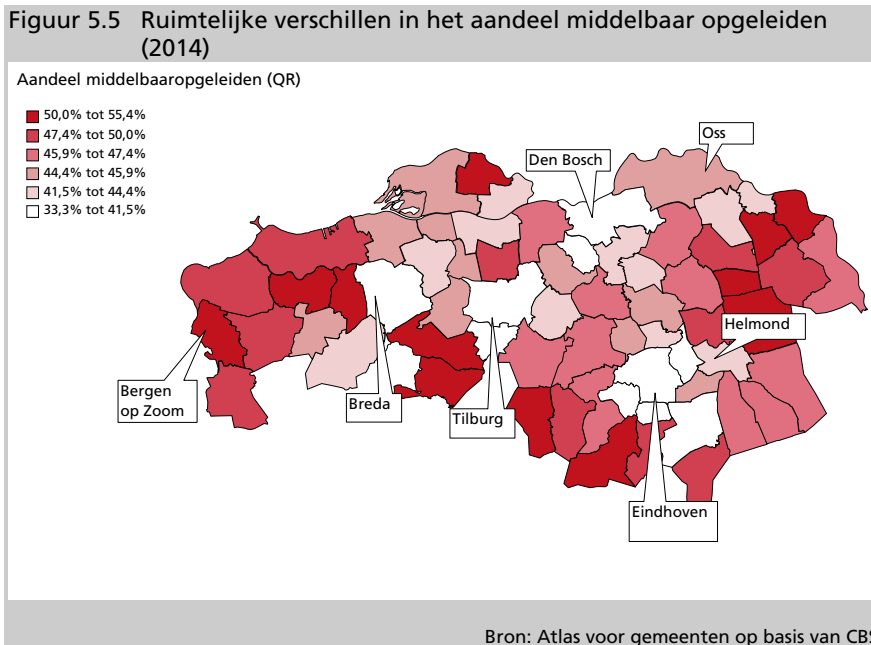

De selectieve trek naar de stad van veelal jonge hoogopgeleiden heeft er ook voor gezorgd dat er duidelijke ruimtelijke verschillen in opleidingsniveau zijn ontstaan. In figuur 5.4 is het aandeel hoogopgeleiden (in de beroepsbevolking) per gemeente weergegeven. De grote steden (exclusief Helmond) vallen direct op als de plekken met een relatief groot aandeel hoogopgeleiden. Daarnaast wordt duidelijk dat dit aandeel in de hele regio Eindhoven relatief groot is: de term Brainport lijkt hier dus op zijn plaats. Gebieden met relatief weinig hoogopgeleiden zijn juist de randen van Brabant zoals West-Brabant (ten westen van Breda) en Oost-Brabant (ten oosten van Helmond) en de gemeenten aan de Belgische grens.

Het aandeel hoogopgeleiden is ook in het directe ommeland van de grote steden relatief groot. Dat hangt ermee samen dat de stad weliswaar een magneet is voor jonge hoogopgeleiden, maar dat een deel hiervan als ze een gezin hebben toch ervoor kiest om ruimer te wonen, wat nu eenmaal makkelijker (en goedkoper) is buiten de stad. Om de voordelen van de stad zo min mogelijk te hoeven missen wordt er vervolgens wel gekozen voor de directe omgeving van die stad.

Deze dynamiek zorgt ervoor dat er in toenemende mate verschillen in opleidingsniveau (en bevolkingsgroei) ontstaan tussen 'aantrekkelijke' steden en hun directe omgeving en de andere delen van de provincie. Omdat laagopgeleiden minder 'mobiel' zijn in hun verhuisgedrag zijn deze verschillen het meest zichtbaar tussen hoog- en middelbaar opgeleiden. Figuur 5.5 laat zien dat het aandeel middelbaar opgeleiden (ten dele) het spiegelbeeld lijkt van de kaart met het aandeel hoogopgeleiden.

5.2 Toenemende verschillen?

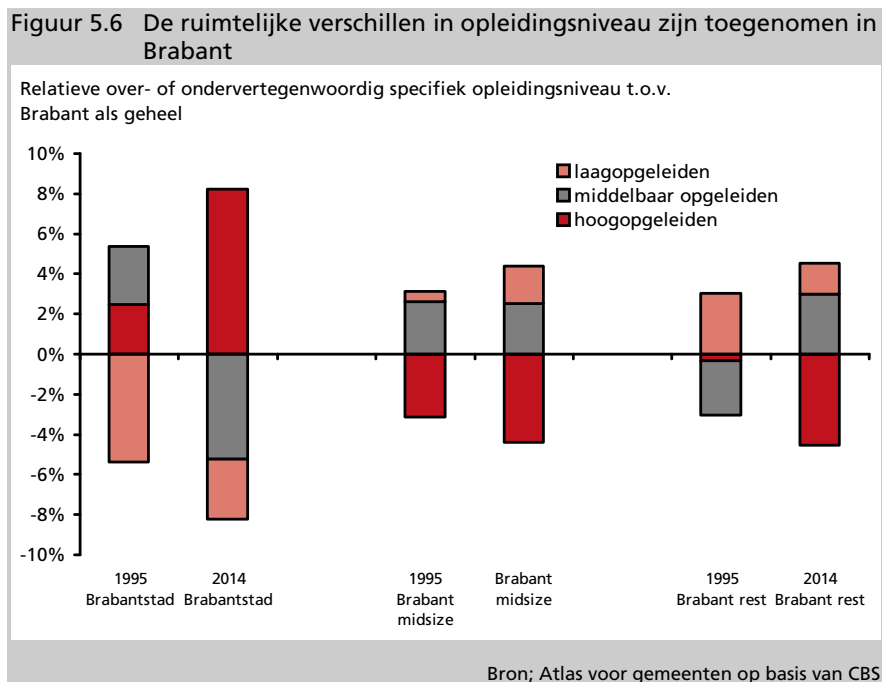
Als gevolg van de selectieve trek naar de stad van hoogopgeleiden zijn de verschillen tussen stad, middelgrote stad en overig Brabant op het gebied van opleidingsniveau sinds 1995 toegenomen. In figuur 5.6 is weergegeven wat de afwijking is van het aandeel hoog-, middelbaar en laagopgeleiden ten opzichte van de provincie als geheel voor 1995 en 2014.

In zowel de steden, de middelgrote steden als de overige gemeenten in Brabant is het opleidingsniveau steeds sterker gaan afwijken van het Brabants gemiddelde. Hoe hoger de staven in deze figuur hoe groter de afwijking van het Brabants gemiddelde.

De oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden in de grote steden is sterk toegenomen (van 2%-punt in 1995 naar 8%-punt in 2014). Deze ontwikkeling is 'ten koste' gegaan van de middelbaar opgeleiden die in 1995 ook nog bovengemiddeld vaak in de steden woonden maar nu juist duidelijk ondervertegenwoordigd zijn. De middelbaar opgeleiden blijken nu oververtegenwoordigd te zijn in de meer landelijke gemeenten in Brabant

(Brabant rest) terwijl dat in 1995 juist niet het geval was. Het aandeel hoogopgeleiden in de meer landelijke gemeenten is daarbij fors lager dan gemiddeld geworden.

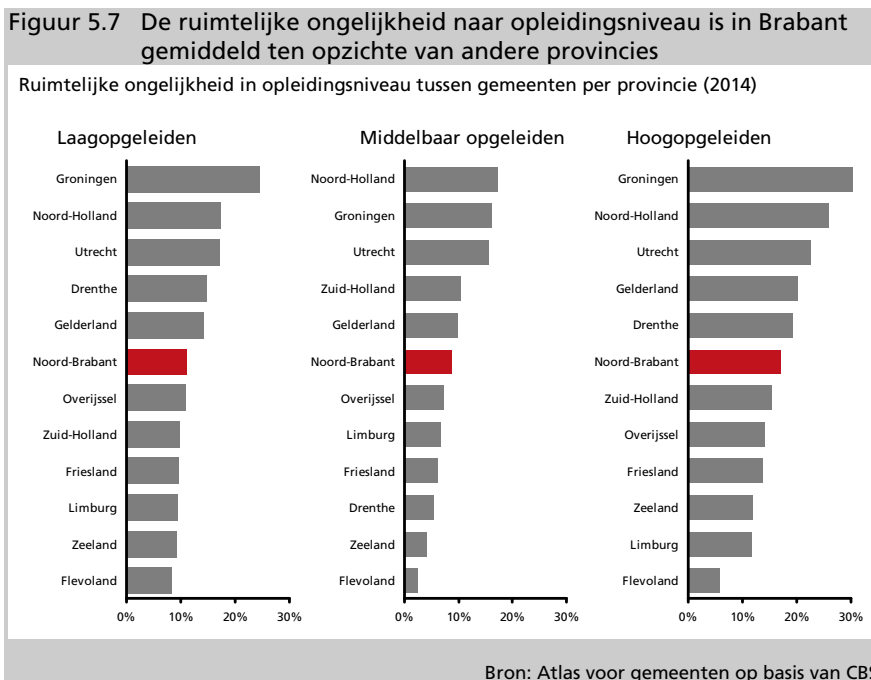
De trek naar de stad lijkt dus vooral de verschillen tussen landelijke gemeenten en de steden te hebben vergroot. In de middelgrote steden waren in 1995 hoogopgeleiden al ondervertegenwoordigd en middelbaar en laagopgeleiden oververtegenwoordigd. Dat verschil is in 2015 groter geworden. De middelgrote steden en landelijke gemeenten zijn in opleidingsniveau meer op elkaar gaan lijken en steeds minder op de grotere steden.

Toch is de ruimtelijke ongelijkheid van laag-, middelbaar en hoogopgeleiden in vergelijking met andere provincies gemiddeld. Dat blijkt uit figuur 5.7 waarin op basis van de zogenaamde segregatie-index de ruimtelijke ongelijkheid naar opleidingsniveau tussen provincies in Nederland is weergegeven. In Noord-Holland en Groningen is de ongelijkheid tussen gemeenten naar opleidingsniveau het grootst, gevolgd door Utrecht. Dit zijn

alle drie provincies met één of twee zeer aantrekkelijke steden met een groot aandeel hoogopgeleiden, een aantal randgemeenten van deze steden waar dit aandeel ook groot is, en een deel van de provincie waar juist het aandeel middelbaar en laagopgeleiden relatief groot is.

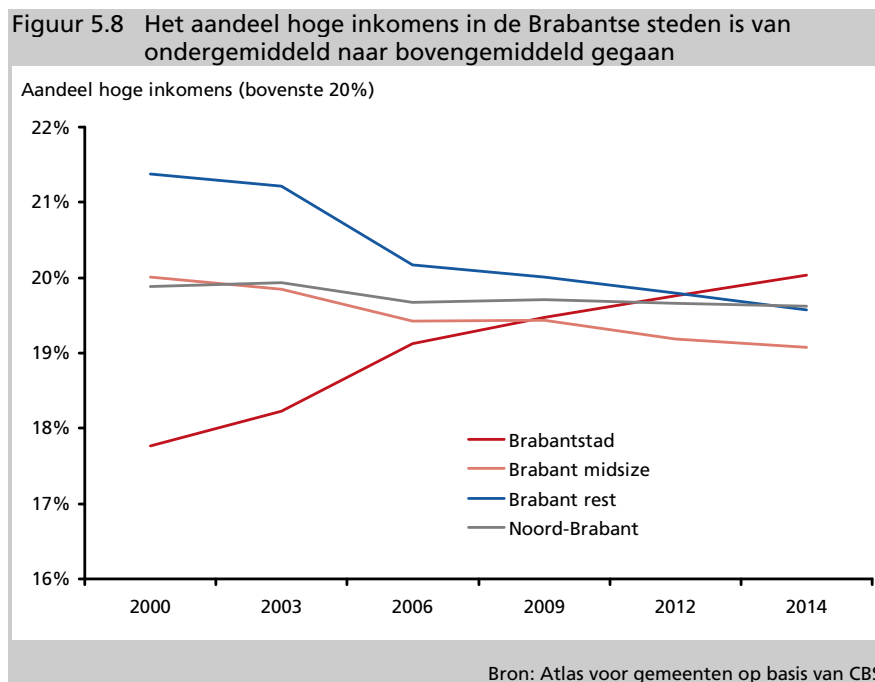
Brabant kent een diverse stedelijke structuur waardoor deze verschillen mogelijk minder scherp zijn dan elders. Wel lijkt de driehoek 's-Hertogenbosch-Breda-Eindhoven in toenemende mate het gebied waar hoogopgeleiden zich concentreren met als zwaartepunt de regio Eindhoven (figuur 5.4) waardoor een toename van de ruimtelijke ongelijkheid naar opleidingsniveau in de toekomst goed denkbaar is. Omdat de economische groei zich steeds meer concentreert op plekken met een ruim aanbod hoogopgeleiden (*human capital*) is het goed denkbaar dat het economische succes van de regio Eindhoven als neveneffect heeft dat de verschillen met andere gebieden in Brabant groter worden.

De (selectieve) trek naar de stad heeft ook gezorgd voor veranderingen op het gebied van inkomen tussen steden, middelgrote steden en de meer

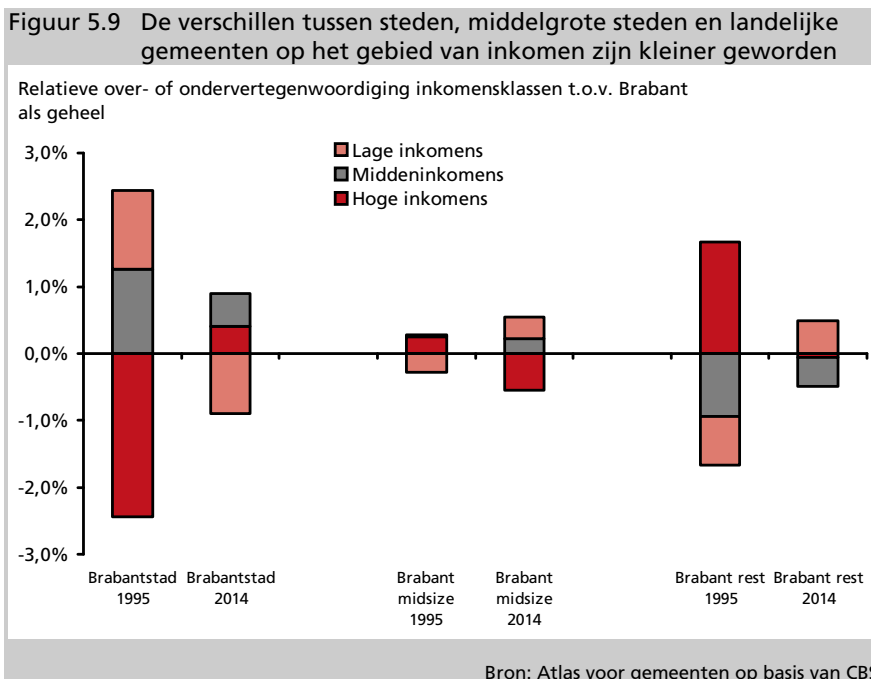

landelijke gemeenten. In 1995 was het aandeel hoge inkomens (de bovenste 20% persoonlijke inkomens) in de meer landelijke gemeenten duidelijk groter dan in de steden. De landelijke gemeenten waren de plek voor de hogere inkomens en de steden juist niet. De trek naar de stad van jonge hoogopgeleiden heeft ervoor gezorgd dat deze verschillen steeds kleiner werden en in 2012 verdwenen waren. Vanaf 2012 nemen de verschillen weer toe maar nu in omgekeerde richting: het aandeel hoge inkomens is in de steden groter dan in de landelijke gemeenten. In de middelgrote steden is het aandeel hoge inkomens afgenomen; dit zijn nu de gemeenten waar dit aandeel het laagst is.

De verschillen tussen steden, middelgrote steden en de landelijke gemeenten op het gebied van inkomen zijn afgenomen door de selectieve trek naar de stad, zo blijkt uit figuur 5.9. Per type gemeente is de afwijking van het aandeel hoge (bovenste 20%), midden- (middelste 40%) en lage (onderste 40%) inkomens (bruto persoonlijk inkomen) van het gemiddelde van Brabant weergegeven. De afwijking van het Brabantse gemiddelde is voor alle typen gemeenten kleiner geworden.

Wel zijn de inkomensklassen die oververtegenwoordigd zijn per type gemeente veranderd. De steden hebben een relatieve oververtegenwoording van de hoge en van de middeninkomens. De lagere inkomens zijn in de steden inmiddels ondervertegenwoordigd en (iets) oververtegenwoordigd in de landelijke gemeenten en de middelgrote steden. Als deze ontwikkelingen doorzetten dan zullen de inkomensverschillen tussen steden, middelgrote steden en landelijke gemeenten weer groter worden. Alleen zullen het dan niet meer de steden zijn die relatief veel mensen met een laag inkomen hebben, maar juist de andere gemeenten.

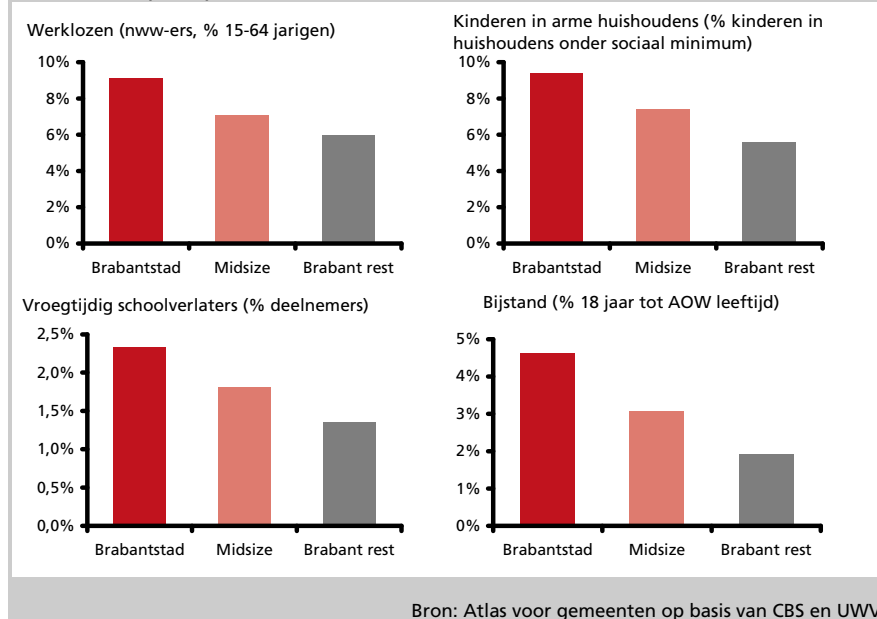

5.3 Verschillen binnen steden

De toename van het aandeel hoogopgeleiden en hoge inkomens in steden gaat echter hand in hand met een oververtegenwoording van mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Steden zijn van oudsher (ook) de plekken waar mensen met sociaal-economische problemen zich concentreren vanwege een ruim aanbod betaalbare woningen en specifieke voorzieningen. Hoewel het aandeel lage inkomens in de steden kleiner is

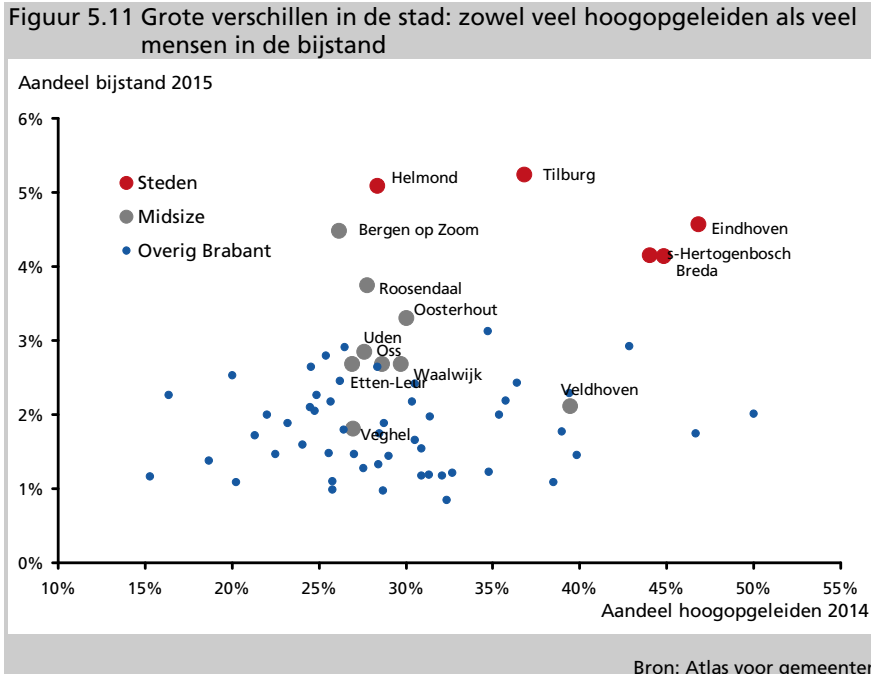
geworden, blijven de sociaal-economische problemen in de steden wel groter dan elders (figuur 5.10).

Figuur 5.10 Sociaal-economische problemen concentreren zich in steden en zijn het kleinst in middelgrote steden en landelijke gemeenten (2015)

Als gevolg hiervan zijn binnen de steden de verschillen tussen kansrijk en kansarm het grootst. Figuur 5.11 laat zien dat een groot aandeel hoogopgeleiden samen lijkt te gaan met een groot aandeel mensen met een bijstandsuitkering. Het zijn dus de Brabantse steden waar de verschillen in sociaal-economische kansen en uitkomsten het grootst zijn.

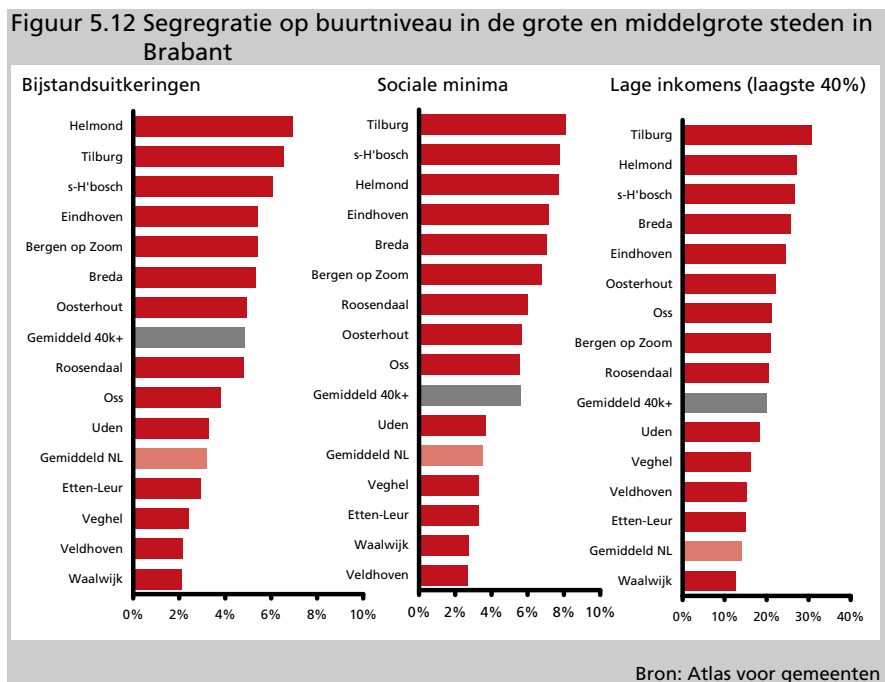
De grote aantrekkingskracht van steden op jonge hoogopgeleiden zorgt ervoor dat de instroom van kansrijken is toegenomen. Omdat tegelijkertijd het midden steeds minder in de stad is vertegenwoordigd en de mensen met een sociaal-economische achterstand in de stad blijven, worden de verschillen in de stad groter. Het breed uitgedragen succes van de stad op economisch gebied zorgt er dus ook voor dat de ongelijkheid groter is geworden.

In deze (middelgrote) steden wonen kansrijk en kansarm vervolgens vaak weer in verschillende buurten: segregatie. Dat komt enerzijds door voorkeuren om met dezelfde mensen te wonen ('soort zoekt soort') en anderzijds door verschillen in de beschikbaarheid van woningen. Sociale huurwoningen zijn vaak geconcentreerd in bepaalde buurten waardoor lagere inkomens daar oververtegenwoordigd zijn. En omgekeerd zijn koopwoningen in de populaire buurten relatief duur waardoor hoge inkomens zich daar concentreren.

Figuur 5.12 laat zien dat segregatie zich ook in de Brabantse steden voordoet, maar ook dat de mate van segregatie sterk uiteenloopt. Ook voor de verschillende achtergrondkenmerken van segregatie zijn er grote verschillen tussen steden. De segregatie van mensen met een bijstandsuitkering is relatief hoog in Helmond, 's-Hertogenbosch en Tilburg, maar de segregatie ligt in zeven van de veertien Brabantse (middelgrote) steden onder het gemiddelde van alle Nederlandse gemeenten met meer dan 40.000 inwoners.

De segregatie van sociale minima (huishoudens) en lagere inkomens (de onderste 40% van de inkomensverdeling) is daarentegen in de meeste Brabantse steden hoger dan in het gemiddelde van Nederlandse gemeenten met meer dan 40.000 inwoners. Ook hier is de segregatie in Tilburg, 's-Hertogenbosch en Helmond relatief hoog. Waalwijk, Veldhoven, Veghel en Etten-Leur zijn de minst gesegregeerde gemeenten op alledrie de gebieden.

In steden waar de verschillen tussen buurten op sociaal-economisch gebied het grootst zijn, lopen ook de verschillen in sociaal-culturele opvattingen (voor zover dat tot uiting komt in stemgedrag) het meest uiteen – zie het kader. Het Sociaal en Cultureel Planbureau⁶³ geeft aan dat naast de sociaal-economische verschillen ook andere dimensies, zoals sociaal-culturele verschillen, een belangrijk onderdeel van het debat over maatschappelijke ongelijkheid zouden moeten zijn. In het volgende hoofdstuk wordt daarom meer naar deze dimensies van ongelijkheid in Brabant gekeken.

⁶³ C. Vrooman e.a., 2014: Verschil in Nederland - Sociaal en Cultureel Rapport 2014 (SCP, Den Haag).

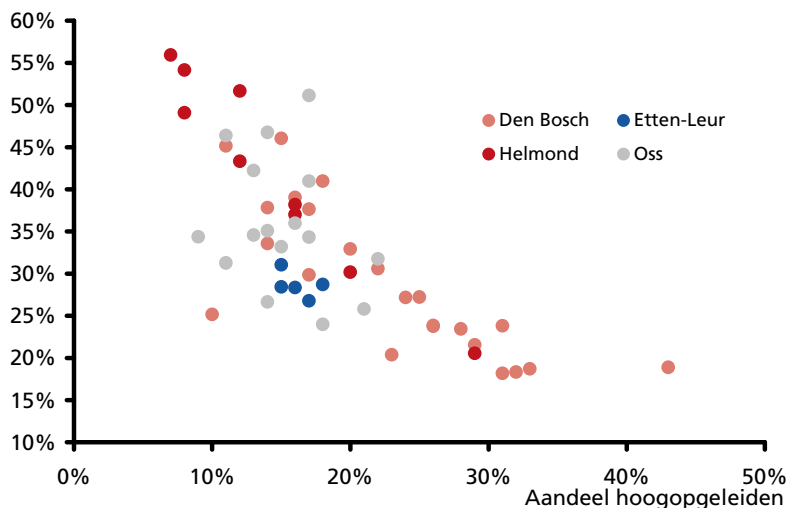
Opleidingsniveau en stemgedrag op wijkniveau

Onderstaande figuren laten zien dat in de steden ook de verschillen tussen wijken in sociaal-culturele opvattingen (voor zover dat tot uiting komt in stemgedrag) het grootst zijn. In de figuren staat de samenhang tussen het aandeel hoogopgeleiden op 4-positie-postcodeniveau⁶⁴ en het aandeel stemmen op de partijen (in de stembureaus in die postcodegebieden) waartussen volgens De Voogd de sterkste tegenstellingen bestaan over ideeën op immatrieel vlak (de PVV en SP enerzijds en D66 en GroenLinks anderzijds).

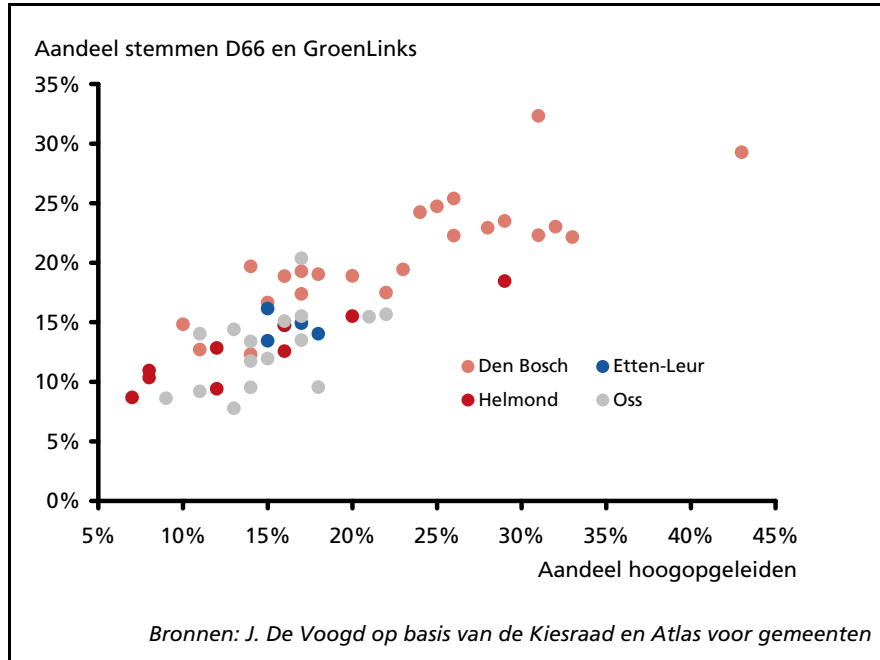
Daarbij valt op de eerste plaats de sterke correlatie tussen het aandeel hoogopgeleiden en het stemgedrag op. Hoe groter het aandeel hoogopgeleiden hoe kleiner het aandeel stemmen op de SP en PVV en hoe groter het aandeel stemmen op Groenlinks en D66.

Daarnaast wordt duidelijk dat verschillen in bevolkingssamenstelling (naar opleidingsniveau) en stemgedrag veel minder groot zijn binnen in Etten-Leur en Oss dan binnen 's-Hertogenbosch en Helmond. In deze laatste twee steden is de ruimtelijke ongelijkheid in opleidingsniveau en sociaal-culturele opvattingen (voor zover dat in stemgedrag tot uiting komt) relatief groot: een deel van de wijken in beide steden staan aan het uiterste van het spectrum. Beide steden kennen een grote diversiteit aan specifieke woonmilieus waar specifieke huishoudens oververtegenwoordigd zijn. Etten-Leur is daarentegen relatief gemiddeld: in alle vier de buurten (waarvoor data beschikbaar waren) ligt het aandeel hoogopgeleiden en het aandeel stemmers op PVV en SP of D66 en GroenLinks tussen de extremen van de grotere steden 's-Hertogenbosch en Helmond in. Een relatief sterke segregatie naar sociaal-economische kenmerken lijkt dus hand in hand te gaan met segregatie naar sociaal-culturele opvattingen.

Aandeel stemmen SP en PVV

⁶⁴ De gegevens over het aandeel hoogopgeleiden zijn gebaseerd op zogenaamd maatwerk van het CBS voor het Ministerie van Financiën en hebben een ander bronbestand dan de gegevens over opleidingsniveau van de beroepsbevolking.

---

6 Vertrouwen, welzijn en geluk

Waar in de andere hoofdstukken sociaal-economische verschillen centraal stonden wordt in dit laatste hoofdstuk gekeken naar ongelijkheid op het gebied van sociale samenhang en welzijn. In tegenstelling tot sociaal-economische ongelijkheid zijn sociale samenhang (of het gebrek daaraan) en welzijn veel minder eenduidige begrippen. In lijn met studies van onder andere het SCP en het CBS⁶⁵ wordt in dit hoofdstuk een (eerste) beeld gegeven van de mate van ongelijkheid op het gebied van sociale samenhang (vertrouwen) en aspecten die het welzijn van mensen sterk beïnvloeden: gezondheid en eenzaamheid, en geluk.

6.1 Vertrouwen

Het vertrouwen in elkaar (sociaal vertrouwen) en maatschappelijke instituties zoals de politiek en de EU (maatschappelijk vertrouwen) geeft een indicatie van de mate waarin mensen wel of niet het idee hebben dat andere mensen en organisaties goede bedoelingen hebben. Dit type vertrouwen wordt als belangrijk gezien voor de mate van sociale samenhang. Hoe sterker dit vertrouwen en hoe minder variatie in dit vertrouwen tussen plekken en specifieke groepen hoe sterker de sociale samenhang. Een grote variatie in dit vertrouwen kan worden gezien als een indicatie voor verdeeldheid in de maatschappij.⁶⁶

Figuur 6.1 geeft een eerste beeld van de positie van Brabant ten opzichte van andere provincies. Er is gekeken naar sociaal vertrouwen (in hoeverre mensen vinden dat de meeste mensen over het algemeen wel te vertrouwen zijn)⁶⁷ en de mate waarin mensen veel of tamelijk veel vertrouwen hebben in de landelijke politiek (de Tweede Kamer).⁶⁸ Als de twaalf provincies op beide aspecten worden gerangschikt van veel naar weinig vertrouwen staat Brabant in beide gevallen op de negende plaats. De mate van vertrouwen is

---

⁶⁵ H. Smeets, 2015: Sociale samenhang regionaal. Hoofdstuk 9: Wat ons bindt en verdeelt (CBS, Den Haag); C. Vrooman e.a., 2014: Verschil in Nederland - Sociaal en Cultureel Rapport 2014 (SCP, Den Haag).

⁶⁶ Zie ook H. Smeets 2015: Ontwikkelingen in sociaal en institutioneel vertrouwen. Hoofdstuk 8 in Sociale samenhang: wat ons bindt en verdeelt (CBS, Den Haag).

⁶⁷ De letterlijke vraag was: Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met anderen?

⁶⁸ De letterlijke vraag was: Wilt u aangeven hoeveel vertrouwen u heeft in de Tweede Kamer? De antwoordcategorieën waren: heel veel, tamelijk veel, niet zoveel en helemaal geen vertrouwen.

dus lager dan gemiddeld maar niet bijzonder laag. In de provincie Limburg zijn beide vormen van vertrouwen het laagst; in Utrecht zijn beide vormen van vertrouwen juist het hoogst.

Figuur 6.2 laat zien dat de verschillen binnen Brabant groot zijn. Er is een onderscheid gemaakt naar de vier regio's⁶⁹ en de grote en een paar middelgrote steden. Het verschil in sociaal vertrouwen tussen 's-Hertogenbosch (de stad met het meeste vertrouwen) en Roosendaal (de stad met het minste vertrouwen) bedraagt meer dan twintig procent (64% in 's-Hertogenbosch versus 42% in Roosendaal). Ook op het gebied van politiek vertrouwen is het verschil tussen 's-Hertogenbosch (wederom de stad met het meeste vertrouwen) en Bergen op Zoom (de stad met het minste vertrouwen) groot: achttien procent.

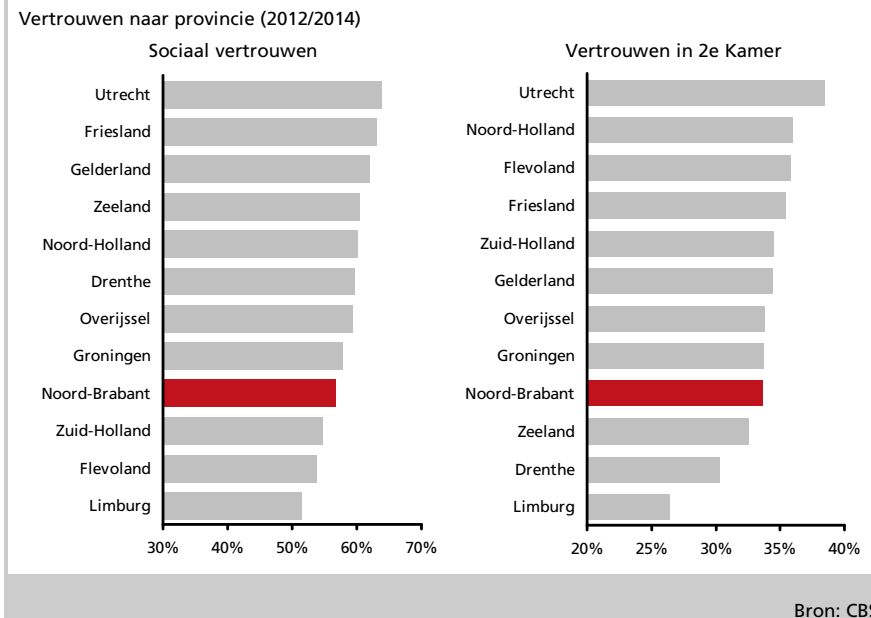
De verschillen zijn het grootst tussen steden als 's-Hertogenbosch, Eindhoven en in mindere mate Breda enerzijds waar het sociaal vertrouwen en het vertrouwen in de politiek relatief groot is en de middelgrote steden Oss, Bergen op Zoom, Helmond en Roosendaal anderzijds waar dit juist relatief klein is. Op regionaal gebied is er een tegenstelling tussen West-Brabant en Noordoost-Brabant, maar binnen die regio's zijn er ook duidelijke verschillen: Oss versus 's-Hertogenbosch en Breda versus Bergen op Zoom en Roosendaal.

Als de Brabantse steden worden vergeleken met de vijftig grootste gemeenten (die in de jaarlijkse *Atlas voor gemeenten* staan) dan wordt duidelijk dat de verschillen tussen de Brabantse steden ook in nationaal opzicht groot zijn (figuur 6.3). Bergen op Zoom, Helmond en Roosendaal behoren tot de vier steden (met Nissewaard, voormalige gemeente Spijkenisse) waar het sociale vertrouwen het kleinst is. 's-Hertogenbosch behoort (met een 11^e plek op de 'ranglijst') juist tot de steden met een relatief groot sociaal vertrouwen. Ook als het gaat om vertrouwen in de (landelijke) politiek bevinden de Brabantse steden zich zowel aan de onderkant als aan de bovenkant van de ranglijst van vijftig grootste gemeenten (figuur 6.4).

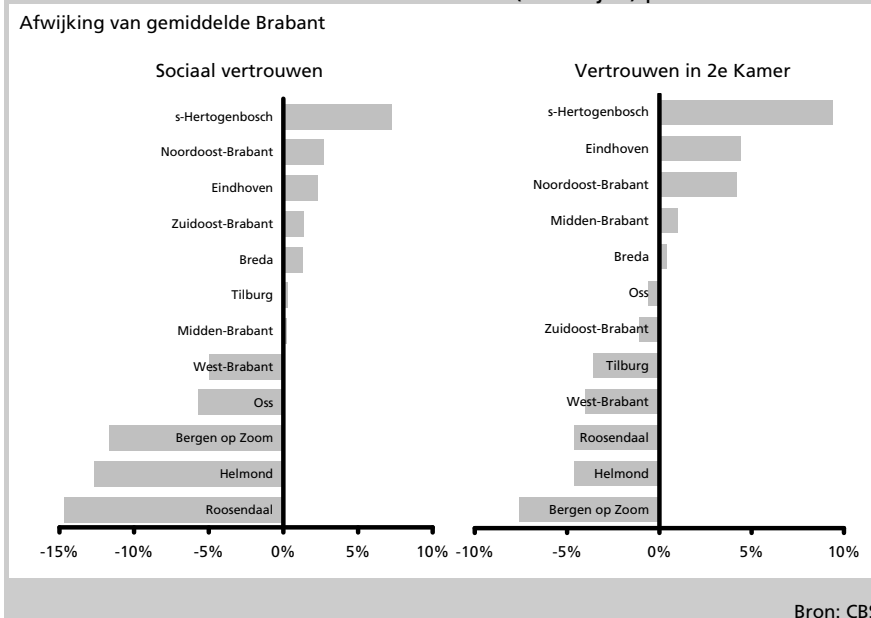
---

⁶⁹ De zogenaamde COROP-regio's.

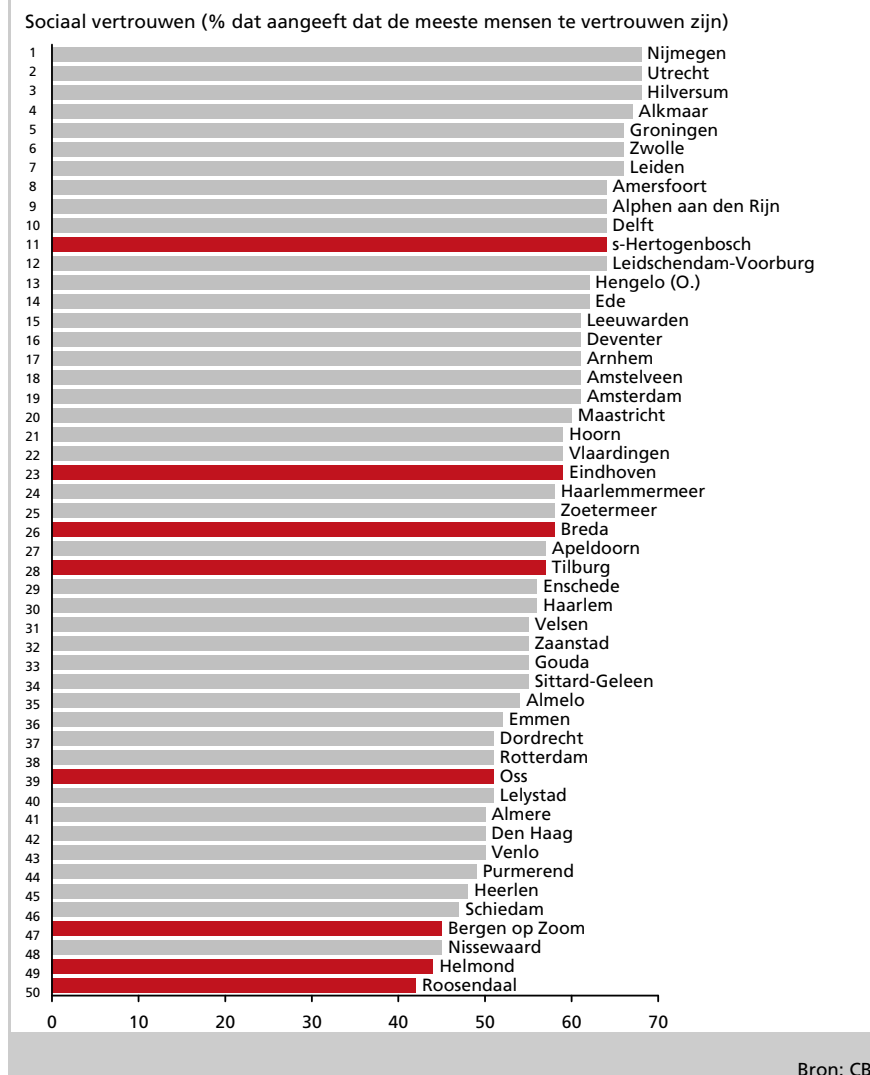
Figuur 6.1 Het sociale vertrouwen en vertrouwen in de (landelijke) politiek ligt in Brabant onder het gemiddelde van alle provincies

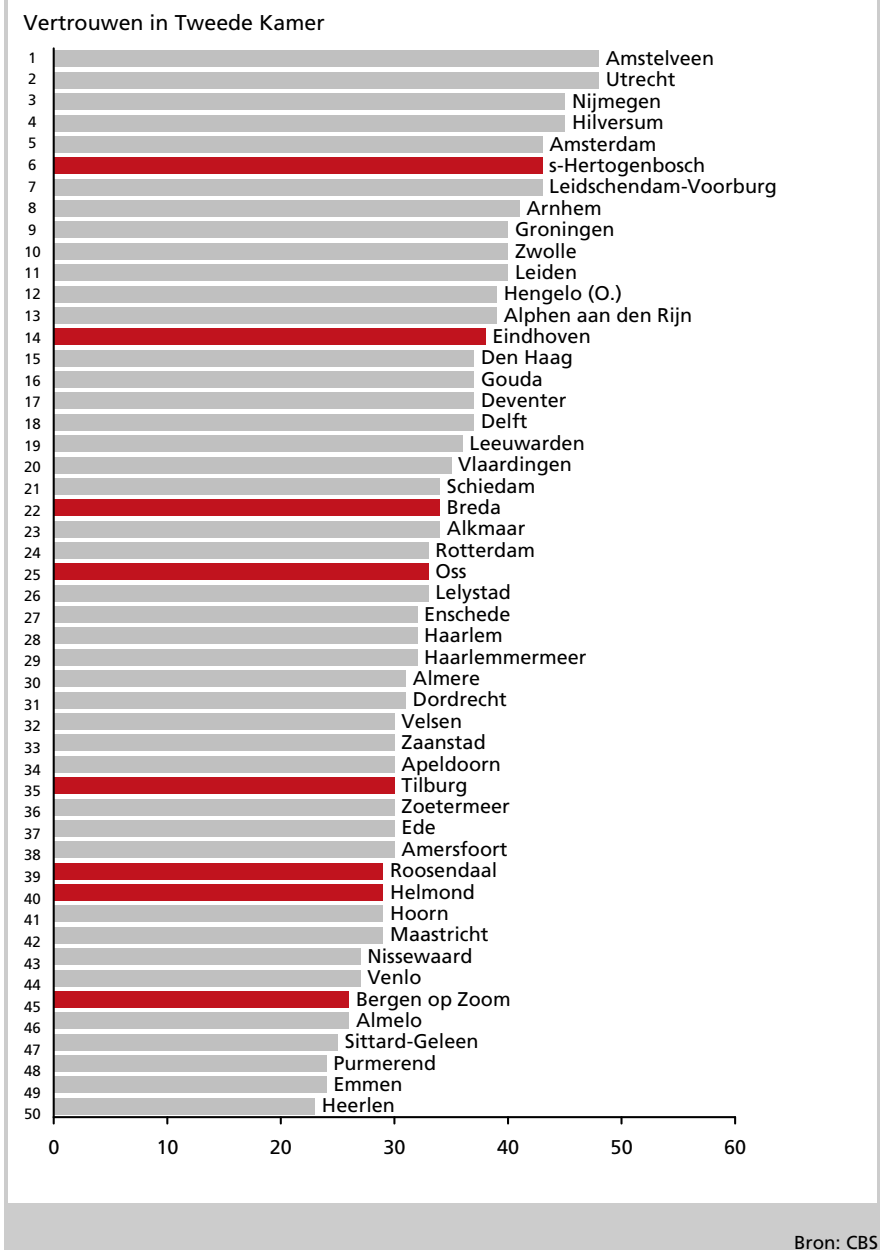
Figuur 6.2 Binnen Brabant bestaan grote regionale verschillen in sociaal vertrouwen en vertrouwen in de (landelijke) politiek

Figuur 6.3 De variatie in sociaal vertrouwen tussen de Brabantse steden is groot

Figuur 6.4 De variatie in het vertrouwen in de landelijke politiek tussen Brabantse steden is groot

---

6.2 Gezondheid en eenzaamheid

Figuur 6.5 laat het aandeel mensen van 15-64 jaar zien dat aangeeft (in de GGD-enquêtes) dat de eigen gezondheid als goed wordt ervaren. Tussen de Brabantse gemeenten loopt dit uiteen van 76% in Waalwijk tot 89% in Heeze-Leende. Opvallend is dat de steden op het gebied van gezondheid minder goed scoren dan de meeste meer landelijke gemeenten. Daarnaast is de relatief ongunstige score van West-Brabant en die van de gemeenten aan de Belgische grens opvallend.

Op individueel niveau lijkt er een verband te zijn tussen sociaal-economische kenmerken en gezondheid. Uit landelijke gegevens blijkt bijvoorbeeld dat hoe hoger het opleidingsniveau is – en in mindere mate ook het inkomen – hoe beter de gezondheid wordt ervaren (zie figuur 6.6). Ruimtelijke verschillen in gezondheid zijn dus niet zozeer het gevolg van specifieke locatiokenmerken, maar vooral van de ruimtelijke spreiding van mensen met een bepaald opleidingsniveau of inkomen. De vraag is wel hoe de causaliteit loopt en welke sociaal-economische factoren uiteindelijk echt een oorzakelijke relatie hebben: leidt een hoog inkomen tot een betere gezondheid of hebben mensen met een slechtere gezondheid vaker een laag inkomen omdat ze niet of maar in beperkte mate kunnen werken?⁷⁰

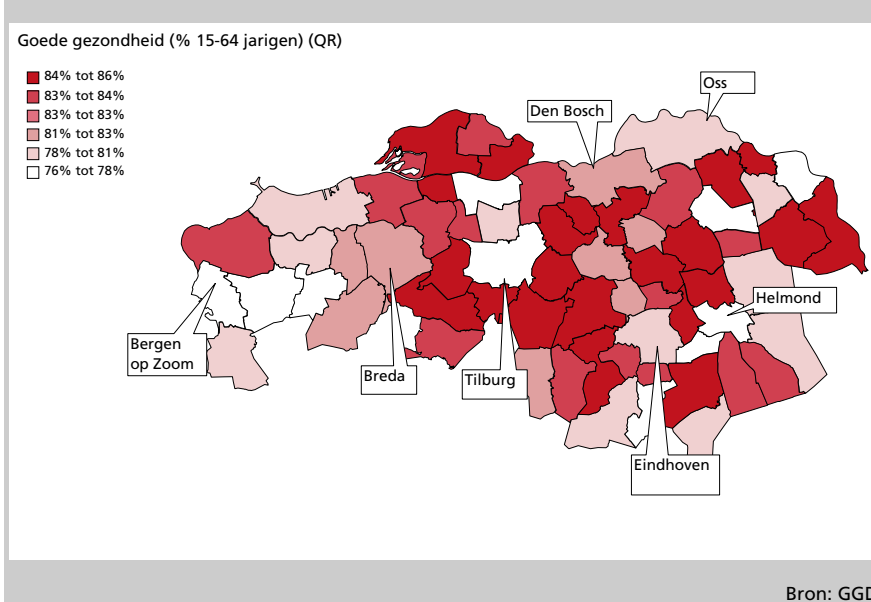
Het ruimtelijke patroon van eenzaamheid (het aandeel mensen tussen de 19 en 64 jaar dat aangeeft eenzaam te zijn) kent een zekere overlap met de ervaren gezondheid. Het aandeel mensen dat aangeeft eenzaam te zijn, is relatief groot in de grote en een deel van de middelgrote steden in West-Brabant (figuur 6.7). Volgens het CBS⁷¹ zijn verschillen tussen mensen in het wel of niet lid zijn van een vereniging en het wel of niet doen van vrijwilligerswerk verbonden aan verschillen in opleidingsniveau. Omdat dit factoren zijn die van invloed zijn op eenzaamheid lijkt – net als bij gezondheid – opleidingsniveau een belangrijke achterliggende factor voor verschillen in eenzaamheid tussen mensen en daarmee ook tussen gemeenten.

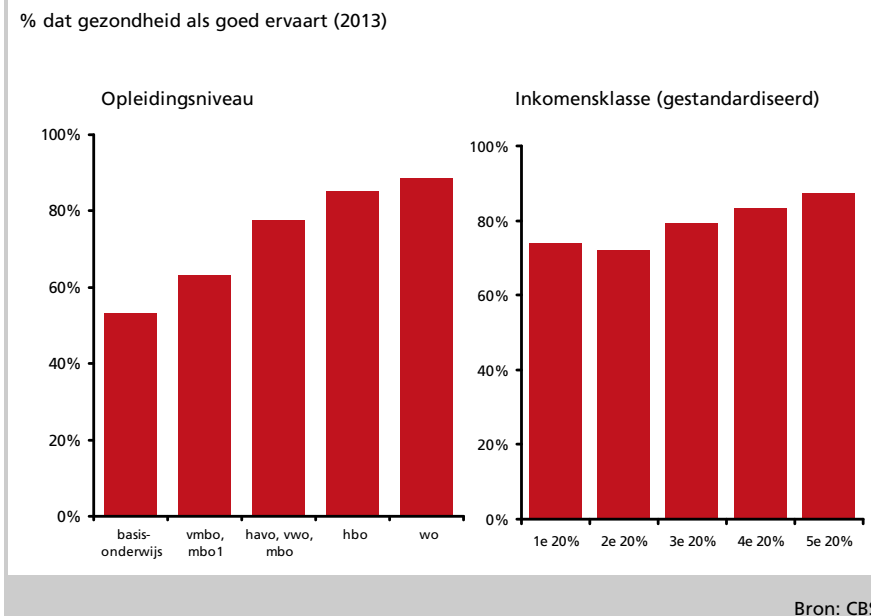
⁷⁰ Als wordt gecorrigeerd voor wel of niet werken heeft inkomen geen relatie met gezondheid – zie: H. van Kippersluis, E. van Doorslaer en T. Van Ourti, 2009: Inkomen bepaalt gezondheid bepaald niet, in ESB 94 (4538), pp 20-23.

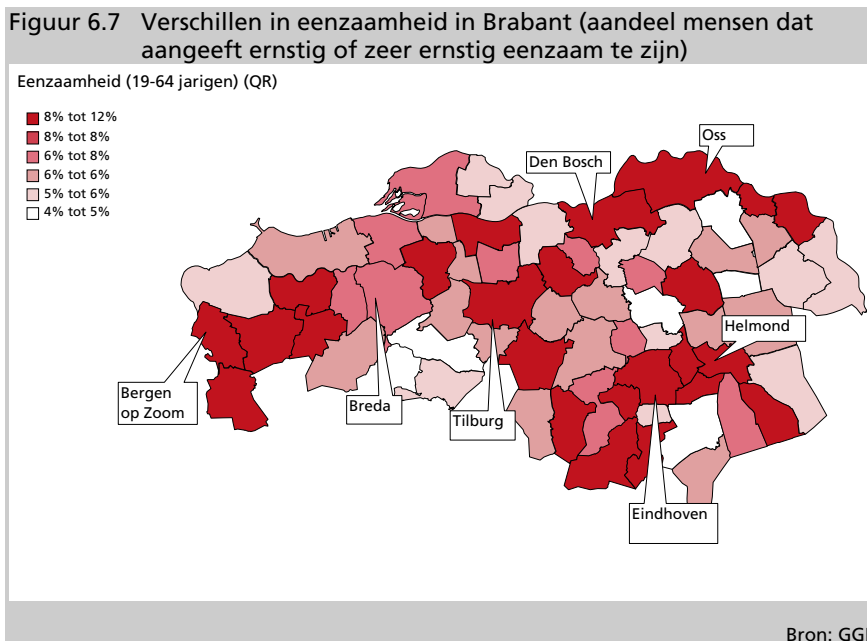
⁷¹ Zie bijvoorbeeld Hoofdstuk 3, 5 en 6 in CBS, 2015: Sociale samenhang: wat ons bindt en verdeelt (CBS, Den Haag).

Figuur 6.5 Verschillen in (goed ervaren) gezondheid in Brabant

Figuur 6.6 De samenhang tussen ervaren gezondheid en opleidingsniveau is sterker dan tussen inkomen en ervaren gezondheid (Nederland)

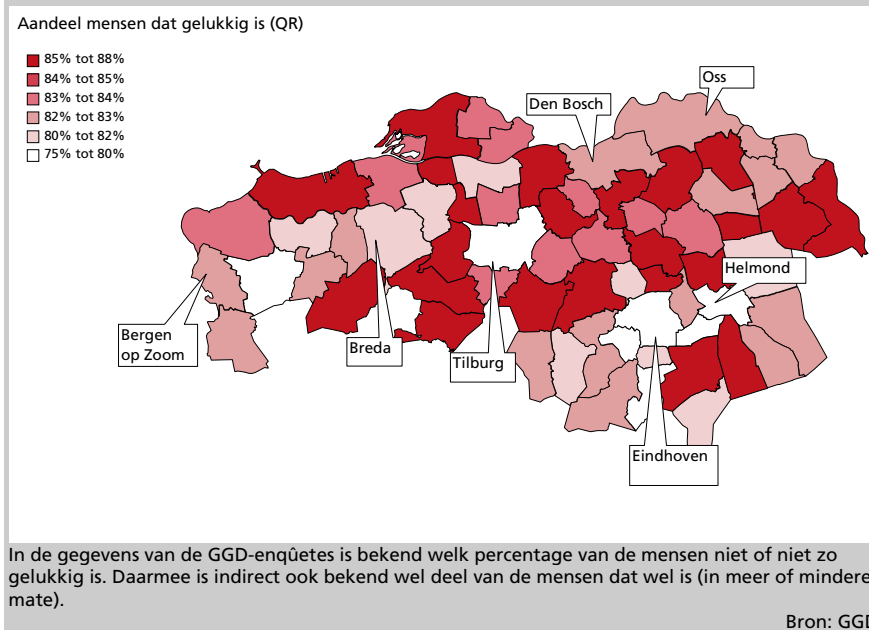

6.3 Geluk

Tot slot geven de onderstaande figuren een beeld van de ruimtelijke verschillen in geluk in Brabant. Het aandeel mensen dat aangeeft (redelijk) gelukkig te zijn varieert van 75% in Eindhoven tot 89% in Boekel (figuur 6.8). De ruimtelijke verschillen in geluk hangen sterk samen met verschillen in eenzaamheid en gezondheid (figuur 6.9) en ook met inkomen (figuur 6.10) en vermogen (vergelijkbaar verband als inkomen). Op basis van deze eenvoudige correlaties lijken ruimtelijke verschillen in geluk dus sterk samen te hangen met een combinatie van fysiek en psychisch welzijn en economische welvaart. Geld maakt niet gelukkig maar het helpt wel. Of omgekeerd: het gebrek aan geldzorgen maakt waarschijnlijk gelukkig.

Opleidingsniveau is een belangrijke dimensie die vaak samenhangt met gezondheid, eenzaamheid en inkomen (en daarmee indirect geluk). Ook is er een relatie tussen opleidingsniveau en sociaal-culturele opvattingen (voor zover dat tot uiting komt in stemgedrag) en met inkomen. Dat zou betekenen dat opleidingsniveau een belangrijke potentiële scheidslijn tussen groepen in de maatschappij zou kunnen zijn.

Figuur 6.8 Het aandeel mensen (15-64 jaar) dat aangeeft gelukkig te zijn*

Figuur 6.9 Gezondheid en geluk hangen sterk samen

